Baharlık Kitap Dizisi 9

PSİKANALİZ YAZILARI

nevrozlar

Sonbahar 2004

BAĞLAM

Baharlık Kitap Dizisi 9

PSİKANALİZ YAZILARI

nevrozlar

Sonbahar 2004

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 234
Psikanaliz Yazıları 159
Baharlık Kitap Dizisi-9
Nevrozlar
Sonbahar 2004
ISBN 975-6947-36-5 (TK No)
978-975-8803-26-2 (9. Cilt)

Psikanaliz Yazıları
Yayın Yönetmeni: Talat Parman
Yayına Hazırlayanlar: Ayça Gürdal Küey, Tevfika Tunaboylu-İkiz
M. Levent Kayaalp, Raşit Tükel, Elda Abrevaya

Birinci Basım: Ekim 2004
İkinci Basım: Nisan 2009
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Kapak Resmi: Edward Hopper, *Gece Şahinleri*, 1942
Baskı: Önsöz Basım Yayıncılık
Ferit Selim Paşa Cad. Sıraevler Sok. No: 16 Bahçelievler/İstanbul

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 / 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

sunuş

Psikanaliz Yazıları'nın dokuzuncusu yayınlandı. Altı yıl önce başladığımız bu yolculuğu aynı kararlılıkla sürdürüyoruz. Çünkü psikanalizin ülkemizde kurumlaşmasını hedef alan bizler, bu çabada düzenli yayınların sağlayacağı katkının farkındayız. *Psikanaliz Yazıları* okuyucudan büyük ilgi görüyor. Bazı sayılarının ilk basımları tükendi, ikinci basımları yayınlandı. Bu arada okuyucu sayısı kadar, yazar sayısı da arttı. Daha çok imzayla karşılaşıyoruz sayfalarımızda.

Bu altı yılda ülkemiz psikanalizi için çok önemli gelişmeler oldu. Psikanalizin gelişimini hedefleyen dernekler kuruldu, ulusal ve uluslararası boyutlu toplantılar düzenlendi. Yurtdışında düzenlenen psikanaliz toplantılarına ülkemizden kalabalık gruplar katıldı. Dernekler ve gruplar iç etkinlikleri, seminerleri ile ülkemiz psikanaliz birikiminin artmasını hedeflediler. Uluslararası ilişkilerimiz çok boyutlu hâle geldi ve sağlam bir zemine oturdu. Bu arada ve elbette en önemli gelişme Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) Türkiye Komitesinin oluşumu ve etkinliğe başlamasıydı. Böylece ülkemizde psikanalist olmak süreci ve psikanalizin uygulama koşulları kesin ve net bir biçimde belirlenmiş oldu.

Yayın dünyasında da psikanalize olan ilginin giderek arttığını ve psikanalizin hemen her yayınevinin üzerinde kitap yayınladığı, yayınlamayı planladığı bir alan oluşturduğunu görüyoruz. *Psikanaliz Yazıları* dışında *Düş/Düşün*, *Ötekini Dinlemek* dizileri özgün ve çeviri psikanaliz kitapları yayınladılar. Bu yayın etkinliklerini cesaretlendirmek amacıyla İstanbul Psikanaliz Derneği tarafından bu yıl ilk kez "psikanaliz yazıları" ödülü verildi.

Ancak bu gelişmelerin uzun sürecek bir yolculuğun ilk adımları olduğunu unutmamalıyız. Kolay sonuçlar bekleyenlerimiz kısa sürede hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Bir geleneğin oluşumu her şeyden önce zaman demektir. Arkasında yeterince birikim olmayan tüm iyi

niyetli girişimlerin nefesi maalesef kısa sürede kesilir. Ayrıca, hedeflerin gerçekçiliği kadar, üzerine yaslanılan zeminin sağlamlığı da önemlidir. Sağlam olmayan bir zemin üzerinde yürümenin ne denli zor olduğunu hepimiz biliriz. Psikanaliz söz konusu olduğunda bunu oluşturan, psikanalizin kaynakları yani klinik ve insan bilimleridir. İşte o nedenle, bizler *Psikanaliz Yazıları*'nda olduğu gibi, düzenlediğimiz tüm etkinliklerde de, her ikisine açılan bir yaklaşımı yeğledik. İnanıyoruz ki bu kaynakların beslediği birikim, zengin ve sağlam bir zemin oluşturacaktır. Ve elbette bütün bu çabalar on yılları aşan bir süreci gerektirmektedir.

Psikanaliz kolay çözümler önermez. Psikanaliz kısa sürede ve kısa süreli başarılar da vaat etmez. Psikanalitik tedavi sürecinin uzun olduğunu bilenler, psikanalist olmanın da on yıllara yayılan bir çabanın sonucu olduğunu kolaylıkla kabullenirler. Kısa süreli psikanaliz olmayacağı gibi, kısa sürede psikanalist de olunamaz. Psikanaliz formasyonu IPA'nın belirlediği olmazsa olmaz standartlara uygun olarak yapıldığında, hemen her türlü mesleki eğitimden daha uzun bir süreci zorunlu kılar. Bunun, kurallar ve kurumlar açısından tarihi nedenleri vardır, ancak asıl neden şüphesiz, psikanalist olmanın bir olgunlaşma gerektirdiğidir. Psikanalist olmak bir olgunlaşma sürecidir. Bir benzetme yapılırsa, psikanalistin yemeği kısık ateşte demlenir. Çünkü yemeğin güzeli zaten öyle yapılır. Harlı ateşte, alelacele yemek pişirmek muhtemelen Yeni Dünya'nın bir icadı olarak sofralarımıza girmiştir. "Fastfood"un yemesi kadar hazırlanması da hızlıdır. Bu tür beslenmenin zararları üzerindeki görüşleri beslenme uzmanlarına bırakalım. Ancak psikanalizin bundan zarar göreceği açıktır.

Bugün mutfak geleneğimize uygun bir psikanaliz formasyonu sürecini planlamak, hazırlamak ve gerçekleştirmek zorundayız. Bunun için şüphesiz Sigmund Freud'un yapıtı çıkış noktamız ve oldukça uzun bir zaman yol arkadaşımız olmalıdır. Freud'un yapıtı nasıl okunabilir? İsviçreli psikanalist Jean-Michel Quinodoz şimdiden Freudcu kuram üzerine önemli bir başvuru kaynağı olmaya aday olan *Freud'u Okumak** başlıklı kitabında bu soruya iki olası yanıt olduğunu belirtir. Birincisi, 1895'lerden 1938'lere kadar uzanan 24 ciltlik yapıtı, buna

* *Lire Freud*, PUF, Paris 2004.

elbette psikanaliz öncesi yazıları ve çeşitli yazışmaları da eklemek gerek, tarihsel sıraya uygun bir biçimde okumaktır. Önümüzdeki hayli zengin bir tabldottur. İkincisi ise tüm yapıttan yalnızca belirli bir konu üzerinde yazılanları seçerek okumaktır. Burada seçim alakarttır. Her iki seçimin olumlu ve olumsuz yanları vardır. Ancak her ikisi için de ortak olan nokta, şef'in dünyaca ünlü olması ve sunulanların uzun bir hazırlık sürecinden geçtikten sonra önümüze getirilmesidir. Yani klasik bir mutfaktır söz konusu olan. Ülkemiz psikanalizinin kuruluşuna katkıda bulunmayı amaçlayan bizler elbette bu evrensel mirası, kendi baharatımızı katarak, kendi damak zevkimize uygun olarak yorumlayacağız. Bu arada mutfakta uzun zaman geçirecek, değerli hiçbir şeyin kolay elde edilmediğini göreceğiz. Uzun bir çabadan sonra sofraya/divana servis yaptığımızda, bunun ne denli değerli olduğunu, hastalarımızdan önce elbette biz bileceğiz. O zaman tek bir söz kalıyor söyleyecek: Afiyet olsun!

***

2005 yılı ilkbaharında yayınlanacak olan "*Psikanaliz Yazıları* 10"da dosya konusu "Psikanalizin Doğuşu" dosya sorumlusu ise Talat Parman olacaktır. Yazı önerilerinizi lütfen baglam@baglam.com adresine iletiniz.

TALAT PARMAN

İçindekiler

sunuş | 5
TALAT PARMAN

önsöz | 11
TEVFİKA TUNABOYLU - İKİZ

klasik nevroz kuramı ve güncel yaklaşımlar | 13
TEVFİKA TUNABOYLU - İKİZ

nevroz kuramına ilk adım: histeri | 23
VEHBİ KESER

sıçanlardan kurtlara nevrozlar | 33
TALAT PARMAN

nevrotik bir fenomen olarak yineleme kompulsiyonu | 43
RAŞİT TÜKEL

nevroz ve psikoz | 51
SIGMUND FREUD / ÇEVİREN/ FIONA FARACI

nevroz psikozda gerçekliğin yitimi | 57
SIGMUND FREUD / ÇEVİREN/ FIONA FARACI

dosya ötesi

psikozlar ve çocuk bakımı | 63
D.W. WINNICOTT / ÇEVİRENLER / AYŞEGÜL SALGIN-BENGİ PİRİM

ergenlikte yitik sorunsalı: yas mı melankoli mi? | 75
CATHERINE CHABERT / ÇEVİRENLER / NESLİHAN ZABCI-TALAT PARMAN

sıkıntı | 87
LEVENT KAYAALP

bir psikanalist didier anzieu | 95
TALAT PARMAN

haberler-duyurular | 105

önsöz

Psikanaliz Yazıları'nın bu sayısını nevrozlara ayırdık. Nevroz, 18. yüzyılda ortaya atılan ve oldukça eski bir terim olmakla birlikte günümüzde varlığı hâlâ tartışılmakta, psikanalizin doğuşuna neden olan bu hastalık grubunun artık bulunmadığı gibi görüşler ortaya atılmaktadır. Sigmund Freud'un ilk psikanaliz tedavisini uygulamasından günümüze kadar geçen yüz yıllık süre içerisinde nevroz kuramının geçirdiği aşamalar, çağdaş psikanalistlerin kurama yaklaşımları, toplumların geçirdiği değişimler bir bütün olarak nevroza bakışın farklılaşmasına neden olmuştur. Psikiyatrik sınıflamalarda da artık bir nevroz grubundan söz edilmediğini, nevrotik yapılara ait semptomların parçalara bölünerek birer alt grup oluşturduğunu görmekteyiz. Freud'un metinlerinde rastladığımız histeriklere ve takıntı nevrozlarına divanlarımızda rastlamak ise bize bu grubun varlığını hâlâ sürdürdüğünü göstermektedir.

Nevrotik yapılanmaları gölgeleyen, nevroz dışındaki psikopatolojilere ağırlık veren sınıflandırmaların ortaya çıkması kuşkusuz, klinisyenlerin ilgisini çekecek bir çeşitliliğe ve öneme sahiptir. Tartışmalar öncelikle bu tür kişilik yapılanmalarıyla nevrotik modelden yola çıkarak nasıl çalışılacağı üzerinde olmaktadır. Bir yandan klasik Freudcu modele sadık kalmak, diğer yandan da yeni tanımlanan kişilik örgütlenmeleri ile çalışmak çağdaş psikanalizin en önemli sorunsalıdır.

Klinisyenler olarak nevroza ait klasik semptomların, ketlenme ve bastırmanın eskisi kadar sık olmadığını görmemiz, ağırlığın aile ilişkileri ve cinsellikle ilgili düşüncelerin farklılaşmasına, öteki ile ilişkideki sorunlara, depresyona, kendine ve ötekine karşı yönelen saldırganlığa ve somatizasyona kayması nevroz modelinin bunları anlamada yeterli olamayacağı düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Ancak nevrotik kişinin "normal-nevrotik" olarak algılanarak, yaşanan sorunların basite indirgenmesi, klinikte çok daha gürültülü semptomların

yaşandığı psikopatolojilerin giderek ilgi çekmesi, nevroz grubunun varlığının ortadan kalktığını söylemek için yeterli değildir. Nevrozun olmadığını söylemek çocuk cinselliğini reddetmek ve dürtülerin varlığını yadsımak ile eş anlamlıdır.

André Green'in terimini düşünürsek nevrotik kişiler, özellikle histerikler bukalemun gibidir. Çeşitli şekillere girerek bulunduğu yere uyum sağlarlar. Nevroz DSM sınıflamalarında yokmuş gibi görünse de çeşitli semptomatolojilerin arkasında varlığını sürdürmekte, divanlarımızda hâlâ en önemli yeri kaplamaktadır.

TEVFİKA TUNABOYLU-İKİZ

klasik nevroz kuramı ve güncel yaklaşımlar

TEVFİKA TUNABOYLU - İKİZ

"Organik herhangi bir yapısı bulunmayan, Ödipal sorunsaldan doğup, iç ruhsal çatışmalarla bağlantılı olan ve bilinçdışı düşlemleri içeren semptomlara dayalı ruhsal sıkıntı".[1] İşte psikanaliz sözlüklerinin ortak olarak nevroz için yaptıkları açıklamalar bu şekildedir.

Eski bir terim olan nevroz ilk kez 18.yüzyılda Cullen tarafından kullanılmıştır. 19.yüzyılın sonuna kadar da yukarıda anlatılan açıklama içerisinde değerlendirilerek, organik olmayan sinir sistemi sıkıntısı olarak ele alınmıştır. Bu terimin kullanılmasının çeşitli psikiyatrik, psikanalitik ve psikolojik ekollerin klinik gözlemlerini derinleştirdiğini ve bu ekollerin kendilerini kategorilerle sınırlama çabası içine girdiklerini görmekteyiz. Özellikle psikiyatri, nevroz veya bir diğer önemli sınıflama olan psikozun alanına girmeyen ve sayıları çok fazla olan değişik durumlar için de terim üretme arayışında olmuştur; demans precoce (Kraepelin), schizothymie (Bleuler), schizoidie (Kretchmer), schizoses (Claude), gibi.

Ruhsal bir yapılanma olarak nevroz, kişinin özel yaşamında belirli bir sürekliliği sağlar ve gerçeklik yetisinin kullanılmasını zorlamaz. Bunun sonucunda, "normal nevrotik" tanımının kullanılması nevrozun oldukça minimize edilmesine neden olmuştur. Çünkü Freudcu kavramlaştırma, normal olarak ele aldığımız düşünceler ile nevroz arasındaki engelleri kaldırmıştır. Normal olarak adlandırılan kişilerde bulunan nevrotik çatışmalar çok çeşitli ifade biçimleri bulmaktadır.[2] Bunun tam tersi bir durum söz konusu olduğunda ise düşünsel süreç-

[1] A. De Mijoll, *Dictionnaire Internationale de la Psychanalyse*, Calmann-Levy, Paris, 2002.

[2] Coll dirigée par B. Grunberger, J. Chasseguet-Smirgel, *Les Névroses, l'homme et ses conflits, Les Grandes Découvertes de la Psychanalyse*, Tchou, Paris 1979.

lerde nevrotik çatışma büyük bir yer tutmakta, ekonomik olarak ciddi bir enerji sarf edilmekte, semptomlar da bunun en temel göstergesi olarak yerlerini almaktadır.

Bu nedenle nevrotik çatışma basit bir şekilde cinsellik üzerindeki toplumsal baskıların sonucunda oluşan sıradan etkiler olmaktan çıkmaktadır. Tüm bu çatışmaların erken dönemde çocuğun içsel dünyasında oluştuğunu ve daha sonra geçeceği psikoseksüel evrelerdeki ketlenme ve saplanmalarında önemli bir yer tutacağı görüşünden hareketle, nevrotik yapılanmanın evrensel olduğunu da rahatça söyleyebiliriz.

Nevroz, iç ruhsal çatışmalara verilen yanıtlardan bir tanesidir. Bir taraftan bu çatışma sonucunda ortaya çeşitli semptomlar çıkmakta, diğer taraftan da çatışmaya yapılan yatırımlardan ötürü ruhsal dünyadaki diğer yatırımların fakirleşmesi söz konusu olmaktadır. "Öncelikle nevrozdaki çatışma nedir?" diye baktığımızda Freudcu kuramın belkemiğini oluşturan aktarım ve karşı aktarımın önemini görmekteyiz. Hastalık sınıflamalarını fark etmek tedavi için yeterli olmaz. Hedeflenen, analiz seanslarında psikanalist ile yaşanan ilişkinin sonucunda nevrozun ortadan kaldırılmasıdır. Klinik olarak var olan nevroz, hastanın çocukluk nevrozu ve analitik tedavide hastalığını yaşamasına fırsat veren aktarım nevrozu, tümü üzerinde bir üçlü olarak çalışabilirsek nevrozu ve çatışmalarını anlayabiliriz.

Psikanaliz S. Freud'un hastalarından Anna O.'yu analizinden doğmuştur yani bir histeri olgusu ile başlamıştır. Freud o ana kadar uyguladığı yöntem olan Hipnozu bırakma nedeni olarak hastaların bazı durumlarda direnç gösterdiğini, bastırılanların hatırlanmak istenmediğini ve bunun sonucunda da düzelme olmadığını hatta bazı hastaların bu durumu aşırı cinselleştirdiklerini fark eder. Anna O. ile psikanaliz literatürüne bazı kavramları kalıcı olarak yerleştirir. Anna O.'nun kullandığı "talking cure-chimney sweeping" (konuşma tedavisi-baca temizliği) deyişi psikanalizi açıklayan, kendisinde uyandırdığı izlenim ve etkilenimleri ortaya çıkaran tanımlardır. Sözelleştirmeye yani konuşmaya dayalı tedavi nevrozların anlaşılmasında dönüm noktası olmuştur.

Charcot ve diğer çalışmacılar Sigmund Freud'dan önce, nevrotik hasta grubunu fark etmiş ve organik olarak sorunu bulunmayan bu kişilerin diğerlerinden farklı olduklarını anlamışlardır. Ama Freud kendisinden öncekilerden daha ileri giderek, yaşanan ruhsal sıkıntıların temelindeki cinsel sorunu ortaya çıkarıp bunu kuramsal bir açıklamaya bağlamıştır. Ve asıl önemlisi bu durumu analistin analitik ilişkide analizan ile konuşarak ortaya çıkarmasının önemini vurgulamıştır. Böylece analist-analizan ilişkisi yani aktarım olmadan bu temelin açıklanamayacağını ortaya koymuştur.

Freud'un "Psikanaliz Üzerine Beş Ders" adlı yapıtında sözünü ettiği hikâyecik buna çok iyi bir örnektir "*Birkaç yıl sonra Charcot'nun verdiği bir davette hocamın Brouardel'e kendi çalışmalarını anlattığına tanık oldum. Zaman içerisinde anlattıkları ilgimi çekmeye başladı ve tüm dikkatimi ona verdim. Uzaktan gelen bir hasta çiftten bahsediyordu, kadın aşırı sıkıntı çekiyordu, kocası iktidarsız veya oldukça beceriksizdi. Charcot'nun "deneyiniz mutlaka başaracaksınız" dediğini duydum. Brouardel ise kadının gösterdiği semptomların böylesi bir durumda ortaya çıkmasından dolayı duyduğu şaşkınlığı kısık bir sesle ifade ediyordu. Sonuçta Charcot'nun "bu durumlarda hemen her zaman cinsel bir şeyler vardır" dediğini duydum. Bir süre orada kala kaldığımı hatırlıyorum, kendime gelip şu soruyu sordum: Eğer böyle bir durum olduğunu biliyorsa, peki o zaman neden hiçbir zaman bunu söylemedi?*"[3] İşte bu hikâyecik bize o ana kadar bilinen ama dile getirilemeyen öğelerin nevroz kuramının temelinde yatan cinselliğin önemini göstermektedir.

Nevrozların etiyolojisinde, bazı cinsel faktörlerin kişiliğin geri kalan kısımları ile çatışma yaşadığı gerçeğinden hareketle varılması gereken hedef, bastırılan tasarımların farkına varıp, oluşabilecek semptomların nasıl ortadan kalkacağına karar vermekti. Bunu yapmadan önce S. Freud ilk olarak psikonevroz ile diğer klinik durumları birbirinden ayırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirdi. Freud'un oldukça erken dönemde, 1896'da, yazdığı bir yazısında ruhsal çatışmaların farklı yaşandığı nevrozlar ve diğer grupların ayrıştırılmasına çalıştığını

[3] S. Freud, "Contribution à l'histoire du mouvement psychanalytique", *Cinq Leçons sur la psychanalyse*, s. 74-78. Petite Bibliothèque Payot, Paris 1973.

görmekteyiz.[4] Bu önemli bir dönemeçtir ve özellikle nevrasteni ile nevrozu ayırmak için yazdığı bu yazı, daha sonra çağdaş psikanalistlerin psikanalitik psikosomatik kuramının başlangıcı olarak kabul ettikleri bir metin olacaktır.

Bunun yanı sıra nevrozda kişinin çocukluk öyküsüyle, güncel yaşam öyküsü arasındaki farkı da temel alan çalışmalar, nevrozun psikoz (Freud narsistik nevroz olarak adlandırmaktadır) ile ayrıştırılması, bu iki büyük hastalık grubunun psikopatoloji için temel olarak alınması sonucunu doğurmuştur.[5]

Freud'un nevrozla ilgili çalışmaları aynı zamanda çağdaş psikanalistlerce de sorgulanan ve önemli bir kavram olan semptomu şöyle belirler; "tanınmak için ısrar eden, ruhsal acının kılık değiştirmiş hali olup kendini başka türlü dile getiren işaretler". Burada S.Freud'un çok erken dönemde nevrozlardaki acıyı ve bunun semptomlara dönüşmesini fark ettiğini ve semptomların metaforik anlamları olduğu düşüncesini hemen oluşturduğunu görmekteyiz. S.Freud'un arzusu nevrozları sınırları belirli bir gruba toplamak ve bu gruba savaş ve travma nevrozlarını da katarak temel bir yapı oluşturmaktı.[6]

Semptomların oluşumunun yanı sıra nevrozun oluşumunun da açıklanmasında anahtar rol oynayan kavram ise bastırmadır. S. Freud bastırmanın nevrozun temelinde yattığını fark etmesine yol açan en önemli olgu Elizabeth Von Ritter'dir. Ritter, kız kardeşinin ölümünden sonra eniştesinin özgür kalacağını düşünen bir kadındı. Gerçekten de kız kardeşini yitirdikten sonra geçmişte eniştesi hakkındaki düşüncelerini bastırmada zorlanıp semptomlar göstermeye başlamıştı. S. Freud analitik tedavide Elisabeth'in bastırılan bu düşüncelerinin derinliklerine kadar inmeyi başardı. İşte aslında bu basit düşünce nevrozun temel kaynağıdır; nevroz bastırılan cinselliğin ürünüdür. Ancak, çözüm bu kadar basit görünse de temelde durum çok daha karmaşıktır. Bu kabul edilemez düşüncenin ardında aslında Ödipal

[4] S. Freud, (1896) "Qu'il est justifié de séparer de la neurasthénie un certain complexe symptomatique sous le nom de "névrose d'angoisse", *Névrose Psychose Perversion*, PUF, Paris 1973.

[5] S. Freud, (1924) "Névrose et psychose", *Névrose Psychose Perversion*, PUF, Paris 1973.

[6] M. Bertrand, *Trois défis de la psychanalyse*, Dunod, Paris 2004.

üçgene ait bir senaryo, yani ensestüel bir arzu yatmaktadır.[7]

Klasik Nevroz Kuramı

Nevrozu anlamak semptom, bastırma gibi yukarıda adı geçen kavramların yanında bazı temel kavramların da açıklanması ile olasıdır. Bu kavramlar nevroz kuramının oluşmasına öncüllük ederler. Bunlara örnek olarak, "ruhsal aygıt" ve onu oluşturan "birincil/ikincil yerleştirme" (topique), "ruhsal gerçeklik", "simgeleştirme" ve "nevroz seçimi"ni verebiliriz.

Ruhsal aygıt bütünüyle kurgusal olarak tasarlanmış olup, ruhsal işleyişteki yapılanmayı göstermeyi hedefler. S. Freud ilk çalışmalarından başlayarak, ruhsal aygıta enerji ile ilgili bir görev verir. Fizik kanunlarına benzerlik taşıyan bir şekilde kişinin hoşlanılmayan, arzu edilmeyen ve gerginlik yaratan durumlardan kaçmasını bu aygıtın çalışmasıyla bağlantılandırmıştır. Ruhsal aygıt, bir takım enerjilerin bir araya geldiği çeşitli etkinliklere olanak sağlayan bir alandır. Yapısal olarak üç ayrı sistemden "bilinç", "ön-bilinç" ve "bilinçdışı"ndan oluşmaktadır. Birinci yerleştirme olarak değerlendirilen bu düzenlemenin yanı sıra "benlik", "alt benlik" ve "üst benlik" ikinci yerleştirmeyi oluşturmaktadır. Ruhsal aygıtın bu iki yapısal boyutu "ruhsal bir çalışma yapmaya" olanak sağlar ve bu düzlemler arasındaki çatışmalar psikopatolojik tablonun belirleyicisi olur.

Burada nevrozu belirlemek için bir ayırım yaptığımızda, ön bilincin çok daha belirgin olarak işlevselliğini yerine getirdiğini oysa bu durumun bazı diğer patolojilerde (sınır kişilik) yetersiz kaldığını ayrıca nevrozda yukarıda sözü edilen düzlemler arasındaki ayırımın diğer gruplara göre daha net yapıldığını söyleyebiliriz. Bütün bunlardan yola çıkarak nevrozdaki düşünce süreçlerinin gerçeklik ilkesine göre çalıştığını, iç ve dış sınırların korunduğunu, nesne tasarımını sözcük tasarımlarına dönüştürebilecek simgeleştirmeye sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Bir diğer terim olan "ruhsal gerçeklik" ilk kez *Rüyaların Yorumu*'nda kullanılan bir tanımdır. Maddi anlamda bir gerçeklik olmayıp, daha çok kişinin öznel olarak bilinçdışı düşlemlerinin oluşturduğu kendi "*özel tiyatrosu*" anlamına gelmektedir. Birey için bir yanda

[7] J. Bergeret, *Psychologie Pathologique*, Masson, Paris 2000.

maddi yaşamın oluşturduğu gerçeklik, diğer taraftan da kendine has düşlemlerin, bilinçdışı simge ve tasarımların oluşturduğu ruhsal gerçeklik söz konusudur. Nevroz'da bilinçdışı düşlemlerin yani ruhsal gerçekliğin dış dünya gerçeğini bozmadığını, benliğin dürtüsel dünyasının bir bölümünü bu uyum için kullandığını söyleyebiliriz. Benlik bütün bunları bastırma düzeneği ile yapmakta, istenmeyen bastırılan dürtüsel işlemlere karşılık olarak semptom ortaya çıkmaktadır.[8]

Burada ruhsal gerçeklikten bahsederken haz ve gerçeklik ilkelerinin de nevrozun açıklanmasında gerekli olduğunu düşünmeliyiz. Benliğin işlevlerinin gerçeklik ilkesi üzerinden hareket etmesi, alt benlik yapılanmasının ise bütünüyle haz ilkesine göre davranmak istemesi S. Freud için ruhsal yapılanmanın temel özelliğidir. Alt benlik hep doyurulmak ister. Onun için olumsuzluk ya da erteleme yoktur. Aynı zamanda arzu edilmeyen her türden davranışı yok etmek istemektedir. İşte bu durum nevroz için yalnızca gerçek ve gerçek dışının varlığına indirilmez, her ikisi de birbirleri üzerine bir hâkimiyet kuramazlar.

"Haz İlkesinin Ötesinde" başlıklı yazısında S. Freud simgeleştirmenin öneminden söz eder. Ünlü "makara oyunu" örneğiyle de bu kavramı açıklar.[9] Nevroza özgü en önemli özelliklerden bir tanesi de simgeleştirme yetisidir. Ruhsal yaşamın kalbidir denebilecek olan bu yeti bir yandan düşlem kurma yetisini açıklamakta, bir yandan da kişinin kendi ruhsal alanını oluşturabilmesine olanak tanımaktadır. Çağrışımların birbiriyle bağlantılı olmasını açıklar. Aynı zamanda yaşamsal sürekliliği bir nesnenin başka bir şekilde açıklanmasına olanak veren dil zenginliğine de işaret etmektedir. Simgeleştirme yetisinde eksiklik olan kişilerle yapılan çalışmaların ve psikosomatik yapılar hakkındaki görüşlerin nevrozda bu yetinin zenginliğine özellikle işaret ettiğini belirtmeliyiz.

Nevrozların önemli bir grubunu oluşturan ve psikanalizin doğuşuna neden olan histerikler kendi var olma nedenlerini ötekinin bakışı ve arzusu ile gerçekleştirmektedirler. Bu yüzden de hem narsisistik kutupta aşırı duyarlık, hem de ötekine aşırı bağımlılık yaşamaktadır-

[8] C. Chabert, Brusset B., Brelet-Foulard F., *Névroses et fonctionnement limites*, Dunod, Paris 1999.

[9] S. Freud, (1914a) "Pour introduire la narsissisme", trad. fr. *La vie Sexuelle*, PUF, Paris 1969.

lar. Lacan histeriyi tüm nevrozların paradigması olarak görür. Burada histerik şunu sorar "*Kadın olmak nedir? Fallus olmak mı yoksa fallusa sahip olmak mı?*" İşte histerik doyurulamayan bu arzu nedeniyle sıkıntı, çeken acı çekendir.[10] Tüm nevrozların histerik bir çekirdeğe sahip olduğunu düşünürsek, bu sorunsalla daha çok uğraşmamız gerekecektir.

Son olarak bir kavram olarak "nevroz seçimini" düşünebiliriz. Başından beri kuramını klinikten yola çıkarak geliştiren S.Freud için bu vazgeçilmez bir kavramdır. "Nevroza yatkınlığı olma" kavramı şimdilerde psikanalitik çevrelerde fazla dikkate alınmamaktadır. Oysa nevroz seçimi S. Freud için özellikle nevrozun kendi içerisinde histeri ve takıntı (obsesyon) olarak iki temel gruba ayrıştırılmasında zorunlu bir unsurdur. Semptoma bakmaktan çok, altta yatan patolojilerin ortaya konmasını hedef alırsak ve birçok belirleyici unsuru bir arada düşünürsek nevroz seçiminin basit değil tersine oldukça karmaşık süreçlerden geçtiğini söyleyebiliriz.

Günümüzde nevrozla ilgili tartışmalar

Nevrozun açıklamasında, ruhsal aygıt ve dürtü kuramında başından sonuna kadar sabit kavramların kullanıldığını görüyoruz. Bugün bu konudaki tartışmalar nelerdir diye baktığımızda bunlardan bazılarından S. Freud'un yapıtından beri var olduğunu görmekteyiz. F. Guignard sadece psikolojik olaylar sonucu ortaya çıkan olarak açıklanan nevrozun beden ve ruhu ayırımı yaptığından söz eder. Ayrıca, ruhsal süreçlerin birey üzerinde odaklanarak açıklanmasının, toplumsal gruba ait sıkıntıların, travma ve nesiller arası çatışmaları açıklamak için yetmeyeceğini söyler. Bu nedenle bireyi grupla olan ilişkisinde dikkate almamanın, başta grup üzerine yapılan çalışmalara yer verilmemesinin bu tartışmalara neden olduğunu düşünür.[11]

Bir başka tartışma da semptom üzerinde olmaktadır. Arzunun doyurulması için uzlaşma olarak düşünülen semptom ikinci yerleştirmeye (alt benlik/benlik/üst benlik) uygun olarak medikal bakıştan çok farklı olarak yorumlanmıştır. Psikanaliz Üzerine Konferanslarından il-

[10] J. Lacan, *Ecrits*, Le Seuil, Paris, 1996.

[11] F. Guignard, "Impasses et issues pour le concept de névrose aujourd'hui", *Névroses*, Revue Française de Psychanalyse, Octobre, 2003, Vol 67.

kinde S.Freud tüm semptomların ruhsal travma sonucunda oluştuğunu bunu histerik hastalar sayesinde kavradığını belirtir. Onları anımsamaktan acı çeken histeriğin travmatik sahneleri yinelediğinde bunlar üzerine oluşturduğu düşlemlerin semptoma dönüştüğünü söyler.[12]

Oysa günümüzde psikosomatik şikâyetler söz konusu olduğunda semptomun anlamlandırılması farklılaşabilmektedir. Beden ve ruhsal yapıyı bir bütün olarak düşünen psikosomatik okulun semptoma dair açıklamaları klasik semptom yapılanmasından farklılık göstermektedir.

F. Guignard bir başka tartışmanın da çatışma kavramı üzerinde olduğundan söz etmektedir. Klasik olarak "Çatışma ruhsal aygıtın düzenekleri arasında geçmektedir" denir, ancak daha sonraları ölüm dürtüsü, yadsıma ve negatif (A. Green) kavramları üzerinde yeni görüşlerin oluşmasıyla nevrotik olmayan kişilerde çatışmanın oluşumu üzerinde yeni görüşler ortaya çıkmıştır.[13] Freud sonrası özellikle İngiliz Psikanaliz Okulu, Melaine Klein ve takipçileri ölüm içgüdüsünü aydınlatmış, bunun yaşamın sürdürülmesi için en gerekli kaynak olduğu düşüncesini ortaya koymuşlardır. M. Klein, Oedipus öncesi döneme ilgi göstererek ve bu dönemdeki gelişimden yola çıkarak yaşamın erken dönemlerindeki yapılanmaları açıklamıştır.

Bir başka tartışma da gizil döneme klasik kuramda verilen yerle günümüz toplumlarında bu dönemin neredeyse kaybolmaya başlaması üzerinedir. S. Freud gizil dönemin önemini ve beraberinde getirdiği yüklü duygulanımları kuramında oluştururken, bu dönemdeki bastırmanın önemini vurgulamıştır. Oysaki günümüzde bu dönem giderek kısalmakta, cinsellikten uzak kalma, yüceltme gibi yaklaşımlara artık klinikte pek rastlanmamaktadır. F. Guignard şu soruyu sormaktadır: "*yoksa bastırma yerini perversiyona mı bıraktı?*"

Eğer nevroz ortadan kalkıyorsa o zaman ciddi sorunlarla mı karşı karşıyayız? Ödipal karmaşa, kastrasyon, çocuk cinselliği terimleri ne olacak? Bunlar da klinikten silindi mi? Nevroz aslında kendi başına bir sınıflama olarak parçalanıp çeşitli semptomlara bölünebilir ama unutulmaması gereken nokta nevrozu anlamanın ancak bir başka te-

[12] S. Freud, (1909) "Sur la psychanalyse première conférence", içinde *La Psychanalyse* (ed.) Roland Chemama, Larousse, Paris 1993.

[13] F. Guignard, "Impasses et issues pour le concept de névrose aujourd'hui", *Névroses*, Revue Française de Psychanalyse, Octobre, 2003, Vol 67.

rim olan "aktarım nevrozu" ile gerçekleşebilmesidir. Psikanalistin kimliği, ruhsal yaşantısı, karşıt aktarımını dikkate alarak analizanın nevrozunu seansa getirebilme ve aktarım nevrozu oluşturarak öyküsünü yeniden yapılandırma... İşte ancak bu bize nevrozun hâlâ var olduğunu göstermektedir.

Nevroz kalmalı çünkü simgeleştirme yetisinin en dorukta yaşandığı bu kişilikler yok olursa simgeleştirmeden de mi vazgeçeceğiz? Belki klinikte artık en sıklıkla görülen grup nevrozlar değil. Bu doğru. İşte bu nedenle, F. Guignard nevrozun negatifinin artık psikopati olabileceğini düşünmektedir.[14]

Değişik patolojiler ortaya çıkmaya başladı. Tüm patolojiler ile çalışılmalı, kuramın sorgulanması divanlarımızdaki kişilerle olan deneyimlerimiz, karşıt aktarımımız, psikanalizin yalnızca nevrozla uğraşan kısıtlı konumundan bizi çıkaracaktır. Burada Manuele Utrilla-Robles'in nevroz üzerine ilginç düşüncelerinden bahsetmek istiyorum; Robles nevrozları klinikte ikiye ayırmakta, "ölü nevrozlar ve yaşayan nevrozlar". Yani hasta geldiğinde söylediklerinin hangi kategoriye girdiğini bildiğimiz, beklediğimiz düşünce biçimini bize sunan, belirgin kategorinin içerisinde hareketsiz kalan nevrozlar bir yanda, yaratıcı ve zengin simgeleştirme süreçleri analistin de süreçlerini harekete geçiren ve ikilinin ortak çalışması sonucunda daha farklı dönüşümleri gerçekleştirenler öte yanda.[15] Bu da daha önce söz edilen analistin karşı aktarımı ve analiz süresince oluşturulan aktarım nevrozu ile anlaşılabilecek bir durumdur. Simgelerin çok zengin olduğu, çağrışım yetilerinin belirgin bir süreklilik içerisinde olduğu analizanın dile getirmelerine yorumlarıyla eşlik eden analistin kendi kafasında canlandırdığı dünyanın renkliliği bu grubun yaratıcılığını göstermektedir.

Görüldüğü üzere zengin, canlı ve sınıflamalara sokulmaya çalışıldıkça kılıf değiştirerek var olmayı sürdüren nevrozlar, çağdaş psikanalistlerin bakış açısıyla hem Sigmund Freud'a sadık kalarak hem de kuramı geliştirerek her zaman hak ettikleri yeri alacaklardır.

[14] F. Guignard, Impasses et issues pour le concept de névrose aujourd'hui", *Névroses*, Revue Française de Psychanalyse, Octobre, 2003, Vol 67, s. 1165.

[15] M. Utrilla-Robles, "Nostalgique névrose; le feu dans l'âme, Revue Française de la Psychanalyse, *Névrose*, PUF, Paris, Octobre, 2003. Vol 67.

nevroz kuramına ilk adım: histeri

VEHBİ KESER

Psikanalize adını veren araştırmaların ilk nesnesi histerik hastalar olmuştur. Dolayısıyla üzerinde uzun yıllar çalışılan ve emek harcanan bir kavramdır histeri. Aynı zamanda nevrozlara ilişkin psikanalitik kuramın gelişmesinde çekirdek rolünü üstlendiğinden kuramın anahtarı olarak da adlandırılabilir. Bu anahtar sayesinde nevrozlar dünyasının kapısı aralanmış ve Freud'un tanımıyla ruhsallığı incelemede bir yöntem, ruhsal hastalıkları tedavi etmede bir teknik ve bilimsel bilgi birikimini arttırıcı bir disiplin olarak psikanaliz ortaya çıkmıştır. Psikanaliz açısından önemli yeri nedeniyle daha önce 5. Uluslararası İstanbul Psikanaliz Buluşmaları'nın da konusunu oluşturmuştur histeri. Dolayısıyla bu yazıda histeriden söz etmek bir yinelemeyi göze almak anlamına gelse de, nevrozlara ayrılmış bir sayıda histeriden söz etmemek de olmayacak bir şeydir.

Psikanalitik kuramın gelişmesinde çekirdek rolünü üstlendiğini söylediğim histerinin çekirdeğini de Oedipus karmaşası oluşturur. Dolayısıyla nevrozlar kuramının da merkezinde Oedipus karmaşası yer alır. Elbette histerinin oluşumunda "Oedipus Öncesi" (*pre-oedipal*) dönemlerin de önemli bir etkisi olduğu yadsınamazsa da histerinin kalbi Oedipus karmaşası ve bilinçdışı ensestiyöz düşlemlerdir. Ödipal dönem, aynı zamanda fallik dönem olarak da anılır. Ensestiyöz düşlemler etrafında kısmi dürtülerin biraraya gelerek hücum ettiği erotojen bölge genital bölgedir. Fallus, peniste somut anlamını bulmuş görünen ama aslında güç ya da yetkinliği temsil eden simgesel bir kavramı anlatır aynı zamanda. Ve o da, bu dönemde merkezi önemdedir. Yani cinsellik, histerik belirti oluşumunda öncü rolünü oynamaktadır. Nevroz kuramında da başat konumdadır. Diğer başat

bir konuma sahip olan, Freud'un Dora'nın analizinde belirttiği gibi histerik düşlemlerdir. Histerik düşlemler de insan cinselliğinin iki yönünü ifade eder: erkeksi ve kadınsı.

Şimdi tüm bu söylediklerimizi biraz açmaya ve nevroz kuramına ilk önemli adımı atmamızı sağlayan histerinin temel yapısına girmeye çalışalım. Histerinin kalbi Oedipus karmaşasıdır demiştik. Oedipus karmaşasının beklenen çözümü, karşı cinsiyette ebeveyne duyulan ensestiyöz arzudan vazgeçilmesi ve ona benzeyen başka nesnelere yönelmeyi sağlayacak kendi cinsiyetinde ebeveynle özdeşleşmedir. Erkek çocuk ödipal döneme geldiğinde nesnesi değişmemiş, yaşamının ilk dönemlerinden itibaren bağlı olduğu annesi şimdi de ensestiyöz arzularının nesnesi olmuştur. Ancak ilişkide aile üçgeni belirgin hale gelmiş, yani devreye baba girmiştir. Üstelik rakip olarak baş edilmesi zor bir gücü temsil etmektedir. İğdiş edilme kaygısı başköşededir. Erkek çocuk için ikili bir çıkmaz oluşmuştur. Ya babası gibi olup anneye yönelecek, bunun için de babayı saf dışı bırakması gerekecektir ki sonucu baba tarafından iğdiş edilme tehlikesini taşımaktadır; ya da annesi gibi olup babanın sevgisini kazanarak tehlikeyi savuşturacak ve baştan iğdiş edilmiş olmayı kabullenecektir.

İlk tutum erkeksiliğe karşılık gelirken, ikincisi kadınsı tutuma karşılık gelmektedir. Her ikisi de istenilen ideal durumu oluşturamamaktadır. Biri fallusa sahip olup ancak kaybetme tehdidini (iğdiş edilme kaygısı) içinde taşır dolayısıyla etkisiz bir fallustur; diğeri fallusa sahip olmama anlamını taşır. İkisi de istenilen durumu oluşturamamaktadır, çünkü ensestiyöz düşlemden vazgeçilememiştir. Kız çocuğun ödipal döneme geçişi ise nesne değişikliğini gerektirir. Aşk nesnesi olarak babaya yönelme anneden ayrılmayı gerektirecektir. Anneyle şimdiye dek kurulan narsisistik bağdan ayrılma ek bir zorluğu da beraberinde getirir. Aile üçgeni burada da devreye girer. Kız çocuğunu da ikili bir çıkmaz beklemektedir. Babaya yönelik ensestiyöz arzulara karşılık, ortada babayla olan anne vardır. Anne gibi olup babaya yönelme, anneyi ya da annenin sevgisini kaybetmeyi ve şimdiye dek kurulan güçlü narsisistik bağın kopmasını getirecektir. Diğer yol baba gibi olup annenin sevgisini elde tutmayı sürdürmektir, ancak bu da babadan elde edilmesi arzulanan fallustan vazgeçmek, eksiğin yad-

sınmasıyla birlikte zaten bir fallusa sahip olduğunu düşlemlemek demektir. İlki kadınsı bir tutuma karşılık gelirken, ikincisi erkeksi bir tutumu göstermektedir. Ancak yine, her iki durumda da arzulanan çözüm elde edilememiştir. Çünkü burada da her iki yolda görüldüğü gibi kendisiyle olunmak istenen ve sadece ve sadece fallusun kendisinden alınması arzulanan nesne babadır. Yani ensestiyöz düşlemden vazgeçilememiştir. Sonuçta, her iki cinsiyette de anne ve baba arasında bir bocalama söz konusudur. Kohon, bu arada kalma halini tanımlamak için "ikideğerlilik" (*divalence*) terimini önermiştir. Anne ile baba arasında bocalama, erkeksi ile kadınsı arasında bocalama demektir aynı zamanda. Ve bir çocuk için en tehlikeli sorulardan biridir bu: "Anneni mi daha çok seviyorsun, yoksa babanı mı?". Bir erişkini, çocuğa böyle bir soru yöneltmeye güdüleyen şeyin ne olduğu ayrıca düşünülmeye değer. Belki o da hâlâ çocukken aradığı cevabın peşindedir.

Yeniden histeriye dönecek olursak; histerik belirtilere sahip "sınır durumlar" (*borderline*) ya da benzeri daha ağır psikopatolojilerin dikkatleri çektiği son dönemlerde, histeride de vurgu Oedipus öncesi dönemlere yönelmiştir. Başta da belirttiğim gibi histeride Oedipus öncesi dönemlerin önemi ve histeriye kattığı renk ve klinik tablolar yadsınmamakla beraber, histerinin yapıtaşını Oedipus karmaşası oluşturur. Histeride ödipal döneme "takılma" (*fixation*) dediğimizde, az önce özetlemeye çalıştığım gibi Oedipus karmaşasının çözülmesinde bir sorun olduğundan söz ediyoruz demektir. Dolayısıyla özdeşleşmede bir sorun vardır. Yarom, histerinin iskeletini oluşturan etmenleri sıralarken ilk eksene ödipal çatışmayı yerleştirir. Ödipal dönemin önemli uğraşlarından özdeşleşmenin tamamlanamadığını belirtir ve bir histeriğin temel sorusunun şu olduğunu söyler: "Ben erkek miyim, yoksa kadın mı?". Freud da 1908'de histeride "çift cinsellik" (*bisexuality*) üzerine vurgu yapmıştır. Bir histeriğin, bilinçdışı cinsel düşleminde her iki cinsiyete ait özellikleri eş zamanlı olarak oynadığını belirtir. Ortaya çıkan belirtilerde de iki cinsiyete ait özelliklerin birbiri peşi sıra ya da eşzamanlı olarak görüldüğünü ekler. Brenman, histerinin merkezini oluşturan şeyin özdeşleşme sorunu olduğunu belirtir ve histeri için "ikili özdeşleşmeler modeli" (*dual identifications model*) kavramını öne sürer. Bu model, ödipal konumda narsisistik

yetersizlik üzerine odaklanmıştır. Her iki cinsiyetin üyesi de karşıt cinsiyetle karşılaştıklarında ve kendilerini kıyasladıklarında tamamlanmamış olarak görmüşler ve "tek cinselliği" (*mono sexuality*) benimsemişlerdir. Freud da 1905'te bu konuma gönderme yapar: başlangıçta insanların bütün iken, iki yarıma ayrıldıkları (kadın ve erkek) ve yeniden birleşmek için sürekli mücadele verdiklerini anlatan bir destandan söz eder. Dolayısıyla şöyle diyebiliriz: Histerikler iki yarıma ayrılmayı kabul edemeyenlerdir. İki yarıma ayrılmayı kabullenme, ötekine arzu duymak demektir. Histerikler ruhsal çift cinsellik için arzudan vazgeçmişlerdir. Ya da arzu öylesine tehlikelidir ki, çünkü doğrudan yasak olana yönelmiş (ensest) ve bundan vazgeçememiştir; nesneden vazgeçmek yerine arzudan vazgeçmek yeğlenmiştir. Dolayısıyla histerikler kendilerini bir erkek ya da bir kadın olarak görme arasında bilinçdışı olarak bocalamaya devam ederler. Aynı çatışmayı, yineleme gibi olsa da bir başka şekilde ifade edersek, histeriyi yapılandıran şey ödipal aşk ile "özdeşleştirici" (*identificatory*) aşk (kendisiyle özdeşleşim yapılacak olanla aşk) arasında bocalamadır, yani erkek olma ile kadın olma arasında bocalamadır. Elbette, iğdiş edilmiş olma ile fallik olma arasında bir bocalamadır bu aynı zamanda.

Tek cinselliğin ya da başka türlü söylersek yeryüzünde tek cinsiyetin olduğu düşleminin önemi erkek hastalarla yapılan analizlerde daha belirgin olarak ortaya konulmuştur. Aslında her iki cinsiyette de önemli olan bu düşlem fallik odaklıdır. Erkek ve kız çocukları arasında başlangıcı farklıdır. Düşlem, cinsiyetler arası farklılığın fark edilmesiyle birlikte kız çocuklarında "iğdiş edilmiş olma karmaşası"yla (*castration complex*) başlarken, erkek çocuklarında "iğdiş edilme kaygısı"yla (*castration anxiety*) başlar. Kız çocuklarında kendilerinden alınmış olan fallusun bir şekilde geri verileceği ya da aslında alınmamış zaten var olduğu etrafında düşlem şekillenirken; erkek çocuklarında düşlem, fallusun aslında hiç yok olmadığı, kız çocuklarında sadece küçük olabileceği ve gün gelip büyüyeceği etrafında şekillenir. İnsan anatomisi ve embriyolojinin gösterdiği gibi penis ve klitoris özdeşliği, her iki cinsiyette ödipal dönemde belirginleşen cinsel uğraş ya da masturbasyon etkinliklerinin odaklandığı duyarlı organlar olarak yine penis ve klitorisin ön planda olması ve ödipal dönemde yine

her iki cinsiyette cinselliğin bu biçimiyle dışa vurumlarının fallik özelliği söz konusu düşlemleri destekler niteliktedir. Erkekte düşlem, kadında penisin olmadığının tümden yadsınması, yani kadında penis olduğu, penisin evrensel olduğu düşlemi biçiminde bilinçdışı olarak varlığını sürdürerek erkek karakterinin biçimlenmesinde ve erkek histerisinde önemli bir rol oynar.

Bu yazı başlangıçta erkekte histeriyi inceleme düşüncesiyle kaleme alınmaya başlamışken, histeri kavramı ve onunla bağlantılı nevroz kuramının içinde, yalnızca erkeği incelemenin kuramı bütünüyle kavramada eksiklik yaratacağı düşünülerek bundan vazgeçildi. Bu düşünceyi elbette şöyle okumak da mümkün: Bu değişiklikle yeryüzünde tek cinsiyetin olduğu, yani herkesin penise sahip olduğu düşleminden vazgeçilerek ve eksik olan görülerek iki ayrı cinsiyetin kabulü gerçekleşti. Ya da bir başka okumayla; sadece erkeği incelemek, ayrı bir cinsiyet olarak konumlanabilme cesareti göstermek ve yine eksiği kabullenmek demekken yazıya kadın da dâhil edilerek yazıda da çift cinsellik adına arzudan vazgeçildi.

Ama şimdi yeri gelmişken penisli kadın düşlemiyle bağlantılı, erkekte kişilik biçimlenmesi ve histeriyi kısaca incelemenin tam zamanı. Düşlemin temel hedefi, elbette iğdiş edilme kaygısıyla baş etmektir. Herkeste bir penis varsa, iğdiş edilme gibi bir tehlike yoktur. Düşlem, erişkin erkek histeriklerin düşlerine de konu olur. Bir hasta, düşlerinde penisi olan kadınlar görmekteydi. Aynı hastada dikkati çeken bir başka düş öğesi ise penisi olmayan erkeklerdi. Bu birbirinden farklı görünen düş resimleriyle aynı temada düşler gören çok sayıda erkek hastayı inceleyen Lorand, bu hastaların analizlerinden elde ettiği verilerde iki ana düşünce çizgisine vurgu yapar: ilki, çocukluktaki gibi pasif olma arzusudur. Dolaylı olarak kadın gibi olma arzusudur bu aynı zamanda. Baba tarafından korunan ve desteklenen anne gibi olma arzusu... Gerçekte istek, penisi olan bir küçük çocuk olma isteğidir. Çünkü çocuk olunduğunda penisin evrenselliğine olan inanç sürdürülebilir. Yani kadın gibi olmak ya da anne gibi olmak, penissiz olmak demek değildir. Vurgulanan ikinci ana çizgi baba ile özdeşleşim üzerinedir: aktif ve "saldırgan" (*aggressive*) olmak (çünkü baba böyle düşlemlenir), babanın yerine geçmek. Yani çaba, baba

gibi olmak çabasıdır. Elbette bu eğilim tüm ödipal karmaşayı ve sonucunda iğdiş edilme kaygısını yeniden canlandırır. Kaygıyla baş etmek için baba zayıflatılır, daha az korkutucu, nazik, sevgi dolu, daha çok anneye benzer bir figüre dönüştürülür. Hastaların düşlerinde zayıf ya da küçük penisli ya da hiç penisi olmayan, kadın genitallerine sahip bir baba yaratılır. Bazen çocuklukta önce korkulduğu halde sonra ve ergenlikte ya da şimdi yeterli olmayan, zayıf, beğenilmeyen bir baba hastaların sözlerinde de dile gelir. Lorand, bu babaya "vajinal baba" diyebileceğimizi söyler.

Tanımlanan konumla ilişkili olduğunu düşündüğüm bir hasta seansa şöyle bir düş getirmişti: Düşünde cinsel ilişkiye hazırlanırken kız arkadaşının penisi olduğunu görür ve sonra kendisinin penisi olmadığını ve kadın cinsel organına benzer organı olduğunu fark eder. Kendi deyimiyle, "adeta önü içine çekilmiştir". Burada da "yeri değiştirilmiş ya da tersine çevrilmiş özdeşleşimler"le (*transposed identifications*) karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Baştan beri izlemeye çalıştığımız gibi adres, bizi yine Oedipus karmaşasına götürmüştür: anne ile süren bilinçdışı güçlü bir bağ ve babaya yönelik bastırılmış düşmanca dürtüler. Babayı iğdiş etmeye yönelik bilinçdışı eğilim, babadan gelebilecek misilleme korkusuyla kendine yönelik benzer bir girişimi harekete geçirmiştir. Çare, babayı yatıştırmak için "kendi kendini iğdiş etme" (*selfcastration*) eğilimidir. Lorand bu kişilerin çok duyarlı olduklarını, engellenmeye karşı dayanma güçlerinin az olduğunu ve bilinçdışı amaçlarının çocukluğun sakin duygusal atmosferini yeniden inşa etmek olduğunu söyler. Bu amaç, "özdeşleşimin sürekli ya da ardı ardına değişmesi"yle (*continual shift of identification*) ifade bulur. Her iki ebeveyn gibi olmak isterler. Ebeveyn tanımları da değişikliklerle gider: fallik bir anne ve vajinal bir baba gibi.

Daha önce dönüp dolaşıp Oedipus karmaşasına geri geldiğimizi belirtmiştim. Şimdi de görüldüğü gibi, benzer biçimde yine özdeşleşim konusuna geldik. Sonuçta bir yinelemenin içinde olduğumuzun farkındayım. Kazancımız, farklı ifade biçimleri ve farklı kavramlarla tanışmak oldu. Genel histeri kuramında olduğu gibi erkekte histeri de bizi benzer sonuçlara götürdü. Histerinin temelinde Oedipus karma-

şası ve onun çözümü ya da çözümsüzlüğü ile bağlantılı özdeşleşim sorununun yattığını yeniden söyleyebiliriz.

Histerinin dokusunu oluşturan bir diğer önemli etmen "bastırma"dır (*repression*). Nevrozların temel savunma düzeneğidir bastırma. Histerik de bu düzeneği kullanır ve geleneksel olarak "bilmeme" ve "hatırlamama" özellikleriyle tanımlanır. Bilinmeyen ve hatırlanmayan yani bastırılan, histerik için oldukça önemli şeyler içerir. Genellikle cinsellikle ve ensestiyöz arzularla ilgilidir bu bilinmeyenler. Analiz, bilmeme temel savunmasına karşı bilmeyi amaçlar. Bastırılan bilinmez, hatırlanmak istenmez. Çünkü "yasaklanmış bilgi" yi içermektedir. Sözcük ve şey tasarımlarıyla ifadesi yasaklanmış bilgi kılık değiştirmiş olarak farklı yollarla kendine ifade bulabilir: bazen beden yoluyla ve eylemle, bazen amaca uygun görünen davranış ve duygulanımların abartılı ve dramatik dışavurumlarıyla ya da bazen başka belirtilerle. Histeriklerin ailelerinde de söz konusu yasak bilginin bir dolanımı olduğundan söz edilir. Ancak bu bilgi dolanımı farklı işler. Yasaklanmış bilgi, kendisiyle bağlantılı tabu anlamı taşıyan belli alanlara ilişkin duyguların, düşüncelerin ve algıların yadsınmasıyla aile üyeleri arasında her alana yayılan adeta bir danışıklı dövüşe yol açar. Bu alanlara yönelik doğrudan sözel göndermeler yadsınır. Çünkü eğer böyle yapılmazsa onlara ilişkin bir şeyler yapmak gerekecektir.

Khan da histeriğin "bilmek istememesine" ya da "boşluğuna" (*blankness*) vurgu yapar. Ona göre "bilmeme" iç boşluğu gizlemek için bir tekniktir: "Histeri bir hastalıktan çok, kendi kendisinden yoksun ve boş kalmanın bir tekniğidir. Bu yoksunluğu perdeleyen, bir "yerine geçen" (*substitute*) olarak işlev gören belirtilerdir". Khan'ın histeride bastırmaya ilişkin görüşlerinin Freud'un görüşlerinden farklı olduğu görülmektedir. Freud'a göre histeride bastırma, gizli ve önemli bir şeylerin gizli kalmasını sürdürmek için devrede olan bir tekniktir. Yarom, her ikisinin de dikkate alınması gerektiğini söyler. Yani, "bilmeme" ensestiyöz arzuyu gizler ve aynı zamanda "bilmeme" ve ilişkilerin "cinselleştirilmesi" (*sexualisation*) ki histeride sık görülen bir durumdur, iç boşluk duygusunu gizler.

Bilmek, hatırlamak ve anlamak yerini belirtiye bırakmıştır. Bazen sözel ifade ya da dile gelmenin yerini bir başka dil alır. Beden dilidir

bu. Söze gelmeyen, bedene gelmiştir. Belki daha doğru bir ifadeyle, bir dil olarak kullanılan beden olmuştur. Histeride karşılaşılabilen diğer önemli bir özellikten söz ediyorum: "konversiyon"dan (döndürme ya da bedene döndürme). Bastırmayı histerinin iskeletinde yer alan ikinci eksen olarak tanımlayan Yarom, konversiyonu da üçüncü eksene yerleştirir. Freud'a göre nevrotik çatışma alanı cinsellikle ilgili olduğundan beden erotojenliğiyle, histerinin dramını yüklenmek için hazır durumdadır. Çatışma bedende yer edinir. Beden, hem "yerdeğiştirme" (*displacement*) hem de "uyum" (*compliance*) kapasitesine sahiptir. Bu sayede belirti gelişimi için uygun bir zemin sunar. Daha da önemlisi "bedensel" (*somatic*) belirti, aslında tüm belirtiler gibi "ruhsal bir gösterene, bir anlama sahiptir". Başka bir ifadeyle, bir gösteren ve gösterilen olarak görev gören bedenin bir işlevi ya da bir parçası, bilinçdışı simgesel bir yaşantıya karşılık gelir. Bastırmaya uğramış simgesel bir yaşantı beden yoluyla dışa vurulmuştur. Bazen histerik için tüm beden kayıp bir parçanın yerine geçer, ağırlıklı olarak da genitallerin.

Histerik, belirtileri, düşlemleri, düşleri, arzuları, cinsel çatışmaları, bilinmezleri ve boşluklarıyla psikanalitik nevroz kuramını kavramada zengin bir tablo çizer bizlere. Bu tabloyu anlamak için sadece bakmak yetmez, duymak da gerekir. Yasak ya da gizli bilginin dolaylı yollarla dile geldiği yerlerde kulak kabartmak, asıl dile gelmek isteyene sözcükler dünyasının kapılarını açmak gerekir. Histerik, belirti evreninden dil ya da sözcük evrenine geçebildikçe hem o bilecek, hatırlayacak ve anlayacaktır, hem de biz.

Kaynakça

Brenman, E. (1985) "Hysteria", *Int J. Psychoanal*, 66: 423-432.

Freud S. (1905) "Fragment of an analysis of a case of hysteria", *Standard Edition, Vol VII* içinde James Strachey (Ed). The Hogart Press and The Institute of Psycho-Analysis, London 1986, s. 2-122.

Freud S. (1905) "Three essays on the theory of sexuality", *Standard Edition, Vol VII* içinde. James Strachey (Ed). The Hogart Press and The Institute of PsychoAnalysis, London 1986, s.123-245.

Freud S. (1908) "Hysterical phantasies and their relation to bisexuality", *Standard Edition, Vol IX* içinde James Strachey (Ed.) The Hogart Press and The Institute of Psycho-Analysis, London 1986, s.155-166.

Freud S. (1924) "The dissolution of the oedipus complex", *Standard Edition*, *Vol XIX* içinde. James Strachey (Ed). The Hogart Press and The Institute of PsychoAnalysis, London 1986, s.171-179.

Freud S. (1925) "Some psychical consequences of the anatomical distinction between the sexes", *Standard Edition*, *Vol XIX* içinde. James Strachey (Ed). The Hogart Press and The Institute of Psycho-Analysis, London 1986, s. 241-258.

Khan MMR. (1975) "Grudge and the hysteric", *Int J. Psychoanal*, 4: 349-357.

Kohon G. (1984) "Reflections on Dora: the case of hysteria", *Int J. Psychoanal*, 65: 73-84.

Lorand S. (1939) "Role of the female penis phantasy in male character formation", *Int J. Psychoanal*, 20: 171-182.

Yarom N. (1997) "A matrix of hysteria", *Int J. Psychoanal*, 78: 1119-1134.

sıçanlardan kurtlara nevrozlar

TALAT PARMAN

Giriş

"Hayvanlar Yanlış Kardeşlerimiz". *Cogito* dergisinin 2002 yazında çıkan "hayvan" temalı 32. sayısının sunuş yazısı bu başlığı taşımaktadır. İnsanoğlunun doğayla kurduğu hükmetme-hükmedilme ilişkisinin temelinde yaratılış düşüncesi yatar. Büyük dinlerin benimsediği bu düşünce insanı evrenin merkezine, diğer canlılardan ayrı bir yere yerleştirir. Yaratılış düşüncesinin karşısına çıkan evrim kuramı ise hayvanları atalarımız olarak görür, onlarla olan ortak yanlarımızın altını çizer. Evrim kuramını ortaya atarak insanı merkezi konumundan uzaklaştıran Darwin gibi Sigmund Freud da, bilinci ruhsal yapının merkezi ve hükmedicisi olmaktan çıkarmıştır. Freud'un kuramını geliştirmesini sağlayan ve 1909 ve 1918'de yayınladığı iki olgu öyküsü, nevrotik patolojilerin hükmedemediğimiz bilinçdışımızın hayvanların da işin içine karıştığı semptomlardan yola çıkarak yapılan çözümlemeler ile açıklanması çabasını içerir.

Bu iki olgu öyküsü akıbetleri açısından da oldukça ilginçtirler. Sıçan Adam çok başarılı bir tedavi sürecinden sonra bütünüyle iyileşmiştir. Bu olgu psikanalizin tedavi edici gücünü göstermesi kadar, "takıntı nevrozu" teriminin Freud tarafından bu olgu dolayımıyla ilk kez kullanılması nedeniyle de oldukça önemlidir. Ancak bu başarılı tedaviye karşın, Ersnt Lanzer'in yaşamı uzun olmamış, iyileşmesinden kısa süre sonra savaşta ölmüştür.

Öte yandan Freud'un burada ele alacağımız ikinci olgusu, Kurt Adam, tümüyle başarılı bir psikanalitik tedavi örneği oluşturmasa da, psikanaliz tarihinde neden olduğu tartışmalar, psikanaliz kuramına sağladığı önemli katkılar açısından çok önemlidir. Kurt Adam'ın klinik tanısı üzerindeki tartışmalar bugün de sürmektedir.

Sıçan Adam ve Kurt Adam, psikanalizin nevroz tanımını oluştur-

masının, elbette "Bir histeri olgusunun çözümlenmesi - Dora" olgusu ile birlikte, temel metinlerini oluşturmuşlardır. Ancak özellikle Kurt Adam olgusu nevrozun ötesinde, sınır durumlar gibi yeni tanımlamalar yapmanın da yolunu açmıştır.

Sıçan Adam

Freud'un ilk önemli olgusu olan Dora'dan (Ida Bauer) sonraki ikinci olgusu bir takıntı nevrozu olarak tanımladığı, Sıçan Adam, Ernst Lanzer'dir. Freud'un olgu öyküleri arasında şüphesiz en yapılandırılmışı, hatta kimilerine göre en mantıklı olanıdır. Freud, Ekim 1907'den Temmuz 1908'e dokuz ay sürmüş olan bu olgudan önce, muayenehanesinde ilk izleyicileri ile birlikte düzenlediği Çarşamba toplantılarında söz etmiş ve daha sonra Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin (IPA) ilk kongresinde 26 Nisan 1908'de Salzburg'da beş saatlik bir oturumda sunmuştur.

29 yaşında ağır bir nevrozlu hastadır Lanzer 1 Ekim 1907'de Sigmund Freud'un kapısını çaldığında. Sevgilisini, babasını öldüreceği, tıraş olurken kendi boğazını keseceği vb. gibi takıntılı düşünceleri yüzünden iş yaşamı kadar özel yaşamı da bütünüyle bozulmuştur. Ernst, Viyana doğumlu orta sınıf bir Yahudi ailenin yedi çocuğundan dördüncüsüdür. Babasının ölümünden kısa süre sonra onun gibi subay olmaya karar vermiş ve orduya yazılmıştır. 1907'nin Temmuz ayında Galiçya'da askeri manevralara katıldığı sırada yaşadığı iki olay 5-6 yıldır süren takıntılarının artmasına neden olmuştur. Bunlardan birincisi gaddar bir kişi olan Yüzbaşı Nemeczek'in bir doğu cezalandırma yöntemini anlatmış olmasıdır. Cezalandırma aslında bir işkencedir ve söz konusu olan mahkûmun arkasına içinde sıçan olan bir kabın bağlanması ve hayvanın kızgın bir demirle kışkırtılarak onun anüsüne doğru itilmesidir. Can havliyle kaçacak tek delik olarak bulduğu mahkûmun anüsüne giren hayvan, zavallı kurbanı ısırmaya başlar ancak kısa sürede hem onun hem de kendisinin ölümüne neden olur. Ernst Lanzer bu dehşet verici öyküyü dinlediği gün kelebek gözlüğünü yitirir ve Viyana'daki gözlükçüsünden bir yenisini ödemeli olarak ısmarlar. İki gün sonra yeni gözlüğünü kendisine Yüzbaşı Nemeczek verir ve ücreti posta sorumlusu teğmen David'e ödemesi ge-

rektiğini söyler. Bu borcun ödenmesi üzerinde Lanzer neredeyse sanrısal olarak kabul edilebilecek olan bir takıntılı düşünceye kapılır. Bu arada babasının namus borcu olarak kabul edilen bir kumar borcunu, yine subay olan alacaklıyı bulamadığı için ödemediğini de anımsamaktadır.

Freud'un divanına uzanan Lanzer, serbest çağrışımın yardımıyla hızla ilerler. Ancak sıçanlarla olan öyküyü anlatmaya gelince, o denli zorlanır ki divandan kalkar Freud'dan bundan kendisini muaf tutmasını ister. Freud bunu ret ederek ona dirençlerden söz eder. Lanzer'in güçlükleri sürer, bazı sözcükleri dile getiremez. Freud'un burada ona yardımcı olduğu görülmektedir. Freud "hastanın kendisinin bile bilmediği bir dehşet doyumu" yaşadığını not eder. Lanzer'in düşüncesinde bir sürü iyi ve kötü nesne simgesel olarak sıçanları çağrıştırmaktadır: annesi, sevgilisi, çocuklar, anüsler, cinsel organlar, evlenme, yutma, girme, ısırma....

Psikanaliz tarihçisi Roudinesco Sıçan Adam'ın kimliğini ilk kez açıklayanın Kanadalı psikanalist Patrick Mahony olduğunu belirtir. Mahony, Freud'un bu hastasına karşı bir sempati beslediğini, Dora için savcı gibi hareket etmişken burada bir dost öğretmen gibi yaklaştığını öne sürmüştür. Bu yaklaşım hastanın bazı çocukluk anılarını "itiraf" etmesini sağlar. Ernst, annesinin ona anlattığı çocukluğuna ait iki olayı anımsar: 4 yaşındayken birini ısırdığı ve 6 yaşlarındayken mastürbasyon yaptığı için babası tarafından acımasızca dövülmüştür. Bu olaylarla ilgili olarak babasına karşı duyduğu öfkeyi anımsamasa da, seanslar sırasında analistine karşı öfke dile getirmiş ve hiç şüphesiz onun tarafından cezalandırılmayı beklemiştir. Freud aktarımda ortaya çıkan bu öfkeyi, babaya karşı duyulan bilinçdışı öfke olarak yorumlar. Freud bilmeceyi çözmüştür. Sıçanlarla cezalandırma öyküsü Lanzer'de anal erotizmi uyandırmış ve ona annesinin anlattığı ısırma olayını anımsatmıştır. Sıçanla yapılan işkenceyi büyük bir iştahla anlatan yüzbaşı, ona babasının acımasızlığını anımsatmıştır. Bu arada sıçanlar Freud'e göre paraya, borca (babanın kumar borcu, kendi gözlük borcu) gönderme yapmaktadır. Ernst tedavinin başında Freud ödemesi gereken ücreti söylediğinde, ödemeyi yaparken kendi kendine "şu kadar florin, o kadar sıçan" dediğini de itiraf eder.

Psikanaliz muhalifleri tarafından bile Freud'un bütünüyle iyileştirdiği bir olgu olarak kabul edilen Sıçan Adam, takıntı nevrozu teriminin psikiyatrik literatüre kazandırılmasına bir örnek olgu olarak yardım da etmiştir. 1911'de sevdiği ama babasının zengin olmadığı gerekçesiyle karşı çıktığı fakir kız Gisela ile evlenmiş ancak 1914'de büyük savaşta Ruslara esir düşüp ölmüştür.

Kurt Adam

Freud'un hayvanlı adam olgularından bir diğeri "Kurt Adam" olarak bilinen Serguei Consttantinovitch Pankejeff'tir. Kurt Adam, Dora ve Sıçan Adam'la birlikte en önemli analiz olgularından biridir. Freud'un hiçbir olgusu Kurt Adam kadar çok yorumlanmış, ele alınmış değildir. Ocak 1910'da başlayan ve Arşidük François-Ferdinand'ın 28 Haziran 1914'te Saray-Bosna'da öldürüldüğü gün biten bu analiz sonucu hasta iyileşmemiştir. Kurt Adam savaş sonrasında Freud'la yeniden bir analiz denemiş, daha sonra öğrencilerinden Ruth Mack-Brunswick tarafından izlenmiş. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da tüm psikanaliz hareketi tarafından neredeyse evlat edinilmiş, her yaz Kurt Eissler'e analize gitmiş ve zamanla psikanaliz tarihinin efsane isimlerinden biri haline gelmiştir. Pankejeff, sonradan olağanüstü hareketli yaşamı Fred Zinnemann tarafından Venessa Redgrave ve Jane Fonda'nın başrolü oynadıkları 1977 tarihli *Julia* filmi ile beyaz perdeye aktarılacak olan Muriel Gardiner tarafından anılarını yazmaya teşvik edilecek ve bu kitap 1971'de Newyork'da basılacaktır. Bitmeyen psikanalizin canlı bir örneği olarak Serguei Consttantinovitch Pankejeff, Güney Rusya'da başlayıp Viyana'da biten 92 yıllık uzun yaşamı boyunca muhtemelen kurtlardan çok psikanalistlerle karşılaşacaktır.

Zengin ve soylu bir Rus çifti ailesinin oğlu olarak Rusya'nın güneyinde dünyaya gelen Pankejeff'in, ilk nevrotik belirtileri 10 yaşındayken ortaya çıkar. Birkaç yıl sonra önce kız kardeşi, sonra babası intihar eder. Bir sokak kadınından belsoğukluğu kapması depresyon atakları yaşamasına neden olur. Yaşamı sanatoryum, akıl hastanesi, dinlenme evi, kaplıcalar arasında gidiş gelişlerle geçmeye başlar. Dönemin ünlü hekimlerince tedavi edilmeye çalışılır. Münih'te gördüğü

Emil Kreapelin ona psikoz-maniak-depresif (PMD) tanısı kor. Bu arada kendisinden birkaç yaş büyük, bir çocuklu bir hemşireye, Teresa'ya âşık olur. Bu tutkulu ilişkiye ailesi kız soylu olmadığı için ve psikiyatrı Kraepelin ise cinsellik ona göre deliliğe karşı önerilebilecek en tehlikeli ilaç olduğu için karşı çıkarlar. Çareyi Odessa'ya geri dönmekte bulan genç Sergei burada karşılaştığı genç bir hekim olan Leonild Droznes tarafından Viyana'ya Freud'e gönderilir.

İlk karşılaştıklarında Freud'un ona "*şimdiye kadar hastalığınızın nedenini lazımlığın içinde aramışsınız*" diyecek, bir yandan dönemin tedavi yöntemlerinin boşluğunu eleştirecek bir yandan da Pankejeff'in yıllardır süren kabızlığına gönderme yapmış olacaktır. Freud ona Teresa'yı yasaklamaz, ancak tedavinin sonunu beklemesini önerir. Serguei, daha ilk seanslardan başlayarak Freud'un yazışmalarında yer almaya başlar, örneğin Freud'un Ferenczi ile olan yazışmalarında Pankieff ile yaptığı analizden sıklıkla söz ettiğini biliyoruz. Öte yandan Serguei için de bir ilk söz konusudur, ilk kez dinlenilmekte, bir hasta gibi değil, bir insan gibi muamele görmektedir. Freud'un ona olan sempatisi o denli ileriye gitmiştir ki, Freud Theresa ile tanışmış ve tedavinin bitiminde evlenmelerine izin vermiştir. Üstelik Freud tedavinin bitişi için bir tarih belirlemiş hastayı zorlamış ve bunu hastasının dirençlerini yenmek için bir yöntem olarak kullanmıştır. Tedavi 1914'de başarıyla sonlanır, Odesa'ya dönen Pankieff burada yıllardır sevdiği kadınla, Terasa ile evlenir.

Ancak tüm bu olayların tarihsel bir dönemecin eşiğinde geçmektedir. Avusturya-Macaristan veliahdının öldürülmesi analistle analizanın ülkelerini karşı karşıya getirecektir. Tedavinin bitiminden iki hafta sonra Avusturya Rusya'ya savaş ilan eder. Freud'un büyük oğlu Martin askere alınmıştır ve Freud oğlunun eski hastası tarafından öldürüleceği düşlemine kapılır. Bu olguyu 1914 Ekim-Kasım'ında iki ayda "Bir Çocukluk Çağı Nevrozu Öyküsü" adı altında kaleme alır ve bu metin 1918'de yayınlanır.

Ancak bu olgu öyküsünde, Sıçan Adam'dakinin tersine Freud'un öyküye şaşırtıcı derecede romansı öğeler kattığı ve kimi zaman gerçekten uzaklaşacak kadar "yaratıcı" olduğu söylenebilir. Serguei'nin 3 yaşlarında kız kardeşinin ona poposunu göstermesi, kendisinin de

bakıcıları Nania karşısında çıplak dolaşması üzerine azar işitmesi, 10 yaşlarında iken ise kız kardeşine yaklaşma çabalarının onun tarafından ret edilmesi gibi anılarından yola çıkan Freud, kendisinden önceki hekimlerin koyduğu "melankoli", "psikoz" gibi tanıları bertaraf ederek, hayvan fobileri olan bir kaygı nevrozunun daha sonra takıntı veya çocukluk çağı nevrozuna dönüşmüş olduğuna karar verir. Çocukluk çağı nevrozunun kaynağı, Serguei'nin 4 yaşında gördüğü ve Freud'e anlattığı bir düştür. "*Gece yatağımda yatıyordum. Pencerenin önündeki ceviz ağacının üzerinde birkaç beyaz kurt oturuyordu. Altı ya da yedi tane idiler. Bembeyazdılar, tilki ya da çoban köpeklerine benziyorlardı, çünkü tilki gibi uzun kuyrukları vardı ve bir şeylere dikkat ettiklerinde çoban köpeklerinin yaptığı gibi kulaklarını dikmişlerdi. Çok büyük bir kaygı içinde, muhtemelen bu kurtlar tarafından yenme korkusuyla uyandım.*" Freud bu düşten ve Seguei'nin diğer anlattıklarından yola çıkarak anne babasını ters ilişkide (*a tergo*) görmüş olduğu bir "ilk sahne" olgusu yazar.

Savaşın sonuna kadar birbirleriyle hiç de anlaşamayan annesi ve karısı ile Odessa'da yaşayan Serguei burada hukuk eğitimini tamamlar. Savaşın bitimi ile Teresa Viyana'ya döner, hasta olan kızını bulur ancak kızı kısa süre sonra ölür. Serguei de onun peşinden Viyana'ya gelmiştir. Ancak bu arada ülkesinde Ekim Devrimi olmuş ve tüm varlığını yitirmiştir. Artık hiçbir geliri olmayan bir göçmendir o. Bir sigorta şirketinde emekliliğine kadar çalışacağı küçük bir iş bulur. Bütün bunlar onu yeniden depresyona sokacak ve Freud'a ikinci bir analiz için başvuracaktır. Üç ay kadar süren bu kısa analizden sonra Freud hastasını Ruth Mack-Brunswick'e gönderir. Bu arada, Freud'un ön ayak olması ile Viyanalı psikanalistler kendi aralarında para toplayarak, Serguei'nin tedavi ve günlük yaşam masraflarını karşılamaya çalışırlar. Ancak, klinik tablo bir hayli değişmiştir. Serguei'nin burnu, dişleri ve bedeninin çeşitli bölgeleri ile ilgili yakınmaları artmış ve kendisini tedavi eden doktorlarını yanlış tedavi etmekle itham etmeye başlamıştır. Burnuyla ilgili takıntısı şikâyetleri arasında önemli bir yer işgal etmektedir. Burnunun şeklini küçüklüğünden beri beğenmemekte, bir siyah noktanın çıkarılması ile yerinde kalan boşluğun burnunu tümüyle bozduğunu düşünmektedir.

"Ödip-öncesi" (*pré-oedipal*) terimini Otto Rank ile birlikte ilk kullananlardan olan ve özellikle psikotik hastaları izleyen Ruth Mack-Brunswick, Freud'un tersine onda bir psikoz olduğunu düşünür. Bu düşüncelerini 1928'de "Çocukluk Çağı Nevrozu Öyküsüne Ek" adı altında yayınlar ve burada ilk kez "Kurt Adam" adlandırmasını kullanır. Mack-Brunswick Kurt Adam'ın çeşitli bedensel yakınmalarını hipokondriak bir paranoya olarak tanımlamıştır. Ona göre gerçek hipokondri bir nevroz değil bir psikozdur.

Serguei'nin hüzünlü öyküsüne Nazilerin Viyana'yı işgalinden birkaç gün sonra karısının intihar etmesini ekleyebiliriz. 1978'de öldüğünde başucunda doktoru, Viyana Psikanaliz Derneği'nin kurucularından baron Wilhelm Solms-Rödelheim vardır.

Ayrıntıları psikanalistlerin, psikanalitik kurumların ve hatta psikanaliz tarihinin nevrozlarını göstermesi açısından çok önemli olan Kurt Adam öyküsüne burada ara vererek, bu olgunun neden olduğu kuramsal tartışmaya değinmek yerinde olacaktır. Çünkü Kurt Adam, Ruth Mack-Brunswick'in yayınından sonra psikanaliz camiasını ikiye ayırmıştır: onun için psikoz tanısını yeğleyenler bir yanda, nevroz tanısında ısrar edenler öte yanda. Bu olgunun çağdaş okumaları ise sınır durumlar tanısını öne çıkarmaktadır.

Nevrozdan sınır durumlara ve psikoza

Kurt Adam, Bernard Brusset'ye göre "psikanalizle nevrozu tedavi olmuş görünen ancak aktarım ilişkisinde bir psikozun ortaya çıktığı" bir olgu olarak yorumlanabilir.

Bu olguda kastrasyon karmaşasının çözümlenmesi çok önemli bir yer tutmaktadır. Olgunun çözümlenmesi bize kastrasyondan narsistik olarak korkulsa da libidinal olarak istenmekte olduğunu ve anal erotizme, eşcinselliğe, kız kardeşe özdeşleşmeye ve ters Oedipusla anneye bağlandığını göstermektedir. Kurt Adamın çocukken cinsler arasındaki farkı ve ilk sahneyi algıladığında gösterdiği tepkiler, Freud'u kastrasyon karşısında birbirine zıt ancak bir arada bulunabilir tavırlar olabileceğinin altını çizmeye itmiştir. Freud Serguei'nin kastrasyon karşısındaki tavrını "sanki hiç yokmuş gibi davranmıştı" biçiminde yorumlamıştır. Gerçekliğin bu şekilde yadsınması ya da gerçekliğin

yitimi psikozun temel özelliklerinden biri sayılır. Freud bunun birincil ayrılma düzeneğine ve daha sonra tanımlayacağı katlanılamaz algının dışarı reddine, "birincil ret" (Verwerfung) ve "yadsıma"ya (Verlengnung) karşılık geldiğini belirtmiştir.

Kurt Adam'ın beş yaşlarına ait bir anısı burada bize yol gösterecektir. Küçük Serguei bir ceviz kabuğunu kırmaya çalışırken çakı ile parmağını yaralar. Büyük bir korku içinde parmağının ucunun hemen tümüyle koptuğunu, yalnızca küçük bir deri parçasıyla geri kalanına tutunmuş olduğunu gördüğünü sanır. Oysa kısa sürede fark eder ki, parmağı sapasağlamdır. Bu anı onu başka çağrışımlara götürecektir. Burada önemli olan kastrasyon düşleminin bu şekilde varsanısal ortaya çıkışının bir simgeleştirme ve öznelleştirme bozukluğuna gönderme yapması, bunun da psikoza özgün olmasıdır.

Lacan ve izleyicileri bu saptamadan yola çıkarak Kurt Adam olgusunu psikozun özgün düzeneği olarak gördükleri "düşme"ye (*forclusion-Verwerfung*) bir örnek olarak kabul ederler. Simgeselin oluşumunda kastrasyonun ve babalık işlevinin önemini gerçek, imgesel ve simgesel düzlemleri birbirinden ayırarak gösterirler. Babanın adının düşmesi, penisin simgesel işlevinin psikotikçe kabul edilmemesi demektir. Temel bir gösterenin simgesel evrenin dışına, yine temel bir ret ile atılması söz konusudur. Bu temel gösteren kastrasyon karmaşasının göstereni olan fallustur. Düşen ve simgesel düzenden reddedilen, gerçekte ortaya çıkar, Kurt Adamın kesilmiş parmak varsanısı bunun örneğidir. Elbette bazı şeyler bu eksik ve düşen göstereni çağrıştıracaktır. Kurt Adam'ın iki dişini sanki çenesini sökecekmiş gibi çeken Dr. Wolf'dur (Kurt!) ve karşılaştığında Freud da çenesinden yeni ameliyat olmuştur.

Freud'un takıntı nevrozu tanısı, ters ödip konumu çerçevesinde anneye ve ters ilişkiyi gördüğü ilk sahneye özdeşleşmeye ve kastrasyon kaygısı karşısında sadik-anal bir gerilemeye dayanır. Psikoz açısından bakarsak, kesilmiş parmak varsanısında, kastrasyonun birincil reddi yani Oedipus'a ulaşamama söz konusudur. Lacan için düşme psikozun temel ve özgün düzeneğidir ve bu olgu psikotik olarak yorumlanmalıdır. Düşme'nin varlığı başka tanılara yer bırakmaz. O nedenle Lacancı psikanalistlerin çoğu için "sınır durumlar" (états limi-

tes) yoktur. Oysa kendimizi yalnızca Freud'un olgularıyla sınırlasak bile, Brusset'nin sorduğu gibi "*Başkan Schreber ile Kurt Adam'ı aynı başlıkta inceleyebilir miyiz?*" Bu kuramsal güçlük Lacancı çevrelerde "kısmi düşme" (forclusion partielle) veya ruhsal yapı içinde düşen sınırlı bir bölümün tanımlanması ile aşılmaya çalışılmıştır.

Günümüz psikanalizi Kurt Adam için Freud'un önerdiği nevroz tanısını tartışmaktan ve daha çok bir sınır durum ya da ruhsal yapının psikotik bir işleyişinin söz konusu olduğunu düşünmektedir. Bedenle ya da bir bölümü ile ilgili algıların bozulması ve bunların simgesel içerikleri bir psikanalist için açık olsa da, deneyimin simgesel düşünceyle öznelliğe uygunlaştırmasındaki bozukluk bu yorumların özne tarafından kullanılmasını engeller. Bu tür hastalarla çalışmanın zorluğu da buradadır. Ruth Mack-Brunswick eğer Kurt Adam'ın psikotik atağının tedavisinde başarılı olduysa, bu onun hastanın babasal ve fallik bir imge olarak gördüğü Freud'la olan ilişkisinde arabulucu rolü oynamasındandır. Bu nokta, Kurt Adam'ın sınır durumdaki hastalar için bugün artık neredeyse klasik hale gelen "ortak tedavi" (co-thérapie) uygulamasının ilk örneği olması nedeniyle psikanaliz tarihindeki öneminin altını bir kez daha çizer.

Sonuç olarak

Ernst Lanzer ve Serguei Consttantinovitch Pankejeff ruhsal sıkıntılarında hayvan korkularının önemli bir rol oynadığı kişiler olarak psikanalizin divanına uzanmışlar ve korkularının arkasında yatanın hayvanlarla ilişkili olmadığını görmüşlerdir. Böylece hayvanlar en azından ruhsal yaşamda ortaya çıkan sorunlar açısından yargılandıkları davada, dava düşmüştür demeyelim ama beraat etmişlerdir.

İnsanın, hayvanla ilişkisinde kimi kez kurmaca hayvanlara başvurduğu tek-boynuzlular, deniz ejderhaları, çift başlı kartallar yarattığını biliyoruz. Kimi hayvanların ünleri de kendilerini aşmıştır. Enis Batur "Kurmaca hayvanlar: imgelemin sınırında" başlıklı yazısında "*Peki, Michel Pastoureau'nun katoloğunu diktiği "ünlü hayvanları nereye koyacağız: Adem'le Havva'nın yılanı, Annibal'in filleri, Troya atı, Yunus'un balinası ya da Buridan'ın eşeği bizi gerçeğin ta kendisi ile karşılaştırıyor diyebiliri miyiz?- ne'ye dayanarak diyebiliriz?*" diye sorar.

Freud'un her iki olgusunda birer korku unsuru olarak görünen sıçanlar ve kurtların arkasında psikanalizin sağladığı çözümleme ile başka korkuların varlığını ortaya koymuştur. Evet, hayvanlar yanlış kardeşlerimiz, suçu-kötüyü-utanılacak olanı sırtlarına yüklediğimiz, kısaca kendimizde görmek istemediklerimizin taşıyıcısı olan eşlerimiz!

Kaynakça

Batur, E. "Kurmaca Hayvanlar: İmgelemin sınırında", *Cogito*, Sayı: 32, YKY, İstanbul 2002.

Chabert, C., Brusset, B., Brelet-Foulard, Fr. *Névroses et fonctionnements limites*, Dunod, Paris 1999.

Cogito Hayvan: İmge, Simge ve Gerçeklik, Sayı: 32, YKY, İstanbul 2002.

Freud, S. (1905-1918) *Cinq Psychanalyses*, fr. çev. Bonaparte M, Loewenastwein M, PUF, Paris 1954. (Türkçe çev. Ayhan Eğrilmez, *Olgu Öyküleri*, 2 cilt, 1996-1998, Payel yay. İstanbul)

Lacan, J. *Ecrits*, Seuil, Paris 1966.

Mahony, P. Remarques sur un cas de névrose obsessionnelle (L'homme aux rats) içinde *Dictionnaire Internationale de la Psychanalyse*, Mijolla de A (dir), Calmann-Lévy, Paris 2002.

Mahony, P. A partir de l'histoire d'une névrose infantile (L'homme aux loups) içinde *Dictionnaire Internationale de la Psychanalyse*, Mijolla de A (dir), Calmann-Lévy, Paris 2002.

Roudinesco, E., Plon, M. *Dictionnaire de la Psychanalyse*, Fayard, Paris 1997.

nevrotik bir fenomen olarak yineleme kompulsiyonu

RAŞİT TÜKEL

Yaşamsal işlevler açısından yineleme

İnsanda tüm fizyolojik ve psikolojik süreçler yineleyicidir ve bu tür bir yineleme birinci derecede yaşamda kalma, ikinci derecede ise öğrenme süreçleri için gereklidir. Nevrotik yineleme normal yinelemeden, otomatik ve zorunlu olmasıyla ayrılır. Böylece tüm nevrozlar, ne kadar özgül belirtiler sergiledikleri önemli olmadan, zorunlu yinelenmeler içinde bulunurlar. Obsesyonel nevrozlar ve perversiyonlar, aslında tüm nevrozların bir özelliği olan yinelemenin kendini açık bir şekilde ortaya koyduğu özel örneklerdir.[1]

Normal yineleme erken yaştan itibaren ortaya çıkan evrimsel bir süreçtir. Doğumdan sonra yinelemeler, ilk kez soluk alma, emme gibi basit otomatik işlevlerde görülür. Daha sonra yavaşça öğrenilen vejetatif ve bedensel kassal etkinlik arasındaki karmaşık düzenlemelerde ortaya çıkar. Basit otonomik işlevler ile sonraki işlevler arasında sadece bir derece farkı vardır. Öğrenme süreci her zaman için yinelemelere bağlıdır.[2] Yineleme, aynı zamanda da, klinik bir fenomen olarak psikanalizin köşe taşlarından biridir.

Yineleme kompulsiyonu kavramı

Freud'un yazılarında yineleme kompulsiyonu için farklı tanımlamalar verildiği, birden çok anlamının olduğu görülür. Freud'un yineleme kompulsiyonuyla ilgisi, görünüşte iyi analiz edilmiş olan hastaların semptomlarının kaybolmaması ya da yerine eşdeğerlerinin gelme-

[1] L.S. Kubie, "The Fundamental Nature of the Distinction Between Normality and Neurosis", *Psychoanalytic Quarterly*, 23:167-204, 1954.

[2] L.S. Kubie, "The Repetitive Core of Neurosis", *Psychoanalytic Quarterly*, 10: 23-43, 1941.

si nedeniyledir. Yineleme kompulsiyonu kavramsal olarak, haz ilkesiyle açıklanamayan hoş olmayan yaşantıların dürtüsel yineleme eğilimini yansıtır.

Freud'un erken dönem yazılarının ikisinde yineleme kompulsiyonu kavramının izlerine rastlanır. İlki, Dora'nın analizindeki (1905) ilk düşün yinelenmesinin tartışılması;[3] diğeri Küçük Hans (1909) olgusundaki "ertelenmiş boyun eğme" (*deferred obedience*) hakkındaki notlarıdır.[4] Freud, Küçük Hans'ta, çocukluk çağındaki tehdit ve emirlerin ertelenmiş işleyişinin onlarca yıl sonra da gözlenebildiğini belirtir. Ardından da, bastırmanın etkisi altındaki ertelenmiş boyun eğmenin hastalığın belirtilerini belirlemede temel bir paya sahip olduğu olgular bile bildiğinden söz eder.

Bir anımsama biçimi olarak yineleme

Yukarıda söz edilen değinmelerini saymazsak, Freud'un "yineleme kompulsiyonu"na ilişkin en eski yazısı, analiz sırasında erken döneme ait bir yaşantısını, anımsamadan ve yineleyici yapısını farkında olmadan yeniden canlandıran bir hastasını anlattığı 1914 tarihli "Anımsama, Yineleme ve Özümseme"dir. Freud ilk kez bu eserinde, yineleme kompulsiyonunun bağımsız bir güç olarak psikanalitik teknikte hesaba katılması gerektiğini belirtir. Metinde, çözülmemiş nevrotik sorunları yineleyici biçimde eyleme geçirme eğilimindeki yineleme kompulsiyonu tanımlanır. Freud'a göre, hasta unuttuğu ve bastırdığı şeyi anımsamamakta, ancak onu eyleme geçirmektedir. Böylece, hasta, unutulanı bir anı olarak değil, bir eylem olarak tekrar üretmekte; yinelediğini bilmeden onu yinelemektedir. Freud, hastanın tedavi sırasında yineleme kompulsiyonundan kaçamadığını ve sonunda bunun hastanın bir anımsama yolu olduğunun anlaşıldığını belirtir.[5]

Freud, bu aşamada, yineleme kompulsiyonu kavramı ve hazzın belirlediği libido psikolojisi arasındaki gizli çatışmayı çözmeye kalkışmaz. Bu mesele, "Haz İlkesinin Ötesinde" (1920) metninde ele alınır. Bu-

[3] S. Freud, (1905) "Bir Histeri Olgusunun Çözümlemesinden Parçalar", içinde *Olgu Öyküleri*, İngilizce'den çeviren: Ayhan Eğrilmez, Payel Yayınları, İstanbul 1998, s. 108-109.

[4] S. Freud, (1909) "Beş Yaşındaki Bir Çocukta Fobinin Çözümlemesi", içinde *Olgu Öyküleri*, İngilizce'den çeviren: Ayhan Eğrilmez, Payel Yayınları, İstanbul 1998, s. 176.

[5] S. Freud, (1914) "Remembering, Repeating and Working-Through", *Standard Edition, Volume XII*, Hogarth Press, London 1986, s. 150.

rada Freud, ilk kez yineleme kompulsiyonunu ölüm dürtülerini tanımlamak için kullanmış; ölüm dürtülerini, yineleme kompulsiyonuna özel bir eğilimi olduğunu düşünerek, erotik dürtülerden ayırmıştır.

Haz ilkesinin ötesinde bir keşif

Freud, zihinsel fenomen üzerinde 30 yıl çalıştıktan sonra, "Yabansı" (1919) ve "Haz İlkesinin Ötesinde" (1920) isimli eserlerinde yeni bir keşifte bulunmuştur. Freud'un yazışmalarından "Haz İlkesinin Ötesinde" adlı eserinin ilk taslağını 1919 Mayısında bitirdiği anlaşılmaktadır. Bu, aynı zamanda, yineleme konusundaki düşüncelerini özetlediği "Yabansı" isimli yazısını tamamlamış olduğu tarihtir.[6]

"Yabansı"da bilinç dışı yinelemenin, dürtüsel özelliği ve çocukluk oyunlarının yineleyici yapısına dayanılarak haz ilkesinden bağımsızlığı vurgulanır. Freud'a göre, dürtülerin doğasında yer alması, haz ilkesini çiğneyecek güçte olması ve zihne doğaüstü karakterini vermesi gibi özellikleriyle yineleme kompulsiyonu "yabansı" olarak algılanmaktadır.[7]

Freud, yineleme kompulsiyonu kavramını esas olarak "Haz İlkesinin Ötesinde" isimli eserinde şekillendirir. Inderbitzin ve Levy[8], "Haz İlkesinin Ötesinde"de, Freud'un yineleme kompulsiyonu kavramına temel oluşturan gözlemlerinin şunlar olduğunu belirtir: 1) Travmatik bir durumu yineleyen hastalardaki travmatik nevrozlarda ortaya çıkan düşler; 2) Analizleri sırasında geçmişten gelen acı verici deneyimleri tekrarlayan hastaların eğilimleri; 3) Nevrozların kaderi; 4) Çocukların oyunlarının belirli tipleri.

Freud, "Haz İlkesinin Ötesinde"de, hastaların aktarım sırasında istenmeyen durumları ve acılı emosyonları yinelediğini ve büyük bir hünerle yeniden canlandırdığını belirterek şunları söyler: "Bunların hiçbirisi geçmişte haz oluşturmamış olabilir ve eğer taze yaşantılar şeklini almak yerine anılar ya da düşler olarak çıkarlarsa bugün için daha az hoşnutsuzluğa neden olacakları düşünülebilir. Bunlar şüphe-

[6] J. Strachey (1955) editor's note, "Beyond the Pleasure Principle", *Standard Edition*, *Volume XVIII*, Hogarth Press, London 1986, s. 3-4.

[7] S. Freud, (1919) "The Uncanny", *Standard Edition*, *Volume XVII*, Hogarth Press, London 1986, s. 238.

[8] L.B. Inderbitzin, S.T. Levy, "Repetition Compulsion Revisited: Implications for Technique", *Psychoanalytic Quarterly*, 67: 32-53, 1998.

siz doyuma yönelmiş dürtü etkinlikleridir; ancak bu etkinliklerin sadece hoşnutsuzluğa yol açtıklarına dair eski yaşantılardan hiçbir ders çıkartılmamıştır. Bunun yerine, bunlar bir kompulsiyon baskısı altında yinelenmektedir."[9]

Freud, aynı eserinde psikanalizle nevrotiklerin aktarımında ortaya çıkanın normal insanların yaşamında da gözlemlenebildiğini belirtir. Freud'a göre, bu insanların verdikleri izlenim, kötü bir kadere sahip oldukları şeklindedir, ancak psikanaliz her zaman için insanların kaderlerinin büyük ölçüde kendileri tarafından çizildiği ve erken infantil etkiler tarafından belirlendiği görüşündedir.[10] Freud, sonraki paragrafta "kişinin tarafındaki etkin davranış" ve "üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı edilgin yaşantı"yı ayırmaya çalışarak şunları belirtir: "Aynı şeyin sürekli yinelenmesi, kişinin tarafında etkin davranışla ilişkili olduğu zaman hiçbir şaşkınlığa neden olmaz. Üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı edilgen bir yaşantıya sahip, ancak aynı kötü kaderin yinelendiği olgulardan ise çok daha fazla etkileniriz."[11]

Freud, diğer güdüler tarafından desteklenmeyen yineleme kompulsiyonunun saf etkisini çok nadir olarak gözlemleyebildiğimizi düşünür. Haz ilkesinin ötesinde için güdüleyici gücün en iyi kanıtının travmatik düşler olduğuna inanmaktadır.[12] Freud'un "Haz İlkesinin Ötesinde"de, yineleme kompulsiyonu kavramını açıklamak için başvurduğu bir diğer olgu çocukların oyunlarıdır. Freud'a göre, çocuklar oyunlarında, hoşnutsuzluk içeren yaşantıları edilgin olarak yaşantılamak yerine, güçlü bir izlenimin üstesinden gelebilmek için etkin olarak yinelemektedir.[13] Çocukların oyun sırasındaki her yinelemesi, aradıkları egemenliklerini güçlendirir görünmektedir.

Freud agresyon sorununu açıklamaya başlarken, ölüm dürtüsünü yineleme kompulsiyonu ile ilişki içinde formüle eder. "Haz İlkesinin Ötesinde", Freud'un agresyonu ilk kavramsallaştırma girişimidir. Bu açıdan da çalışması "ikili" (*dual*) dürtü kuramı açısından ayrı bir önem taşır.

[9] S. Freud, (1920) "Beyond the Pleasure Principle", *Standard Edition, Volume XVIII*, Hogarth Press, London 1986, s. 21.

[10] A.g.y., s. 21

[11] A.g.y., s. 22

[12] A.g.y., s 23

[13] A.g.y., s. 35

"Ketvurmalar, Semptomlar ve Anksiyete"de (1926) Freud'un yineleme kompulsiyonlarına ilişkin özgün tutumunu belirli bir ölçüde terk ettiği görülür. Söz konusu makalede, bu kavramın daha çok travmatik yaşantıları "bozma" çabasıyla ilişkilendirildiği dikkati çeker. Metinde, bu durum, şu şekilde ifade edilir: *"Eğer bir şey arzu edilen şekilde olmazsa, farklı bir yolla yinelenerek bozulur; hemen ardından böyle yinelemelerin kaybolmaması için var olan tüm güdüler ortaya çıkar. Nevroz ilerledikçe, sıklıkla travmatik yaşantıyı bozma çabasının semptom oluşumunda birinci derecede önemli bir güdü olduğu görülür."*[14] Kubie[15], Freud'un burada, yineleme kompulsiyonuna, travmatik bir yaşantının acısını hafifletme ve onun üstesinden gelme amacı nedeniyle, bir haz değeri verdiği görüşündedir. Inderbitzin ve Levy[16] de benzer bir noktadan hareketle, bu eserde yineleme kompulsiyonu kavramının, haz ilkesine karşı gelmeyen ve dürtülerle daha az bağlantılı olan travmatik yaşantıları bozma çabalarını içerdiğini düşünmektedir.

"Ketvurmalar, Semptomlar ve Anksiyete"nin sonraki sayfalarında, yineleme olgusunun farklı bir yorumunu buluruz. Freud, bastırmadaki takılma oluşturucu etkenin bilinç dışı altbenliğin yineleme kompulsiyonu olduğunu vurgular.[17] Bastırılmış dürtü tarafından oluşturulan geriletici çekim ve bastırmanın gücü çok büyük olunca, yeni dürtüye yineleme kompulsiyonuna uymak dışında bir seçenek kalmamaktadır.[18] Burada, yineleme olgusunu üreten enerjinin, doyurulmamış, bastırılmış dürtüler ile eşdeğer olarak alındığı görülmektedir.

Freud, "Yeni Giriş Konferansları"nda (1933), şeylerin durumunun bozulduğu andan itibaren, bir dürtünün onu yeniden yaratmak için ortaya çıktığını, bu fenomeni yineleme kompulsiyonu olarak tanımlayabileceğimizi belirtir ve bir bütün olarak embriyolojiyi yinele-

[14] S. Freud, (1926) "Inhibitions, Symptoms and Anxiety", *Standart Edition, Volume XX*, Hogarth Press, London 1986, s. 120.

[15] L.S. Kubie, "A Critical Analysis of the Concept of a Repetition Compulsion", *International Journal of Psycho-Analysis*, 20: 390-402, 1939.

[16] L.B. Inderbitzin, S.T. Levy, "Repetition Compulsion Revisited: Implications for Technique", *Psychoanalytic Quarterly*, 67: 32-53, 1998.

[17] S. Freud, 1926, a.g.y., s. 153.

[18] A.g.y., s. 154

me kompulsiyonuna bir örnek olarak verir.[19] Böylece, Freud'un yıllar içinde bu kavramın anlamını çeşitli yineleyici fenomenleri içerecek şekilde genişletmiş olduğundan söz edebiliriz.

Yineleme kompulsiyonu üzerinde durmuş olan yazarlardan biri de Anna Freud'dur. Anna Freud aktarım durumunu tartışırken, kökeni en erken nesne ilişkilerinden alan hastanın analiste yönelik dürtülerinden bahseder ve bunların sadece yineleme kompulsiyonu altında canlandığını belirtir.[20] Anna Freud'a göre, bu duyguların yeni ortaya çıkan değil, yalnızca yinelenen duygular olmaları, onları hastanın geçmiş duygu yaşantıları hakkında bilgi sağlanması açısından yararlı kılmaktadır.

Yineleme kompulsiyonuna eleştirel yaklaşım

Freud, yineleme kompulsiyonunu, derin, muhtemelen de travmatik bir izlenim bırakan erken emosyonel yaşantıları oyunda, semptomlarda ya da düşlerde yeniden yaşatma eğilimi olarak tanımlar. Bu fenomenin örneği olarak travmatik nevrozlardan yakınanların düşlerine ve çocukların yineleyici oyunlarına işaret eder ve travmatik yaşantıların hiçbir zevk değeri içermediğine, kişiye hiçbir doyum vermediğine vurgu yapar; böylece hastanın sonraki yaşamında bunların yineleyici görünümleri haz ilkesinin dinamikleriyle değil, yineleme kompulsiyonu varsayımı temelinde açıklanabilecektir.

Freud sonrasında yineleme kompulsiyonu kavramı Kubie[21], Hendrick[22] ve Bibring[23] gibi yazarlar tarafından tartışılmıştır. Yineleme kompulsiyonu kavramının, ölüm dürtüleri kavramında olduğu gibi, ambivalan bir tutumla karşılandığı söylenebilir. Bazıları yineleme kompulsiyonunu normal ve anormal ruhsal yaşamın en önemli fenomeni ve psikanalizdeki en önemli sorunlardan biri olarak görmüş; bir

[19] S. Freud, (1933) "New Introductory Lectures on Psycho-Analysis". Lecture XXXII: Anxiety and Instinctual Life, *Standart Edition, Volume XXII*, Hogarth Press, London 1986, s. 106.

[20] A. Freud, (1937) *Ego ve Savunma Mekanizmaları*, Almanca'dan çeviren: Yeşim Erim, Bağlam Yayınları, İstanbul 1989.

[21] L.S. Kubie, 1939, a.g.y.

[22] I. Hendrick, "Instinct and the Ego During Infancy", *Psychoanalytic Quarterly*, 11: 33-58, 1947.

[23] E. Bibring, "The Conception of the Repetition Compulsion", *Psychoanalytic Quarterly*, 12: 486-519, 1943

kısmı bu konuya tereddütle yaklaşmış; kimisi ise varlığını bile reddetmiştir. Genellikle bu kavrama yönelik eleştiriler, varlığını kabul etmek, ancak Freud'un tanımladığı gibi "haz ilkesinin ötesinde" değil, içinde olduğu biçimindedir.[24]

Bu hipotezle ilgili ilk soru, yineleme kompulsiyonunun yineleyeci özelliğinin tüm nevrotik fenomenler için ortak olan yinelemelerden klinik olarak ayırmanın mümkün olup olmadığı konusunda ortaya çıkmaktadır.[25]

Haz ilkesinin egemenliğinden uzaklaşmadan nevrotik fenomenin yinelemesi için bir açıklama aramak istediğimizde, ilk planda, nevrotik semptomatolojinin tüm durumlarının, hiçbir zaman doyurulamayan bir yedek (simgesel) doyum biçimini içerdiğine işaret edebiliriz.[26] Eğer semptom nevrotik ihtiyacı tümüyle doyuracak olsa, bu ihtiyacın kaybolacağını, nevrozların kendi kendine iyileşebileceğini ve klinik olarak gözlenmeyeceğini düşünebilirdik. Ancak, hiçbir nevrotik talep nevrotik davranış ile yeteri kadar doyurulamaz ve bu tür talepler devam etmek zorundadır; altta yatan ihtiyaç sürdükçe de, kendilerini bir şekilde ortaya koyarlar. Bu, psikanaliz yoluyla nevrotik dürtülerin ortadan kaldırılarak nevrozların iyileştirilmesi çabalarının temeli olarak alınabilir. Böylece, buna, tüm nevrotik semptomatolojinin sürekli yinelemesinin evrensel ve kaçınılmaz kaynağı olarak da bakılabilir.[27]

Son söz olarak

Yineleme, aslında, sadece nevrotik oluşumların değil, her türden dürtüsel etkinliğin özünü oluşturur. Her dürtüsel talep yineleyici olma durumundadır. Yineleme paterni, en basit libidinal doyumda doğuştandır. Beslenme sırasında bebek açlığını bastırmak için bir kez emmez; tekrar tekrar emer. Emme tek bir büyük yutma eylemiyle gerçekleştirilmez; yineleyici küçük yutmalar söz konusudur. Bir kez soluk alınmaz; soluk süreklidir. İnsan yaşamında kendini bir kez ortaya koyan ve bir daha görünmeyen hiçbir dürtü yoktur. Değişen dere-

[24] A.g.y.

[25] L.S. Kubie, 1939, a.g.y.

[26] L.S. Kubie, 1954, a.g.y.

[27] L.S. Kubie, 1939, a.g.y.

celerde, bu, tüm libidinal eylemler ve doyuma ulaşmak için çabalayan bedenin her hareketi için geçerlidir.

Sonuçta yineleme, her dürtüsel etkinlikte, dolayısıyla yaşamın kendisinde var da, sadece kendini çocukluktaki oyunlar gibi simgesel etkinliklerde ya da nevrozun acı veren semptomlarında gösterdiğinde mi ilgi çekmektedir?

nevroz ve psikoz*

SIGMUND FREUD
ÇEVİREN: FIONA FARACI

Kısa bir süre önce, *Benlik ve Alt-benlik* adı altında yayınlamış olduğum bir yazıda, ruhsal aygıt için bir bölünme önerdim. Bu bölünmeye bağlı olarak, bir dizi ilişki basit ve açık bir şekilde tasarımlanabilmektedir. Başka alanlarda ise, örneğin üst benliğin rolü ve kaynağı gibi birçok açıklanmamış ve şimdilik bir yana bırakılmış noktalar bulunmaktadır. Bu durumda, daha önceden bildiklerimizi farklı bir ışıkla görebilmek, farklı gruplaşmalar yapabilmek ve ikna edici bir biçimde betimlemek için bu tür bir aygıttan başka konular için de kullanılabilir olmasını bekleme hakkı doğmaktadır. Bu tür uyarlamalarla ayrıca, bayatlamış kuramdan sonsuza kadar verimli olacak olan deneyime kârlı bir geri dönüş de sağlanabilecektir.

Söz konusu yazıda, benliğin birçok bağlılığı, alt-benlik ve dış dünya arasındaki aracı konumu ve bütün efendilerinin isteklerini yerine getirmekteki aceleciliği ortaya konmaktadır. Bir bakıma, psikozların nedenini ve önlenmesini araştırmayı amaçlayan başka çalışmalar dolayısıyla ortaya çıkan düşünceler beni nevroz ve psikoz arasındaki belki de en önemli genetik fark üzerinde basit bir formül önermeye itti: *nevroz benlik ile alt-benlik arasındaki çatışmanın neticesidir, psikoz ise benlik ile dış dünya arasındaki ilişkilerde eşdeğer bir bozukluk sonucu ortaya çıkan bir sonuçtur.*

Bu kadar basit çözümlerin şüpheyle karşılanmaları gerektiğini hatırlatmak bir hata olmayacaktır. Tek ümidimiz bu formülün kabaca doğrulanmasına tanık olmak olacaktır. Bu bile iyi bir adım olarak görülmelidir. Bu aşamada, önerimizi doğrular gibi gözüken bir yığın düşünce ve buluş akla gelecektir. Tüm analizlerimizin sonuçlarına gö-

* Névrose et psychose (1924) *Névrose, psychose et perversion*, Fr. çev. Jean Laplanche (dir) PUF, Paris,1973.

re, aktarım nevrozları benliğin alt-benliğin güçlü dürtüsel yönlendirmesini kabullenmeyi ve eyleme dönüşmesine yardım etmeyi reddetmesi veya dürtünün hedeflediği nesneyi reddetmesinden kaynaklanır. Sonrasında, benlik, kendini ondan bastırma düzeneği aracılığıyla korur; bastırılan ise bu kadere karşı isyan eder. Benliğin üzerinde hiçbir yetkeye sahip olmadığı bir yolu seçerek, kendini bir yerine geçenle* temsil ettirir, bir uzlaşma yoluyla kendini benliğe kabul ettiren bu öğe ise semptomdur. Benlik, bütünlüğünü bu davetsiz misafir tarafından tehdit altında ve zedelenmiş hisseder ve daha önce ilk dürtüsel yönlendirmede olduğu gibi semptoma karşı savaşa devam eder; bütün bunlar nevrozun tablosunu ortaya koymaktadır. Hiçbir şey bize benliğin bastırma yoluna başvurduğu zaman aslında üst benliğinin emirlerine uyduğunu düşünmemize engel değildir. Bu veriler de aynı şekilde gerçek dış dünyanın etkilerini yansıtmaktadırlar, onlar da üst-benlik üzerinde kendilerini temsil ettirme olanağını bulmuşlardır. Ama benlik, güçlüler tarafında yerini almıştır ve ona göre güçlülerin gereklilikleri alt-benliğin dürtüye dayalı taleplerinden daha güçlüdür ve benlik, alt-benliğin katkısına karşı, bastırmayı harekete geçirecek olan ve onu direncin oluşturduğu karşıyatırımla sağlamlaştıran güçtür. Üst benliğin ve gerçekliğin hizmetinde olan benlik, alt-benlik ile çatışmaya girmiştir ve tüm aktarım nevrozlarında olaylar bu şekilde gerçekleşmektedir.

Psikozlara gelince, düzenekleriyle ilgili birikimlerimizden yola çıkmak ve bozulanın benlik ve dış dünya arasındaki ilişki olduğunu ortaya koyan örnekler bulmak bizim için kolay olacaktır. Meynert'ın *amentia*'sında** veya akut varsanılı konfüzyonda, ki belki de en uç ve en çarpıcı psikoz türlerinden biridir, ya dış dünya hiçbir şekilde algılanmamaktadır veya algılanışı bütünüyle işlev dışı kalmaktadır. Genelde dış dünya benlik üzerindeki egemenliğini iki şekilde ortaya koymaktadır: ilk önce her zaman yinelenebilecek olan güncel algılar aracılığıyla, ikinci olarak da daha önceki algıların belleksel birikimine dayanarak ki bu da "iç dünya" gibi benliğin sahip olduğu ve onu

* Yerine geçen: substitut (çn).

** Theodor Meynert Alman psikiyatri okulunun en önemli temsilcilerinden biridir. Freud'un da kliniğinde bir süre çalıştığı Meynert'in geliştirdiği "Amentia" bugün psikiyatride kullandığımız "bilinç bulanıklığı" kavramına yakındır (çn).

oluşturan parçalardan biridir. *Amentia*'da, yalnızca yeni algıların kabul edilişi reddedilmemiştir, ayrıca bu zamana kadar dış dünyanın kopyası olarak onu temsil eden iç dünyanın kendisi de anlamını (yatırımını) geri çekmiş bulunmaktadır; benlik, saltıkçı bir biçimde hem iç hem dış olarak, yeni bir dünya oluşturmaktadır; iki olgudan hiç şüphe yoktur. Yenidünya, alt-benliğin arzularına göre oluşturulmuştur ve dış dünyayla kopmanın gerçekleşmesine neden olan gerçeklik, arzuyu katlanılmaz olarak görüldüğü için şiddetle reddetmiştir. Psikozun normal düşe olan yakın akrabalığı göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte, düşün koşulu uyku durumudur ve bunun niteliklerinden biri de algıdan ve dış dünyadan bütünüyle kopuştur.

Psikozun farklı biçimleri ele alındığında, şizofrenilerde, duygusal durgunlukla sonuçlanma eğiliminde oldukları bilinir, başka bir deyişle, dış dünyayla olan tüm ilişkilerin yitimi. Sanrılara gelince, analizler bize, deliliğin benlik ve dış dünya arasında başlangıçta oluşan çatlağı yapıştırmak üzere bir yama gibi kullandığını göstermektedir. Dış dünyayla çatışmanın çözümü, şu anda olduğundan daha açık bir şekilde ortaya konamıyorsa, bu psikozun klinik tablosunda patojen sürecin belirtilerinin iyileşme veya yeniden kurgulama çabalarınınkilerle örtülmüş olmasındandır.

Bir psikonevrozun veya psikozun ortaya çıkışının ortak etiolojisi her zaman, yapımızın filogenetik belirlenmelerine çok derinlemesine nüfuz etmiş olan, sonsuza kadar iflah olmayacak çocuksu arzuların gerçekleşmemiş, engellenmiş olmasıdır. Bu engellenme son tahlilde her zaman dışarıdan gelir; gerçekliğin gerekliliklerini temsil etmekle yükümlü içsel düzlemden (üst-benlikte) kaynaklandığı durumu ise bir yana ayırmalıyız. Patojen etki, benliğin bu çatışmalı gerginlikte dış dünyaya karşı bağlılığına sadık kalması ve alt-benliği susturmaya çalışması veya alt-benliğin yönetimi altına girerek gerçeklikten kopma durumuna gelebilmesiyle şu ya da bu şekilde ortaya çıkar. Bununla birlikte, basit gibi görünen bu durum karşısında, üst-benliğin varlığı bir karışıklık yaratmaktadır. Üst-benlik kendinde, açıklanması gereken bir bağlantıyla alt-benlikten ve dış dünyadan gelen etkileri birleştirmektedir. Ayrıca, bir anlamda tüm benlik eğilimlerinin çeşitli bağlılıklar arasında bir anlaşma sağlanması şeklindeki hedefleri için bir

ideal model oluşturmaktadır. Üst-benliğin davranış biçimleri, bu güne kadar yapılanın tersine, ruhsal hastalıkların her biçimi için ele alınmalıdır. Bu arada, benlik ile üst-benlik arasındaki çatışmadan kaynaklanan hastalıkların olduğunu da öne sürebiliriz. Analiz, melankolinin bu grup için bir örnek durum olduğunu kabul etmemize izin verir; bu tür bozukluklara "narsistik psikonevrozlar" adını verebiliriz. Aslına bakılırsa, melankoliyi diğer psikozlardan ayıran nedenler bulabilmemiz düşüncelerimize ters düşmeyecektir. Ama bu durumda, genetik formülümüzden vazgeçmeden, onu yetkinleştirebileceğimizi düşünebiliriz. Aktarım nevrozu benlik ile alt-benlik arasındaki çatışmaya, narsistik nevroz benlik ve üst benlik arasındaki çatışmaya ve psikoz da benlik ve dış dünya arasındaki çatışmaya karşılık gelmektedir. Şüphesiz, gerçekten de yeni bilgiler mi edindiğimiz yoksa yalnızca formüllerimizi mi zenginleştirdiğimizi birdenbire söylememiz kolay olmayacaktır ama bence uygulama olasılığının olması ruhsal aygıtı benlik, üst benlik ve alt-benlik olarak bölümlememizi gözden yitirmememiz konusunda bizi cesaretlendirmelidir.

Nevroz ve psikoz böylece, benlik ile onun üzerinde egemenlik kuran farklı düzlemler arasındaki çatışmalardan doğmaktadır. Başka bir deyişle, aslında bu çeşitli talepleri biraraya getirip uzlaştırmak çabası içinde olan benliğin işlevinde bir başarısızlığa karşılık gelmektedir. Bu saptamanın kesinlik kazanabilmesi için ek bir çalışma gerekmektedir. Benliğin hangi koşullar altında ve hangi yollara başvurarak sürekli var olan bu çatışmalara rağmen hastalığa yenik düşmediğini ortaya koymak gerekir. İşte çok çeşitli öğelerin göz önüne alınmasını gerektiren yeni bir araştırma alanı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ikisinin altı hemen çizilebilir. Bu durumların çıkış yolu şüphesiz ekonomik koşullara ve birbirleriyle savaşan bu eğilimlerin göreceli büyüklüğüne bağlıdır. Daha da ileri gitmek gerekirse; benliğin bir tarafa doğru kopmayı engellemek üzere kendini deforme ederek bertaraf etmesi, benliğin kendi bütünlüğünden taviz vermesi, yani kendini çatlatarak ya da parçalayarak yapması olanaklıdır. Bu şekilde, insanların tutarsızlıklarını, aşırılıklarını ve deliliklerini, cinsel sapkınlıklarıyla tek bir çatı altında tutma eğilimi doğacaktır, bunun kabulü onları birçok bastırmadan kurtaracaktır.

Son olarak, kendimize, benliği dış dünyadan koparan, bastırmaya benzer düzeneğin ne olabileceğini sormamız gerekmektedir. Bence, yeni araştırmalar yapmadan bu soruya yanıt vermek olası değildir. Ama bastırmada görüldüğü gibi burada da benliğin dış dünyaya yüklediği yatırımın geriye alınması söz konusu olmalıdır.

nevroz ve psikozda gerçekliğin yitimi*

SIGMUND FREUD
ÇEVİREN: FIONA FARACI

Kısa bir süre önce**, nevrozu ve psikozu ayırt eden özelliklerden birini belirledim: İlkinde, gerçekliğe bağlı konumda olan benlik, alt-benliğin bir bölümünü (dürtüsel yaşam) baskı altında tutar; oysa aynı benlik psikozda, kendini gerçekliğin bir bölümünden çekerek alt-benliğin hizmetine sokar. Nevrozda, gerçekliğin etkisinin üstün gücü, psikozda ise altbenliğinki belirleyici olacaktır. Gerçekliğin yitimi psikozda baştaki veri olurken; nevrozda bu durumdan kaçınılmış olduğu düşünülebilir.

Maalesef bu durum, her birimizin deneyimleyebileceği bir olgu ile hiçbir şekilde örtüşmemektedir: Her nevroz, hastanın gerçeklikle arasındaki ilişkiyi bir şekilde bozar, hasta için gerçeklikten uzaklaşmanın bir yoludur ve ağır nevroz durumlarında, doğrudan gerçek yaşamın dışına kaçış anlamına gelmektedir. Bu çelişki düşündürücüdür, ancak çözümlemesi basittir ve açıklaması, en azından nevrozu anlamamıza katkıda bulunacaktır.

Çelişki ancak nevroza giriş süreci boyunca söz konusudur, gerçekliğin hizmetinde olan benlik dürtüsel yönlendirmenin*** bastırılmasına çalışmaktadır. Ama bu durum henüz nevrozun kendisi değildir. Bu daha çok alt-benliğin hırpalanmış bölümünü telafi etmeyi amaçlayan süreçlere karşılık gelir, yani bastırmaya karşı tepkide ve bunun başarısızlığında ortaya çıkar. Gerçeklikle olan ilişkinin gevşemesi, nevrozun oluşumunun ikinci aşamasının sonucudur. Ayrıntılı bir

* "La perte de réalité dans la névrose et dans la psychose" (1924) içinde *Névrose, psychose et perversion* Fr. çev. Jean Laplanche(dir), PUF, Paris, 1973.

** "Nevroz ve Psikoz" yazısı bu ciltte yer almaktadır (çn.).

*** Dürtüsel yönlendirme: motion pulsionelle (çn).

araştırma sayesinde gerçeklik yitiminin tam da gerekliliği nedeniyle dürtünün bastırılması sonucunu doğuran gerçeklik parçası üzerinde olduğunu görürsek şaşırmamamız gerekir.

Nevrozu başarısız bir bastırma olarak tanımlamak yeni bir şey değildir. Bunu her zaman bu terimlerle açıkladık ve yalnızca sistemin yenilenişi nedeniyle bir kez daha ifade edilmesi gereklilik kazandı.

Aklımızı kurcalayan düşünce, ortaya çıkış nedeni (travmatik sahne) bilinen bir nevroz olgusu söz konusu olduğunda, daha belirgin olarak gözümüze çarpar çünkü burada kişinin böyle bir deneyimden nasıl sıyrılıp durumu bellek yitimine bıraktığını görebiliriz. Birkaç sene önce analizden geçmiş olan bir olguya örnek olarak geri döneceğim*: Eniştesine âşık bir genç kız, kız kardeşinin ölüm yatağının önünde, şöyle bir düşünceyle sarsılır: Artık o serbest ve seninle evlenebilir. Bu sahne anında unutulur ve histerik ağrılara neden olan bir gerileme süreci başlar. Ancak bu durumda nevrozun hangi yolla çatışmayı çözmeye çalıştığını görmek tam anlamıyla öğreticidir. Hasta söz konusu olan dürtüsel talebi, enişteye duyulan aşkı, bastırarak gerçek değişimi değersizleştirmektedir. Psikotik tepki ise kız kardeşin ölümünü yadsımak** olurdu.

Psikozun doğuşunda, nevrozdaki süreci andıran bazı şeylerin, elbette farklı düzlemler arasında gerçekleştiği düşünülebilir: psikozda da aynı şekilde iki farklı aşama ayırt edilebilir; ilki, benliği gerçeklikten koparır, ikincisi buna karşılık hasarı onarmaya çalışır ve alt-benliğin pahasına, gerçeklikle ilişkiyi yeniden oluşturur. Gerçekten, psikozda da benzer bir şeyler olduğu gözlemlenebilir; burada da iki farklı aşama vardır ve ikinci aşama onarıcı bir özelliğe sahiptir; ama benzerlik burada süreçler arasındaki benzeşmeye yerini bırakır ki bunun önemi çok daha fazladır. Psikozun ikinci aşaması da yitirilen gerçekliği telafi etmeyi hedeflemektedir; ama bu, nevrozda olduğu gibi alt-benliğin kısıtlanışı pahasına değil, gerçeklikle olan ilişkinin pahasınadır. Psikoz daha saltıkçı bir yol seçer, terk edilen gerçekliğin yerine yeni bir gerçeklik yaratır, yani çarpmayan bir gerçeklik. İkinci aşama böylece nevrozda olduğu gibi psikozda da aynı eğilimleri taşımaktadır. Her iki durum da, gerçeklik tarafından yola getirilmeyi

* Histeri üzerine İncelemeler'de (1895) yer verilmiştir.

** Verleugnen

reddeden alt-benliğin gücünü doyurmak üzere oluşmaktadır. Nevroz ve psikoz, alt-benliğin dış dünyaya isyanın, onun memnuniyetsizliğinin ya da gerçek zorunluluğa, *Avxyxn*'ye, uyum sağlamadaki yetersizliğinin belirtileridir. Nevroz ve psikoz, birbirlerinden, onarım süreci olan ikinci aşamadan çok, başlangıç aşaması olarak adlandırılabilecek ilk aşamada farklılaşmaktadırlar.

Başlangıçtaki farklılık kendini son aşamada ortaya koyar: nevrozda, gerçekliğin bir bölümünden kaçılarak uzak durulmaya çalışılmaktadır, psikozda ise, gerçeklik yeniden kurgulanmaktadır. Veya; psikozda başlangıçtaki kaçışı etkin bir evre izlemektedir, yeniden kurgulanma evresidir bu. Nevrozda ise, başlangıçtaki itaat durumunu bir kaçış girişimi izlemektedir. Veya başka bir deyişle, nevroz gerçekliği yadsımamaktadır, yalnızca onunla ilgili hiç bir şey bilmek istememektedir, psikoz ise gerçekliği yadsıyarak, yerine geçebilecek farklı bir gerçeklik oluşturma yolunu izlemektedir. Normal veya "sağlıklı" olarak adlandırdığımız davranış biçimi her iki tepkiden bazı öğeler taşımaktadır; nevrozda olduğu gibi gerçeği yadsımayan ama psikozda olduğu gibi de, sonrasında, onu değiştirmeye çalışan bir davranış. Amaca uygun bu normal davranış biçimi, dış dünya üzerine bir dış çabada bulunulmasına yol açmaktadır ve psikozda olduğu gibi içsel değişiklikler yapmakla yetinmemektedir; kendi kendine biçim veren (autoplastik) değil, ötekine biçim veren (alloplastique)'dir.

Gerçekliğin yeniden yapılanması psikozda bu gerçeklikle önceden deneyimlenen ilişkilerin ruhsal tortuları üzerine temellenir; başka bir deyişle, belleksel kalıntılar, o ana değin gerçeklikten edinilen tasarım ve yargılar ve onlar dolayımıyla ruhsal yaşamda tasarımlanmış olanlar üzerinden kurulur. Ama bu ilişki bitmiş bir ilişki olmayıp, sürekli zenginleşen ve yeni algılar doğrultusunda değişime uğrayan bir ilişkidir. Bu şekilde, psikozun da görevi yeni gerçekliğe uygun algılar yaratmaktır, bu amaca da en kökten şekilde varsanı yoluyla ulaşılmaktadır. Çeşitli psikoz olgularındaki belleksel yanılsamalar, sanrılar, varsanılar, o denli ıstırap verici bir özelliğe sahip ve kaygı artışına bağlı iseler, bu, yeniden yapılanma sürecinin birbirine karşıt zorlu güçlere karşı gerçekleştiğinin kanıtıdır. Bu süreci, daha iyi bildiğimiz nevroz modelinden yola çıkarak açıklayabiliriz. Nevrozda kaygı, bastırılmış

dürtünün her türlü zorlama çabasına bir tepkidir. Çatışmanın sonucunda ortaya çıkan uzlaşma ancak eksik bir doyum duygusudur. Muhtemelen psikozda, reddedilen gerçeklik parçası ruhsal yaşamda bir açıklık bulmak için sürekli zorlamaktadır, tıpkı nevrozda bastırılan dürtünün yaptığı gibi ve işte bu nedenle her iki durumda da sonuç aynı olmaktadır. Psikozda gerçekliği saptırmak ve yeniden yapılandırmakla görevli farklı düzeneklerin ve bu düzeneklerin hedefleyebilecekleri başarıların boyutunun incelenmesi, psikiyatrinin henüz üzerinde yeterince durmadığı görevlerindendir.

Psikoz ve nevroz arasında daha da ileri bir benzerlik bulunmaktadır: Her iki durumda da, ikinci aşamada üstlenilen görev kısmen başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Öyle ki, bastırılmış dürtünün yerine eksiksiz bir şekilde geçecek bir tasarım yaratamamaktadır (nevroz) ve gerçekliği temsil eden açıkça doyum sağlayan biçimlerde ortaya çıkmamaktadır (en azından her türlü ruhsal hastalık biçimlerinde değil). Ancak vurgular her iki olgu için de aynı noktada yoğunlaşmamaktadır. Psikozda, vurgu bütünüyle birinci aşama üzerinde yapılmaktadır çünkü kendisi hastalıklı olan ve mutlaka hastalıklı bir duruma dönüşebilecek olan budur; nevrozda ise, tersine ikinci aşamada yani bastırmanın başarısızlığında yoğunlaşır. Çünkü burada ilk aşama başarıyla sonuçlanabilir ve sağlıklı durumlarda daha önce defalarca bu şekilde sonuçlanmıştır, ama bunun masrafsız olduğu ve gerekli olan ruhsal harcamaların iz bırakmadığı söylenemez. Benliğin gerçek dünyaya veya alt-benliğe olan bağımlılığına göre, bu farklılıklar ve belki de daha birçokları ilk patojen çatışmanın ruhsal aygıtın hangi düzleminde* konumlandığına bağlıdır.

Nevroz, genelde, söz konusu olan gerçeklik parçasından kaçınmakla yetinmektedir ve karşı karşıya gelmemek üzere uğraş vermektedir. Nevrozu ve psikozu ayıran keskin farklılık, nevrozun da arzulanmayan gerçekliği arzuya daha uygun bir gerçekliğe dönüştürme çabası olmasıyla hafiflemektedir. Bu olanak, düşlemsel dünyanın varlığıyla olası hale gelmektedir. Bu alan, vaktiyle, gerçeklik ilkesinin oluşum sürecinde gerçek dış dünyadan ayrılmıştı ve daha sonra, bir "ardiye" gibi yaşamın gerekliliklerinin zorlamalarına bağlı olarak özgür bırakılmıştı.

* Yerleştirme: topik (çn).

Düşlemsel dünya benlik tarafından erişilmez değildir, ama ona gevşek bir bağla bağlıdır. Bu düşlemsel dünyada nevroz, malzemesini yeni arzu oluşumlarının zorunlu kıldığı malzemeyi, genellikle gerileme yolunda daha doyurucu bir gerçek geçmişte bulmaktadır.

Düşlemsel dünyanın psikozda da aynı rolü oynadığı gerçeğinden pek şüphe edilemez: Yeni gerçeği oluşturmak üzere alınan malzemenin veya modellerin bulunduğu dükkânı temsil etmektedir. Ama psikozun yeni düşlemsel dış dünyası, gerçek dış dünyanın yerini almak istemektedir. Oysa nevrozda tersine düşlemsel dünya, çocukların oyununda olduğu gibi, kendini koruma altına aldığı bir gerçeklikten farklı bir parçaya yaslanmak istemektedir. Ona farklı bir önem ve gizli bir anlam vermektedir ve bunu da her zaman uygun olmasa da, *simgesel* olarak adlandırmaktayız. Böylece, nevrozda olduğu gibi psikozda da akla gelen soru yalnızca *gerçekliğin yitimiyle* ilgili değil, *gerçekliğin yerine geçenle* de ile ilgilidir.

psikozlar ve çocuk bakımı*

DONALD W.WINNICOTT

ÇEVİRENLER: AYŞEGÜL SALGIN - BENGİ PİRİM

Bu yazıda psikozun çocuklukta bir noktaya kadar yaygın olduğunu, fakat semptomların bu yaşa özgü olağan güçlükler ardında gizlendiği için, fark edilmediğini göstermeye çalışacağım. Çevre, duygusal gelişimdeki bozulmalarla başa çıkma veya onları gizleme konusunda başarısızlığa uğradığında ancak tanı konabilir. Böylelikle çocuk, hastalık olarak tanımlanan bir savunma hattı düzenleme gereksinimi duyar. Bu kuram, bireyin ruh sağlığının temelinin, erken bebeklikte bebeğinin bakımıyla meşgul olan annenin doğal olarak edindiği tekniklerde yattığını varsayar. Bebeğin duygusal gelişiminin erken dönemlerindeki ve yeterince iyi bir duygusal çevre olmadığında, bebek tarafından üstesinden gelinemeyecek olan uğraşın kısa bir tanımını yapacağım.

Çocukluk psikozları konusunu ele almanın iki yöntemi vardır. Bu yöntemlerden biri, yetişkin psikiyatrisinde iyi bilinen ruhsal hastalık yapılanmalarının, çocukluğun erken yıllarında ve erinlikten önce ortaya çıktığını göstermeye çalışmaktır. Creak (1952), sistemli bir kendi içine dönmeyle birlikte garip davranış örüntüleri ve fiziksel işlevselliğin ikincil bozukluklarını içeren bir psikoz türünü ele alır ve tüm pediatrlar ve çocuk psikiyatrları tarafından iyi bilinen bir çocuk tipini net olarak tanımlar. Bu yolla, melankolik durumları, manik-depresif ruh hali dalgalanmalarını, hipomanik huzursuzluğu, konfüzyonel durumların çeşitli türlerini ele almak ve bunların çocukluktaki genel görünümlerini takip etmek olasıdır. Böyle bir çalışma için elimizde oldukça bol malzeme bulunmaktadır.

Ben başka bir yöntem seçtim, çünkü hem gelişmekte olan çocuğu hem de bebeği düşünme alışkanlığında olan bir pediatr olarak konuş-

* "Psychoses and Child Care" (1952) içinde *Collected Papers: Through Paediatrics to Psycho-Analysis*, Tavistock, London 1958.

mak istiyorum. Bir pediatr için bireysel gelişimin bir sürekliliği vardır; bu gelişim gebelikle başlar, bebeklik ve erken çocukluk boyunca sürer ve kişiyi yetişkinlik durumuna getirir, çocuk, insanın babası olur. Çocuk bakımının amacı yalnızca sağlıklı bir çocuk yetiştirmek değil, sonuçta sağlıklı bir yetişkinin gelişimine de izin vermektir. Beni burada ilgilendiren bu önermenin tersidir, yani yetişkin sağlığının, bebeklik ve çocukluk dönemlerinde belirleniyor olmasıdır. Pediatr, bakım ve beslemeyle ilgilenirken, bebeklerin bağımlı hallerinin ve çevresel etkenlerin zamanla gelişimi gibi çocuğun içsel dünyasının gelişiminin de sürekliliğe gereksinim duyduğunun sürekli farkındadır. Bu nedenle pediatrın psikiyatriye katacağı çok şey vardır.

Eğer bazı pediatrlar ruhsal yapıyı ihmal edip fiziksel tarafa odaklanmışlarsa, bunun için bir şey yapamam; bu geçici bir evredir ve kimse fiziksel tarafa da önemli katkılar sağladığını yadsıyamaz.

Ben burada ruhsal yapıyla ve ancak ikinci derecede bedenle ilgilenmeliyim; ama yine de bir pediatr olarak kalıyorum ve pediatrik açıdan baktığımda, ruhsal sağlık, önceki gelişim gerçekleşmeden var olamaz diyorum. Her bir çocuğun ruhsal sağlığı, annenin bebeğinin bakımıyla meşgul olabilmesiyle sağlanmaktadır. "Kendini adamak" sözcüğü içerdiği duygusallıktan kurtarılabilir ve annenin katkısına olanak sağlayan, bebeğin gereksinimlerini- ki bu gereksinimler başlangıçta mutlaktır- karşılamaya yönelik duyarlı ve etkin uyum biçimindeki, vazgeçilmez özellik olarak tanımlanabilir. Kendini adamak sözcüğü, ayrıca annenin bu görevde başarılı olabilmesi için çok bilgili olmasının gerekmediğini de bize hatırlatmaktadır.

Bu durumda ruhsal sağlık, kişinin duygusal büyümesinin devamına olanak sağlayan sürekli bakımın sonucu olarak ortaya çıkar. Nevrozun kaynağının erken dönem kişiler arası ilişkilerde olduğu ve çocuğun aile içinde bir tam birey olarak var olmaya başladığı zaman ortaya çıktığı zaten kabul edilmiş bir bakış açısıdır. Diğer bir deyişle, bir kişinin toplumsallaşması ve nevrozun yokluğu yani bireyin sağlığı çocuğun yürümeye başladığı dönemden başlayarak anne babası tarafından sağlanır. Ancak bu önerme bebeklik süresince normal bir gelişme olduğunu varsaymaktadır. Psikotik olarak tanımlanabilecek ve etiketlenebilecek bozuklukların kaynağının, çocuğun tam bireylerle,

tam ilişkiler kurmaya yeterli, bir tam birey olmadan önce ortaya çıkan duygusal gelişimdeki bozulmalara dayanıp dayanmadığı da henüz kesin olarak söylenememektedir (aslında bunun kanıtlanması gerekir).

Bu kuram, bazı psikoz olguları için diğerlerine göre daha kolaylıkla kabul edilir. Bu konularda uzmanlaşmış kişiler, memeden kesme için uygun yaşa gelen bebeğin depresif olabilme kapasitesine (bir duygu-durum değişikliği ya da bir tepkisel depresyon anlamında) sahip olduğu konusunda hemfikirdirler. Depresyon, kaygı, pişmanlık ve suçlulukla ilişkilidir, ancak depresif bir ruh halinde, oldukça yoğun bilinçdışı duygulanımlar işin içine girmektedir. Zaman içinde iyileşmenin gerçekleşebilmesine olanak verecek biçimde endişeli olabilme, yas yaşama ve yitik karşısında sistemli şekilde tepki verebilme, sağlıklı büyüme içinde önemli bir gelişim basamağıdır. Bu yeti memeden kesmenin özenle uygulanmasıyla ortaya çıkar. Burada memeden kesme çok geniş bir anlamda yorumlanmakta ve kabaca 9-18 aylık bebeklere gösterilen tüm bakımı tanımlamaktadır. Bu yazıda, psikoz üzerinde çalışmak için çok değerli olan özenli çalışmalara gönderme yapmaktan daha fazlasını yapmam olası değil. Buradaki psikoz sözcüğü depresyon ve manik-depresif bozukluğun çeşitli türlerini de kapsar. Bu konunun incelenmesine Freud'un "Yas ve Melankoli"(1917) yazısıyla başlanmış ve özellikle Abraham (1924), Klein (1934) ve Rickman (1928) tarafından geliştirilmiştir. Ayrıca Klein'ın kuramının bir uzantısı da, paranoid düzenlenmenin bazı türlerinin kökenlerini de içine almaktadır. Duygusal gelişimde depresif pozisyon'a (Klein) sağlıklı erişim kavramı, daha önceki sağlıklı bir gelişimi öncüller. Ben de, bu yazıda en erken ve en ilkel evrelere göndermeler yapmak istiyorum.

Memeden kesmenin hemen öncesinde düş kırıklığına uğramış özne vardır. Memeden kesme daha önce düzgün bir memeyi gerektiriyorsa, düş kırıklığına uğrama da daha önce düş kurma olanağının sunulmuş olmasını zorunlu kılar.

Duygusal gelişimin ilkel evreleri

Bu çok zor bir konu ve söyleyeceğim şeylerin bir bölümünün tartışmaya açık olduğunun farkındayım. Ancak, şizoid durumlara ve şi-

zofreniye yatkınlığın azalması anlamında ele alınabilecek olan ruhsal sağlığın, bebeğin yavaş yavaş dış gerçeklikle tanıştırıldığı erken evrelere yaslandığının ortaya konması zorunludur. Bu yazıda yalnızca, analitik ve diğer klinik çalışmalarımla desteklenen kendi görüşümü sunacağım.

Duygusal gelişimin en erken evrelerinin incelenmesine öncelikle psikanalistlerin çalışma yerlerinde başlanmalıdır, psikanaliz ister küçük çocuklarda, isterse gerilemiş yetişkinlerde ya da her yaştan psikotiklerde, ister geçici ya da anlık gerilemeler yaşayan normal sayılacak insanlarda kullanılsın uzun zamandır en kusursuz tek araçtır. Psikanalitik çerçeve içinde, sonsuz çeşitlilikte deneyim fırsatı vardır ve eğer çeşitli analizlerden belirli genel özellikler ortaya çıkarırsak kesin yargılara bile varabiliriz. Aynı zamanda doğrudan gözlem alanında da çeşitli çalışmalar vardır. A.Freud ve Burlingham (1942), Bowlby (1951) ve Spitz'in (1945,1950) yayınları elimizde. Ayrıca, dikkatli bir öykü almanın da son derece değerli olduğu ortadadır.

En başta, birey birlik oluşturmuyordu. Dışarıdan da gözlemlendiği gibi birlik çevre-birey yapısını oluşturmaktadır. Gözlemci kişi, bireyin ruhsallığının ortaya çıkması için belli koşulların gerektiğini bilir. Bu yapı içinde, birey yavaş yavaş bir kişisel çevre yaratabilir.[1] Eğer her şey yolunda giderse, kişi tarafından yaratılan çevre, sıklıkla gözlemlenen bir çevreye benzemeye başlar ve bu sayede gelişim süreci kişinin bağımlılıktan bağımsızlığa geçtiği bir döneme ulaşmasını sağlar. Bu, çok sayıda tuzakla dolu bir gelişimsel dönemdir ve eğer başarıyla tamamlanırsa psikoza karşı ruh sağlığı korunmuş olur. Bu yazıda ele almaya çalışacağım işte bu çok zor dönemdir.

Bu nedenle şu çok kaba soruyla ilgilenmeyeceğim: "Psikoz, bebeklik ve çocuklukta yaygın mıdır, seyrek midir?" Ben daha çok, duygusal gelişimin ilkel ya da en erken evrelerinin, yani en önce olanların, yetişkin şizofrenisi ve genel olarak şizoid durumlar üzerine yapılan çalışmalarda saptananlarla ve ruhsal bulanıklık ve bütünleşememeye karşı oluşan savunmalarla aynı olgular olduğunu ortaya koymaya çalışacağım. Herhangi bir yaştaki bir şizoidin derinlemesine incelenmesi, o kişinin çevre-birey yapılanma döneminde ve bunun so-

[1] Bana göre Scott'un (1949) beden şeması kavramı, "beden-çevre" yapısı olarak adlandırılan birliği değil yalnızca bireyi kapsamaktadır.

nucunda oluşanların derinlemesine incelenmesine denk düşer. Bu nedenle ilkel ruhsal-bedensel gelişimin tüm düzeneklerinin, elbette gecikmeleri ve bozulmaları da göz önüne alarak, incelenmesini görev edindim. Dogmatik olmak zorundayım ve şekiller kullanırsam anlatımımın daha açık olacağını umuyorum.

1. ve 2. şekil, özellikle çok erken bir evrede, kişinin çevresel etkiler tarafından nasıl etkilendiğini göstermektedir. 1. şekil çevrenin, çocuğun gereksinimlerine etkin bir biçimde uyum sağlayarak, ona nasıl huzurlu bir soyutlanma sağladığını göstermektedir. Bebek bunu bilmez elbette. Bebek bu durumdayken kendiliğinden hareket eder ve çevre, *kendilik* duygusunun yitimi olmadan keşfedilir. 2. şekil, çocuğa yönelik hatalı uyumu gösterir, çevrenin dışarıdan müdahalesi sonucunda birey de bu müdahaleye tepki olarak tümüyle değişmek zorunda kalır. Bu durumda *kendiliğin* anlamı yitirilir ve bu ancak soyutlanmaya geri dönüş ile geri kazanılır. (Burada bir sürecin söz konusu olduğuna işaret eden zaman unsuruna dikkate etmek gerekir)

Bu basit şekil, son derece karmaşık konuların netleştirilmesine yarar. İkinci şekildeki deneyim, yeterince iyi (*good enough*) ve etkin

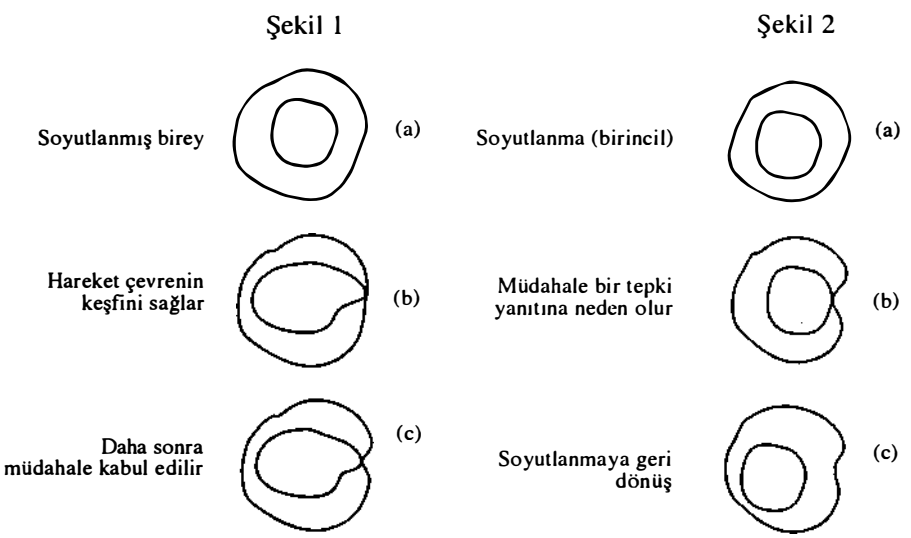

çevresel uyumun başarısızlığı nedeniyle, "çevre-birey" yapılanmasında psikotik bir bozulmaya yol açar. İlişkiler kendilik duygusunun yitirilmesine yol açar ve kendilik duygusu yalnızca soyutlanmaya dönüşle geri kazanılır. Bununla birlikte soyutlanma durumu, çocuğun gelişmesi ile giderek saflığını yitirir; çevrenin müdahalelerini püskürtebilmek için daha savunmacı bir düzenlenme oluşturulur. Böyle bir bozukluk karşısında terapi çocuğa etkin bir uyum olanağı vermeli ve gelişim süreçlerinin yeniden yavaş yavaş yola koyulmasını sağlamalıdır.

3. şekil, ilk meme verişin kuramsal tasarımıdır. Bireyin gereksiniminden kaynaklanan yaratıcı potansiyeli, onu varsanı için hazır hale getirir. Annenin bebeğe olan sevgisi ve yakın özdeşimi, onun gereksinimlerine karşı hemen daima doğru zamanda ve en doğru yerde bir şey sunmasına yol açar. Bu durumun yinelenmesi çocukta, yanılsamayı kullanma eğilimini geliştirecek ve bu gelişmeden, ruhsal dünya ve çevre arasında herhangi bir ilişki zaten söz konusu olamayacaktır. Yanılsama sözcüğü yerine, sekiz, on, oniki aylık bebeklerin avunmak veya rahatlamak için kullandıkları başparmağı veya battaniyenin bir parçasını ya da yumuşak bez bebeği (fetiş nesnesi, Wulff, 1946) koyduğumuzda, başka yazılarda geçiş nesnesi terimiyle tanımlamaya çalıştığım kavram daha iyi anlaşılacaktır (şek. 4).

Şekil 3

İlk emzirmenin kuramsal tasarımı

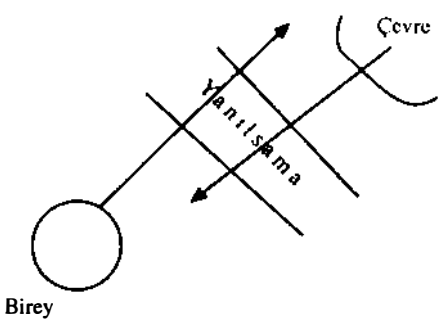

Şekil 4

Yanılsamanın olumlu değeri.
İlk sahiplenilen: geçiş nesnesi

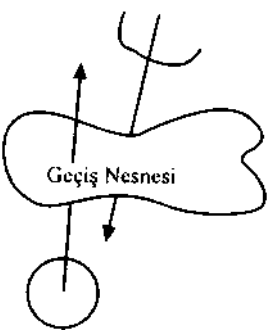

Şekil 5

Birincil deliliğin ara alanı

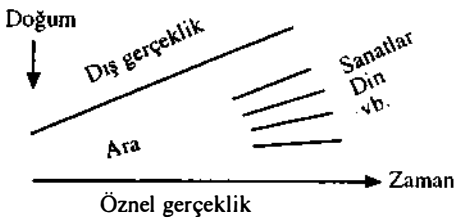

Şekil 6

Ara alanın bir gelişimi

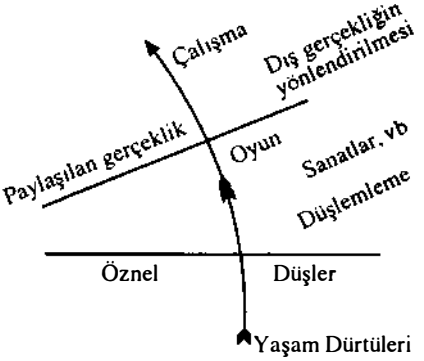

5. şekilde, bebek tarafından yaratılan ya da algılanan gerçekliğin bir parçası olarak kabul edildiği için dokunulmaz olan yanılsamanın bu ara alanının bir uzlaşma alanı olduğu görülebilir. Bebeğin bu delilik dönemine göz yumabiliriz ve ancak zamanla, nesnelle öznel veya bilimsel olarak kanıtlanan arasında net bir ayırım yapmasını ondan bekleyebiliriz. Biz yetişkinler ise, gerçekliğin ve kabulünün sınandığı gevşeme anlarında, sanatı ve dini kullanırız.

Eğer bir kişiye, bu ara alanla ilgili olarak özel bir hoşgörü göstermemiz gerekirse burada bir psikoz var demektir; eğer kişi bir yetişkinse onun için "deli" sıfatını kullanırız. Çocukları gözlemlerken ise yine insan doğasının sıradan hallerinden, psikotik hastalıklara kadar giden çeşitli dereceleri görebiliriz. Bu psikotik hastalıklar, yalnızca kısmi abartmaları tanımlarlar ve akıl sağlığı ile delilik arasında herhangi bir temel fark olduğu anlamına gelmezler.

6. şekil, bir önceki şeklin ayrıntılarının daha iyi anlaşılması için yol göstermektedir. 7. şekilde ise, çevre-birey kurulumundaki temel bir yarılma eğiliminin, nasıl da yaşamın en başında çevreye etkin uyumda başarısız olunmasıyla bağlantılı olduğunu göstermeye çalıştım.

Yarılmanın uç olgularında, içmahrem yaşam içinde dış gerçeklikten kaynaklanan çok az unsur barındırır. Onunla gerçekten iletişim kurulamaz.

Şekil 7

Kişiliğin temel yarılması

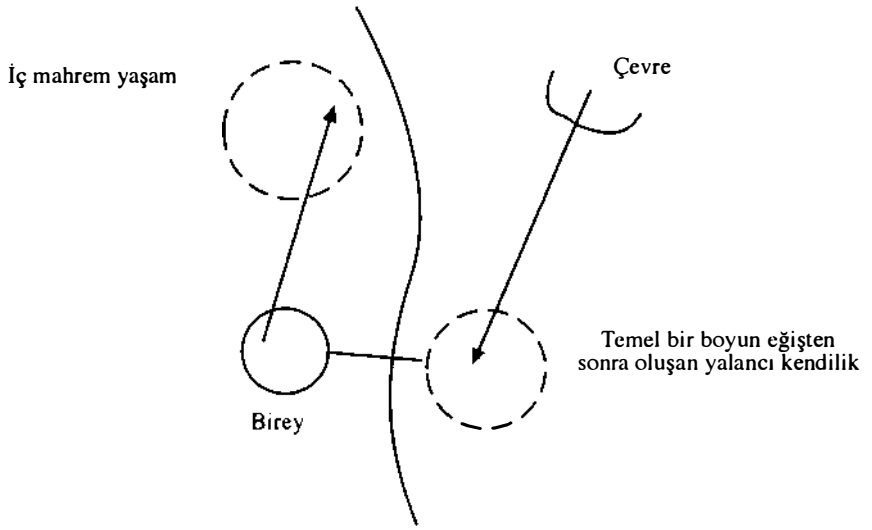

Bu erken evrede yarılmaya yatkınlık bu derece yüksekse, kişi yapay bir yaşam tarafından ayartılma tehlikesiyle karşı karşıyadır ve içgüdüler baştan çıkarıcı çevreye doğru yönelirler. Pediatrinin, en kötü durumda yani fiziksel sağlığa vurgu yaparak ve ruhsal talepleri yadsıdığında, insan doğasının içgüdülerin ihanetine uğrayışının, sistemli sömürücüsü olduğu bile söylenebilir. Bu türden bir baştan çıkarma, başarılı olduğunda, dikkatsiz bir gözlemci için tatmin edici görünebilecek bir sahte-kendilik oluşturabilir. Oysa gizil bir şizofreni söz konusudur ve sonunda tedavi gerektirecektir. Boyun eğme temelinden gelişen sahte kendilik, psikotik bir ortamda bir sözde olgunluk oluşması dışında, olgunlaşmanın bağımsızlığına ulaşamaz.

Gereksinimlere uyumun, başlangıçta anne bu özelleşmiş işleve biyolojik olarak eğilimli olsa bile, hiçbir zaman tam olmadığı kesinlikle öne sürülebilir. Bireyin entelektüel süreçleri tamamlanmış ve tamamlanmamış uyum arasındaki açıklığa saldırırlar ve giderek artan etkileri sayesinde çevrenin yetersizlikleri kabullenilir, müsamaha görürler, anlaşılırlar ve hatta önceden öngörülebilirler. Entelektüel anlayışlılık, yeterince iyi olmayan çevresel uyumu, yeterince iyi uyuma dönüştürür. Doğal olarak bu düzeneğin işleyişinde, eğer çevre istikrarlı davranırsa, kişi daha iyi bir durumda olacaktır. Değişken uyum, önceden

bilinemezliği nedeniyle travmatiktir ve kimi kez son derece duyarlı olsa da, olumlu sonuçlar hemen yok olur.

Sınırlı entelektüel yeti (doğuştan hasarlı beyin dokusuna bağlı olabilir) söz konusu olduğunda, bebeğin yeterince iyi olmayan çevresel uyumu, yeterince-iyi çevresel uyuma dönüştürme kapasitesi azalır, bunun sonucunda da bazı psikozlar normal kişilere oranla zihinsel özürlülerde daha yaygın olarak görülür. Doğuştan gelen olağanüstü bir beyin dokusu, bebeğin gereksinime uyum sağlamada ciddi bir yoksunluğu kabullenmesini kolaylaştırabilir, ancak böyle bir durumda ruhsal işlevlerin kötüye kullanımıyla, olası bir şizofrenik çöküşe bağlı olarak entelektüel etkinliklerde bir artış görülebilir.

Entelektüel etkinliğin veya zihinsel özürlülerin psikozlarının kaynaklarıyla ilgili söylenebilecek her şeyin bunlarla sınırlı olduğunu öne sürmüyorum. Ama ruhsal etkinlik sorununa bu şekilde yaklaşarak, ruhsal etkinliğin nasıl istismar edilebileceğini ve ruhsal dünyanın düşmanı haline gelebileceğini anlayabiliriz.

8. ve 9.şekilde, bebeğin bakışıyla baktığımızda kişiliğin, başlarda nasıl da tamamlanmış bir olgu olarak ortaya çıktığına dikkati çekmekteyiz. Bireyin ruhsal bütünlüğü çeşitli yollarla önce anlık olarak (şk. 8b), sonra da uzun ve değişken zaman aralıklarında (şk. 8c) bir olgu halini alır.

Diğer bir önemli gelişimi yani kişisel ruhsal yapının, bedenin içine yerleşme yolunu açıklamak için herhangi bir şekil çizmeye gerek yoktur. Bu süreç, oldukça erken olarak ve belirli anlarda, giderek daha kalıcı bir biçimde gelişir. Ancak yorgunluk, uykusuzluk ya da duygusal gelişimin diğer basamaklarına ait kaygılara bağlı olarak ortadan kaybolabilir.

Burada Humpty Dumpty'den[2] söz edebilirim. O, bir bütün haline gelmeyi henüz başarmıştır ve "çevre-birey" yapılanmasından ortaya çıkan bir tam nesne olmuştur, ama hayranlıkla taşınmak yerine bir duvara tünetilmiştir. Duygusal gelişimine gelince, açıkça çok yoksun bir durumdadır ve geri dönüşsüz bir dağılmaya özellikle çok yatkın bir durumdadır.

[2] Masal kahramanı bir yumurtadır. Lewis Caroll'un *Alis Harikalar Dünyasında ve Aynanın Öte Yanı* adlı eserlerinde de yer alır (ç.n.).

Şekil 8

Benlik çekirdeklerinin dereceli düzenlenmesi

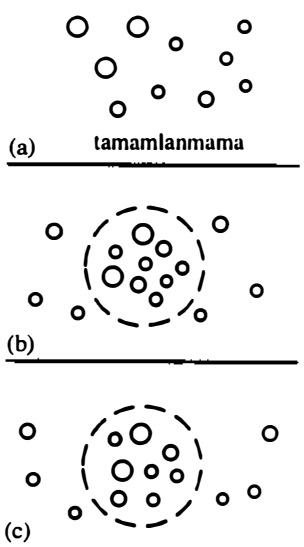

Şekil 9

yoğun tamamlanma

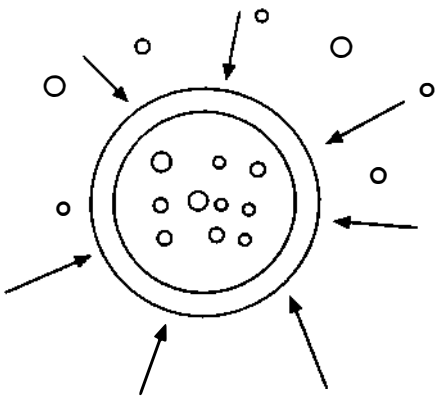

Tamamlanmayı izleyen geçici düşmanlık dönemi.

9. şekil, birey için tehlikeli bir an olan, parçaların biraraya toplanma anını göstermektedir. Çevre-birey yapılanmasına göre bütünleşme etkinliği bireyi ham hale, yani potansiyel bir paranoyak haline getirir. Bu yeni olguda (dış) düşmanlar yansızlaştırılır ve gelişim sağlıklı olduğunda annenin aşk dolu bakımı (anne fizik olarak çocuğu tutar-*holding*, ruhsal olarak ise duyarlı bir uyumu teşvik eden anlayış ve duygudaşlık sağlar) bireyin birincil soyutlanmasının gerçekleşmesini sağlar. Tam bu noktada bir çevresel yoksunluk söz konusu olursa birey potansiyel paranoid haline getirir. Bu durum klinik olarak o kadar erken ve net biçimde kendini gösterir ki, bunu kalıtımla açıklayanları, bebek ruhsallığını bilmeyenleri, affedilebiliriz.[3] Yaşamın çok erken anlarındaki paranoid durumun korkunç kaygılarına karşı savunma olarak, değişik isimlerle tanımlanan (savunmacı patolojik içe dönme, v.s.) bir düzenlenmiş durum ortaya çıkar. Bu arada bebek, sağlam biçimde düzenlenmemiş olan kendi içsel dünyasında sürekli

[3] M. Klein duygusal gelişimde bir paranoid konum olduğu savını öne sürmüştür. Ben gözlemlediklerimi yazdım ve sanırım bunlar onun tanımıyla uyum gösteriyorlar.

olarak yaşar. Dıştan gelen düşmanlık, birey olma halinin gerçekleşmemesi nedeniyle kenarda tutulmaktır. Bu tür bir çocukla ilişkide, çocuğun içsel dünyası sizi zaman zaman içine alır, az çok tümgüçlü bir kontrole tabi olunur, ancak bu kontrol güçlü bir merkezden kaynaklanmaz. Bu büyünün dünyasıdır ve kişi içinde olmaktan dolayı kendini delirmiş hissedebilir. Bu tür psikotik çocukları tedavi eden bizler, bu dünyada barınabilmek için ne kadar deli olmamız gerektiğini ve herhangi bir terapi yapabilmek için uzun süreler boyunca orada kalabilme yetisine sahip olmamız gerektiğini biliriz.

Şekil 10

Şizoid durum

D: Düşmanlar
T: Terapist

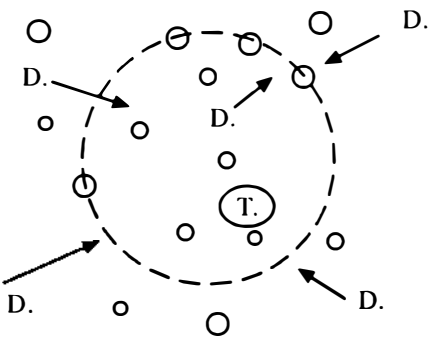

Bu kadar karmaşık bir durumu basit bir çizimle anlatmak güç (bkz. Şekil 10). Bu, sağlıklı bir çocuğun oyun sırasındaki olağan uğraşının büyük ölçüde abartılmasıdır, fakat normal bir oyundan ayrıldığı nokta, oyunun başının ve sonunun belli olmaması, büyüsel kontrolün önemi, belli bir modele göre oyun malzemesinin düzenlenmemiş olması ve çocuğun yorulmak bilmemesidir.

Sonuç

Bu bölümde tartışılan konular genel yetişkin psikiyatrisi ve bebek bakımının ortak zeminini oluşturmaktadırlar. İlerlemek için erişkinde depresif pozisyon, kaygı duygusunun ve suçluluk duymanın, örnek

alma yetisinin kökenleri, gerginlik ve çabayla dolu iç dünyayı vb. daha çok incelememe gerek. Bütün bunları dışarıda bırakmalıyım.

Burada çocuk bakımı kuramı üzerine bir çalışmanın, bizi ruhsal sağlık ve psikiyatrik bozukluklar kuramına getirdiğini göstermeye çalıştım.

Ruhsal sağlığın temeli, bu çabayla özellikle ilgilenen ve bebeğine günlük bakım veren anne tarafından döllenmeden başlayarak atılmaktadır. Psikotik özellikteki kötü ruh sağlığı, çevre-birey yapılanmasının ve gelişiminin büyüme sürecinin erken evrelerindeki gecikme ve bozulma, gerileme ve karışıklıklardan kaynaklanır. Kötü ruh sağlığı, eğitim kim tarafından, ebeveyn, bakıcı veya okul öğretmeni, yapılırsa yapılsın insan doğasının özünde olan sıradan güçlüklerin, bunlar eğitimin niteliğini belirler, farkında olunmayan sonucudur. Bu nedenle psikozun önlenmesinin pediatrlara bağlı olduğunu düşünüyorum: keşke bunu bilseler!

Kaynakça

Abraham K., (1924) "Esquisse d'une historie du développement de la libido fondée sur la psychanalyse des troubles mentaux" içinde *Œuvres complétes*, cilt 2, Payot, Paris 1989

Bowlby J., (1951) *Soins maternels et santé mentale*, 2. ed., Organisation mondiale de la santé, Genevre 1954.

Burlinghem D., Freud A., *Young Childeren in wartime: A year's work in a residential war nursery*, Allen and Unwin, 1942.

Creak M., "Psychoses in chidhood" *Proc R. Med.*, S. 45, 1952

Freud S., (1917) "Deuil et mélancolie" çev. A. Berman içinde *Métapsychologie*, Gallimard, Paris 1952.

Klein M., (1934) "Contribution à l'étude de la psychogenèse des états maniaco-dépressifs", içinde *Essais de psychanalyse*, Payot, Paris 1967.

Rickman J., "The development of the psycho-analytical theory of the psychoses" *Int J. Psycho-Anal.*, Ek S.2, 1928.

Scott W.C.M., "The body scheme in psychotherapy", *Brit J. Psychonal*, S. 22, 1949.

Spitz R.A., Wolf K.M. "Relevancy of direct infant observation", *Psychoonal study child*, S. 5, International Universities Press, New York 1950.

Wulff M., "Fetishism and object choise in early childhood", *Psychoonal Quartz*, S. 15, 1946

ergenlikte yitik sorunsalı: yas mı melankoli mi?*

CATHERINE CHABERT*

ÇEVİRENLER: NESLİHAN ZABCI - TALAT PARMAN

Ergenliğin bir yitik sorunsalını yeniden canlandırdığı ya da bu sorunsalla karşı karşıya bıraktığı görüşü, psikanalistlerin üzerinde anlaşma sağladıkları noktalardan biridir. Yaygın olarak kabul edilen diğer bir görüş de, bu karşılaşmanın narsistik ve nesne yatırımlarının yeniden düzenlenmesi ve eklemlenmesini içeren çok önemli bir ruhsal uğraşı gerektirmesidir.

Tartışma daha çok bu yitik sorunsalının klinik ve metapsikolojik statüsü noktasında ortaya çıkmaktadır: Ele alınması gereken bir yas mıdır, yoksa söz konusu olan bir tür geçiş midir? Freud tarafından yas konusunda geliştirilen model, vazgeçmeye, karşı-yatırımlara ve ergenliğe geçişin özünde olan yer değiştirmelere uygulanabilir mi? Yoksa yitik sorunsalının kapsadığı düzenlemeler, her ne kadar yinelemeyi ve geçmişteki -aynı zamanda da gelecekteki- ruhsal deneyimlerin yoğunlaştırılmasını içeriyor olsa da özgün bir süreçten bahsedebilir miyiz?

Ergenlikten geçişin, yitik sorunsalını işleme süreçlerini ortaya çıkardığı üzerinde anlaşma sağlandıysa da bunun farklı biçimlerini ayırt etme gereği vardır. Düşkırıklığı, terk etme ve vazgeçiş öznenin ötekiler ile olan ilişkilerinin tekilliğini ifade eden çeşitli tavırlardır. Ötekiler, ergenin özneler-arası çevresinin varlığını oluştururlar, ancak bundan daha da önemlisi, daha gizli bir biçimde de olsa benliği ve içsel nesnelerinin arasındaki ilişkileri oluştururlar.

* 11-12 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul Psikanaliz Derneği tarafından düzenlenen Gençlik Üzerine Tartışmalar-V toplantısında sunulmuştur.

* Catherine Chabert, psikolog-psikanalist, Paris V René Descartes Üniversitesi psikopatoloji profesörü ve Fransa Psikanaliz Derneği üyesidir.

"Yas ve Melankoli" yitik sorunsalları için örnek bir inceleme oluşturur. Bu metnin derinlemesine çözümlenmesi metnin bu iki süreç arasındaki, zaten oldukça karmaşık olan karşılaştırmanın ötesine geçtiğini gösterir. Ötesine geçer çünkü yas uğraşının özgün devinimi yitiğin nesnel biçimleri için baskın bir model oluşturur. Oysa melankoliyi özgün kılan, onun narsistik eksen tarafından yönetilen bir dürtüsel gelecek ile desteklenmiş olmasıdır. Yitiğe yer verilen bir yazıda en önemli yerin özdeşleşmeler sorunsalı olduğunu belirtmek gereksiz olmayacaktır. Özdeşleşme kavramı nesne yitimi ile özdeş-özlüdür. Bu iki kavram birbirine bitişiktir ve bundan böyle ayrıştırılmaları zor gibi görünmektedir. Freud "Yas ve Melankoli"de histerik ve narsistik özdeşleşmeleri düzenli bir biçimde tanımlar. Narsistik özdeşleşmeler konusunda daha sonra özellikle 1923'teki "Benlik ve Alt-benlik" yazısında ilerlemeler olacak ve benliğin oluşumundaki temel yerlerini sağlamlaştıracaktır. Histerik özdeşleşmeler yas modeline göre yitiğin nesnelliğine kaydolurlar, ona giriş ve çıkış yolunu oluştururlar. Oysa narsistik özdeşleşmeler, melankolik olanların tersine, dürtüsel yatırımların benliğe gerileyici dönüşünü ortaya koyarlar ve nesne yitimini ona katlanmayı reddederek ve bir etkin terk etme ve nesneden yatırımı çekme konumuyla kontrol etmeye çalışırlar.

Daha fazla metapsikolojik incelemelere girmeden, ergenlikteki nesnesel ve narsistik çifte devinimin, yitik sorunsalıyla karşılaşma tarafından kışkırtıldığının altını çizmek istiyorum: Bu, ergenliğin hem narsistik hem de nesnelere olan yatırımları kuvvetli bir şekilde harekete geçirdiği anlamına gelir. Kendilik tasarımındaki değişiklikler dolayısıyla narsistik, yitiğin ve vazgeçişin çifte yeniden canlanması dolayısıyla nesnesel nitelik taşıyan bu devinimler, sevgi kaybı ve Oedipus karmaşası kaygısının içinden çıkılması güç ağlarına yakalanırlar.

Bu konuşma ikili bir bakış açısını içermektedir: Neredeyse daha önce söylenenlerle çelişkiye düşerek, 14 yaşında gerçek bir yas yaşamış olan bir ergenin terapi sürecindeki önemli anları gözler önüne sermeyi ve bu tedaviden hareketle, aktarımsal süreçte yas ve yitiğin özümlenmesine doğru yolu açan tasarım ve duygulanım biçimleri üzerinde düşünmeyi hedefliyorum.

Jérôme bana başvurduğunda 14 yaşındaydı. Onunla ilgili olarak çok sınırlı bilgilere sahiptim. Geçmişteki parlak durumu düşünüldüğünde beklenmedik ve önemli derecede bir okul başarısızlığı olduğunu biliyordum. Babasının, onun her gece eve daha da geç saatlerde dönmesine neden olan başıboş davranışları ile ilgili endişeleri vardı ve en önemlisi de, Jérôme'un annesi o 11 yaşındayken ölmüştü. Bunun dışında, babasının bu ölümden bir sene sonra şimdi kendisinden bir çocuk sahibi olduğu genç bir kadınla evlendiği bilgisine sahiptim.

Jérôme, babası tarafından alınan ilk görüşme randevusuna tek başına geldi. Onun üç yıl süren terapisi boyunca babayı hiçbir zaman görmedim. Babası ile iki kez telefon konuşması yaptık. Birincisinde, kısaca oğlunun zorluklarını anlattı. İkincisinde ise, en nihayet karşılaşabilmemiz için kararlaştırdığımız bir görüşmeyi iptal etti: benimle görüşmek için zamanının olmadığını ve başından beri oğlunun terapisi için benimle tam bir uzlaşma içinde olduğunu bildirdi.

Jérôme'u ilk kez gördüğümde, son derece çocuksu görünümü (erinliğe özgü görünür hiçbir işaret yoktu) ve konuşmalarının aşırı olgun olması arasındaki zıtlığa şaşırdım. Ergenlerle olan alışkanlıklarımın dışına çıkarak ona hemen sen diye hitap etmeme, bu küçük çocuk fiziği mi, yoksa bir ilk karşı-aktarımsal hareketin daha derinindeki başka bir şey mi neden oldu?

Onu bana yönlendiren "semptomatik" nedenler konusunda çok sessiz kalıyor ancak beni, neredeyse hemen, danıştığı doktorun bir kadınla konuşması yönünde yaptığı öneriden ve bunun kendisinde uyandırdığı büyük ilgiden haberdar ediyordu. Babasının bu görüşme sırasındaki biraz rahatsız edici olan yakınlığına rağmen, Doktor C. ile konuşmaktan çok hoşlandığını ve benimle de onunla olduğu kadar rahat konuşabilmeyi umduğunu söylüyordu.

İlk görüşmemizin sonunda, küçük ve yuvarlak gözlüklerin ardındaki gözleri parıldayarak "*Biliyor musunuz, sorun çıkmayacağını düşünüyorum, sizinle gayet rahat konuşabilirim, tabii eğer beni kabul ediyorsanız*" diyor.

Gerçekten de Jérôme, genç ergen yaşamından, onun için hiçbir önem taşımadığını düşündüğüm okul sıkıntılarından, henüz bir bebek olan çok sevdiği erkek kardeşinden, sevmediği yeni evinden, arkadaşlarından ve onlarla birlikte yaptığı gezintilerden rahatlıkla bahse-

diyordu. Ama özellikle ve özellikle, düzenli ve ısrarlı bir şekilde babası ile ilgili konulara, yalnızca babaya geri dönüyordu.

Ona, onu tanımadan önce kendisi hakkında çok az şey bildiğimi, ama yaşamındaki çok önemli bir olaydan, annesinin birkaç yıl önceki ölümünden, haberdar olduğumu söylemeye kendi kendime karar verdim.

Jérôme sustu ve sonra: "*Ne zaman olduğunu tam olarak bilmiyorum. Doğru, bundan size bahsetmedim. Neden bilmiyorum. Ama anlıyorsunuz değil mi (doğrudan gözlerimin içine bakıyor), yüzünü hatırlamıyorum, onu gözümde canlandıramıyorum. Sanki kafamdan silindi. Uzun süre bulmaya çalıştım, çok çaba gösterdim ama bunu başaramadım. Bu yüzden artık bununla ilgilenmiyorum*" dedi.

Aktarıma giriş çok hızlı olmuştu. İkinci görüşmeye, Jérôme biraz uyarılmış bir halde geldi. "*Biliyor musunuz, geçen gün sizden çıkarken müthiş mutluydum. Ama bu gece tuhaf bir düş gördüm ve ter içinde uyandım*".

Düşün öyküsü şöyleydi: "*Derin Maviydi (Le Grand Bleu), filmi gördünüz mü? Tanımadığım bir adamla bir gemideydim. Adam balık yakalaması için bir kadını suyun dibine indirdi. Zaman geçiyordu ama adam kadını kendisine bağlayan iple birlikte bir türlü yukarı çekmiyordu. Zaman geçtikçe daha fazla korkuyordum çünkü kadın dipte olalı gerçekten çok uzun zaman geçmişti. Onu sudan görebiliyordum, balıklar ayak tırnaklarını kemirmeye başlamışlardı. O zaman adama onu oradan çıkarması için bağırmak istedim, sudan çıkarması için, ama o hiçbir şeyi duymuyordu. O zaman ona vurmaya başladım, tüm kuvvetimle vurdum. Büyüktü ve çok iri yapılıydı sanki kapalı bir kapıya vuruyordum, sonra uyandım ve kalbim deli gibi çarpıyordu*".

Jérôme'un düşü bende yoğun bir heyecan uyandırmıştı. Düşü çok sakin bir şekilde ve biraz tiz bir ses tonuyla anlatıyordu. Bu ruhsal uğraşın güzelliği, yoğunlaştırmanın şiddeti, yer değiştirme ve simgeleştirme beni çok etkilemişti. Böyle bir üretimin bu kadar hızlı meydana gelmesi beni rahatsız da etmişti. Elbette, Jérôme'u serbest çağrışım yapmaya bıraktım. Luc Besson'un filminden (*Derin Mavi*) bana uzun uzun bahsetti, ona filmde suyun dibinde kalanın çocuğun babası olduğunu anımsattım. O da ekledi: "*Doğru, annesi asla görülmüyor*".

Bu terapi işte böyle başladı. İlk başlangıçta Jérôme'da hiçbir depresif iz yoktu, hatta Freud'a ve klinik önermelerine geri dönersem,

Jérôme'un olağan yas tepkilerinin bütünüyle "tersine dönmüş" tepkileri beni şaşkınlığa uğratmıştı. Freud (1917), yasta olduğu gibi melankolide de derin acı veren bir depresyon, dış dünyaya ilginin kesintiye uğraması (öleni anımsatmadığı ölçüde), sevme yeteneğinin yitirilmesi, ölen kişinin anısı ile ilişkide olmayan tüm etkinliğin tutukluğu gibi durumların ortaya çıkabileceğini belirtmiştir.

Oysaki terapinin ilk aylarında Jerome'da dikkatimi çeken, uyumlu ve istikrarlı bir duygudurum, bir sevme arzusu ve yakınlarına karşı aşırı bir bağlılıktı. Yalnızca tek bir alanda, okulla ilgili alanda, bir tutukluk söz konusuydu; bu özgün seçim belli bir durum nedeniyle ortaya çıkmıştı: annesi bir öğretmendi ve okul çalışmalarında onunla her zaman ilgilenmişti.

O zaman, yine Freud'a gönderme yaparak, gerçeklik deneyiminin sevilen nesnenin ortadan yok oluşunu Jérôme'a göstermediğini ve "libidoyu onu bu nesnede tutan bağlardan tümüyle geri çekme gereğinin" yerine getirilmediğini düşündüm. "Başkaldırı"ya gelince, ilk karşılaşmamızdan az sonra birdenbire ortaya çıkmış, aktarımın öncülleri ile harekete geçirilmiş ve düş sayesinde özümlenebilmişti.

Annenin ölümü, ruhsal olarak gerçekleşmemişti ve kabul edilmiyordu. Annenin imgesi bu nedenle silinmişti; duygulanımların yansızlaştırılmasını ve Jérôme'un bazı tutumlarını anlamak böylece mümkün oluyordu. Jérôme'un hem okul notlarının aşırı düşüşü, hem de eve dönmeyip, Paris sokaklarında sürekli amaçsızsa "dolaşarak" saatler geçirme eğilimi babasını endişelendirmişti - aradığı kim? diye sessizce kendi kendime sordum.

Yakın zamanda, yeni bir çeviri sayesinde, "Çökme Korkusu"nu tekrar okudum ve daha önceleri okuduğum bu yazıda, Winnicott'un eski okumalarımdan aklımda kalmayan bir düşüncesini yeniden buldum. Burada Winnicott, çökme korkusunun daha önceden yaşanan bir çökme ile ilgili olduğunu açıklıyor ve böyle zamanlarda "bu korkuyla yaşamı mahvolan hastanın gereksinimi, bu çökmenin zaten daha önce de vuku bulduğunun kendisine söylenmesidir" diye belirtiyor. Bununla birlikte, bu parçalayıcı birincil kaygı (can çekişme agony), eğer benlik şimdiki deneyiminde onu benimseyemiyorsa geçmişte bırakılamaz.

Winnicott çökme korkusunu, tuhaf bir biçimde nevrozunkinden ve

hatta Freudcu bilinçdışından farklı gördüğü bir "bilinçdışı"yla ilişkilendirir. Bu bilinçdışı, kastrasyon kaygısına karşı değil, kendilik bütünlüğünü yitirme kaygısına karşı geliştirilen psikotik savunma biçimleriyle diğerinden ayrılır. Bu ayırımın, özellikle başka psikanalistler tarafından daha sonra kullanılması nedeniyle, psikanalizi İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra etkisi altına alan geniş cinselliksizleştirme akımının bir parçası olduğunu düşünüyorum. Bu olguyu "annesel"e aşırı önem verilmesi olgusuna bağlayabiliriz. Bu da, öyle görünüyor ki, annedeki kadını dışlamayı ve onun cinselliğini bastırmayı zorunlu kılar, çünkü dayanılmaz tasarımları çağırır ve özellikle olunmayan bir zamana, yaşamdan önceki ve ölümle karışan bir geçmişe gönderme yapar.

Bence çökme korkusu yalnızca, var olmayış, boşluk veya kendilik bütünlüğünün eksikliği gibi Oedipus öncesi deneyimleri ile ilgili değildir. Aynı zamanda, başlangıçların oluşumunda kökensel düşlemlerin elle tutulur canlılığıyla ve özellikle ilk sahne düşlemiyle de ilgilidir. Bu hiçbir zaman Oedipus karmaşasının yapısal niteliğinin olup olmadığını tartışmak demek değildir; cinselin daha önce olmuş ve bir kez daha medetsizliğin ince acısını ve şaşkınlığını uyandırdığı için kabul edilmesi zor bir olgu olarak ele alınması demektir.

İşte burada Freud ve Winnicott'un kavramları birleşirler. Freud için birincil sahne düşlemi Oedipus öncesidir. Winnicott için de çökme korkusu Oedipus öncesidir. Ancak burada görüşleri yine birbirinden ayrılır: tüm Freudcu kuram çocuğun cinsellikle karşılaşması üzerine kurulmuşken, Winnicott cinselin öncesi ya da altı olduğunu, bunun çocukla çevresi arasındaki ilişkilerin doğasını belirleyeceğini ve bu çevredeki yetersizliklerin ruhsal deneyimler olarak bütünleşmemesi durumunda, çocuğun gelişimini saptıracağını savunur.

Bu iki görüşün analiz uğraşına yani temel olarak analizanın ve özellikle analistin dirençlerinin aktarımsal ortaya çıkışını anlamaya katkıları açıktır. Freudcu bakış açısına göre aktarımda korkutucu bir cinsellikle karşı karşıya kalınır, çünkü cinsellik söylem için bir temel oluşturur ve karmaşık aktarım ağına yayılır. Winnicott'a göre ise, parçalayıcı kaygı aktarımda da hissedilir, "bu analistin yetersizliklerine ve yanlışlarına bir tepkidir. Bu olgu sayesinde analizan yavaş, yavaş çevrenin birincil yetersizliğini yeniden devşirir".

Jérôme ile birlikte bir ödipal senaryo düşüncesini hemen benimseyiverdim; birincil sahne ve ölümden oluşan bu çoğul sürümlü ödipal senaryonun hangi aktarımsal (veya karşı-aktarımsal) zorlamalara tabi olduğunu kendi kendime sık, sık soruyordum. Jérôme annesinin ölümü ile birlikte, yokluğunun kendisini acımasızca yaraladığı bir aşk ve yaslanma nesnesini yitirmemişti yalnızca, aynı zamanda ödipal sorunsalını özümleme potansiyelinden de mahrum kalmıştı; zira kendisi olduğu kadar babası da anneden ayrıydı ve Jérôme onları bir çiftin güncel cinsel yaşamı içinde yeniden tanımanın olanaksızlığı ile karşı karşıya kalmıştı. Oysa yaşamın acilliği, cinselliğin, cinsiyet ve nesiller farklılığının, çocuğun dışlanmasının, uyarılma coşkusunun, bu olgulara ve bunların yinelenmesine bağlı olan acının dinamizmi içinde yolunu buluyordu. Neyin eksikliğinden (ancak belki de bu sonraki bir haklı çıkarmadan ibarettir) dolayı bir yetimin dokunaklı yazgısının içinde çıkmaza girip, kaçınılmaz bir sonla yok olup giden bir çevrenin ve haksız bir öykünün ağlarına takılacaktım?: analizi onarıcı bir deneyime dönüştürmek. Bu tehlikeden kaçınmamı sanırım Jérôme'a borçluyum: onun için beni annesinin yerine koymak söz konusu değildi; benim için de bu yeri almak söz konusu değildi. Jérôme'un bana keşfettirdiği şüphesiz sıradan bir şeydi, ama bu sıradanlık dirençlere yol açıyordu: geçmişteki bir olay sınamadan geçirilmeyip, deneyim ve bu sözcüğün çağrıştırdığı tehlike ve yaşamsal risk içsel gerçeklikte karşılanmadığında, çökme veya çökme korkusunun kaynağı her zaman kökenlere gönderme yapar. Yani annenin ve babanın cinselliğine: analizde ilkel sahne düşleminin yapılandırılması-yeniden bulunması geçişi ve kaydı sağlayabilir. Cinsellik ve ölüm arasındaki ilişkiler böyle istiflenir.

Medetsizliğe (Hilflosigkeit) beklenti ve umut boyutunu veren budur: Medetsizlik yalnızca mahrum olma durumunu ve örneği dil-öncesi çocukluk (infans) tasarımları olan uyarı kalkanları kapasitelerindeki taşkınlığı tanımlamaz; aynı zamanda düşlemlerle birleşen dürtüsel devinimlerin içinde de yer alır; düşlemler dürtüsel hareketlere yeni tasarımlarla biçim ve devinim verirler; dil yoluyla gerilime, uyarılmaya ve umutsuzluğa anlam ve sağduyu kazandırırlar.

Psikoterapi uğraşının, birkaç ayın sonunda, bilinçli düzlemde aydınlığa kavuşturabildikleri şöyle özetlenebilir: Sonuçta Jérôme ailenin

yeni evine gidemiyordu çünkü babası eve geç dönüyor ve genç kadının bu dairedeki varlığı onu kaçınılmaz bir şekilde annesinin yokluğu ile yüzleştiriyordu. Aynı zamanda, gizil düzeyde, genç kadının onda uyandırdığı ödipal uyarılma ile karşı karşıya bırakıyordu. Babasından beklentileri yoğundu ve kafası bütünüyle bunlarla meşguldü. Thérèse'in (yeni eşin) ebeveyn işlevi görmesini reddediyor, "*Beni azarlamaya hakkı yok*" diyordu; bir gün ona, belki de babasının onun için hem bir baba hem de bir anne olmasını istediğini söyledim. Yavaş, yavaş, tedavinin başında eksik olan ilişkisel çatışma yaşamında yer almaya başladı. Bana, Thérèse'i kabullenememesinden ve babası yeniden evlenme planını kendisine bildirdiğinde yaşadığı sonsuz düş kırıklığından bahsetti. Jérôme, karısının ölümüyle çöken babası ile yoğun bir şekilde ilgilenmişti. Babasının kahvaltısını hazırlamak ve "onun yalnız uyanmaması için" her sabah erken kalkıyordu, hatta bazen şafak vaktinde. Annesinin ortadan kayboluşunu kabullenemese de, bunun babası üzerindeki -yıkıcı- etkilerini silmeye çabalıyordu. Ani son ve erken gelen yeni evliliğin, çocuk üzerinde büyük bir travmatik etkisi olmuş ve yas uğraşının farklı aşamalarından geçişini engellemişti. Böylelikle Jérôme, Thérèse'i tam bir yabancı olarak varsaymış ve gitmesi için duyduğu arzuyu gizlice sürdürmüştü.

Aynı zamanda, her şey olup biterken, sanki gelişim süreci de fiziksel açıdan durmuştu: Daha önce de söylediğim gibi Jérôme ilk kez beni görmeye geldiğinde 12 yaşındaki bir çocuğa benziyordu. Yavaşça ve gitgide ilerleyen bir şekilde değişti. Aktarımsal bağ geliştiğinde, bana büyümek için sabırsızlandığı haberini verdi.

Yine "Yas ve Melankoli"de Freud, yas çalışmasının sürdüğü zaman boyunca, libidonun nesneden kopabilmesi için, nesneye aşırı yatırım yapılmasının gerektiğini ileri sürer. Bu zaman zarfında, yitirilen nesnenin varlığı ruhsal olarak devam eder. Bu çalışmadan sonra ise benlik, yeniden özgür olur ve tutukluk yok olur. Annesinin ölümü Jérôme'da askıda kalan bir alan bırakmış ve o bu alanı, yası izleyen aylarda babaya olan aşırı yatırımıyla doldurmaya çalışmıştı. Oysaki annenin yeri, anısı ile doldurulma olanağından da mahrum olarak boş ve silik olarak kalmıştı.

Aktarımsal ilişkinin niteliği (her iki taraf için de, Jérôme açısından belki, benim açımdan muhakkak) özeldi. Şüphesiz, terapinin çerçevesine, bir ergen tedavisi için çok ender olan bir kesinlikle saygı gösteriliyordu. Jérôme hiç gecikmezdi, her ayın sonunda "*gelecek hafta size seans ücretlerini ödeyeceğim*" anımsatmasını yapardı. Üç yıl süren terapisi boyunca yalnızca bir seansa gelmedi, bu gelmediği tek seansı aktarmak istiyorum: Jérôme gelmiyordu. Onu bekliyordum. Telefon çaldı. Bir kadın sesi: "Bayan Chabert? Sizinle konuşmak isteyen genç bir çocuk var, şüphesiz oğlunuz". Ve Jérôme'un sesini duyuyordum, bana gelmeyişinin gerekçesini anlatarak gelecek hafta geleceği konusunda güvence veriyordu.

Bazen bu özel aktarımsal ilişki, her zaman küçük bir çocuk gibi davranılmaktan bıkmış, bağımsızlığını isteyen, özgür gece eğlenceleri talep eden ve kesin olarak aile evini terk etme tehdidinde bulunan Jérôme ile bir anne gibi konuşmama neden oluyordu. Böyle zamanlarda ona sakin bir şekilde, büyümek için acele etmesinin ve babasının kendisinin değiştiğini, hem de çok değiştiğini kabullenmesini istemesinin doğal olduğunu, ancak tasalanması için bir neden olmadığını söylüyordum: yakında bir erkek olacaktı ve bundan emin olabilirdi.

Şüphesiz, analitik görüş açısından tartışılır bir söylem ancak o anda, seansları yineleyen bir şekilde meşgul eden ve yorum değeri taşıyan malzemenin formülasyonu için bu sözleri yeğliyordum: bisikletinin yavaşlığı, bisikletten mobilete geçiş ve en nihayet babasının ona bir motosiklet alması için Jérôme'un duyduğu yoğun arzu.

Şimdi, sürecin sürekliliğini bir bakıma kıran, başka bir konudan söz etme gereğini duyuyorum. Jérôme, terapisinin başlangıcından yaklaşık on sekiz ay sonra, bir gün bana çok uyarılmış bir durumda ve yanında bir arkadaşıyla birlikte geldi. Her ikisi de kadın kılığına girmişlerdi ve siyah giysiler giyiyorlardı. O gün Jérôme bana çok hipomanik göründü. Bununla birlikte, uyarılmış durumu gizil ve yoğun bir kaygıyı saklamaya yetmiyordu- acaba bana söyleyemediği neyi göstermek istiyordu?

Ona giysi seçiminin, kılık değiştirmenin ötesinde (sonuçta karnaval dönemiydi), yine de bizi düşündürecek bir anlam (veya anlamlar) taşıyabileceğini söyledim. Sonraki seanslar bize bu tutumunu aydınlatma olanağını verdi.

O gün Jérôme, biraz bozulmuş bir şekilde benden ayrıldı; taşkınlığı sönmüştü ve çok üzgün bir hali vardı. Kapıda ona "*Seni gelecek hafta bekliyorum*" dediğimde, gülüşünde yeniden küçük bir ışığın belirişini, rahatlayarak (kendi kendime) fark ettim.

Jérôme'un "kılık değişikliği" beni çarpmıştı, şaşırıp kalmıştım. Sonunda bunu, yas sürecinin ve yitirilen nesneyle özdeşimin içinde tutunmaya yarayan bir parça gibi anlamlandırdım. Ancak aynı zamanda, annesinin ölümünün ötesinde, unutulmaması gereken bazı noktalar vardı: Jérôme ergenlikten geçiyordu, sonuç olarak değişmişti, erinliğe erişmişti ve erkek/kıza kılık değiştirme (peruk veya şapka takmamıştı yani çok kısa kesilmiş saçlarını gizlememişti ve ayağında çok sevdiği büyük ayakkabılar vardı), evet bu kılık değiştirme, gizli çalışan bir yöntem aracılığıyla, biseksüellikten vazgeçişini simgeliyordu.

Yine de ölmüş anne sorunu ile kadın ve ölümün yoğunlaştırması olan siyah giysiler konusu üzerinde durmaya karar verdim.

Jérôme nihayet annesinden söz edebildi. Bana anne ve babasının evlilik günlerinde çekilmiş küçük bir fotoğraf getirdi. Ona anne ve babasının birbirlerini çok seviyor ve mutluymuş gibi göründüklerini söyledim (gerçekten de böyle düşünüyordum). Nihayet Jérôme anne baba çiftini kafasında tasarlayabiliyor, onları bir araya getiriyor, evlendiriyor, şimdiye kadar babası tarafından ihanete uğratıldığını düşündüğü aşklarının varlığını kabul ediyordu. Babası ile eski uyumunu yeniden kurdu, birlikte "önceye" ait fotoğraf albümlerine uzun uzun baktılar; baba, kendisinin askerlik yaparken annesi için yazmış olduğu, yeni evlilerin ayrı kaldığı döneme ait şiirleri ona okudu. Ebeveynleri arasındaki bağları ve mahremiyeti keşfeden Jérôme, kendi öyküsünü yeniden buluyordu.

Böylece Jérôme, ergenlik uğraşının içerdiği çalışmayı gerçekleştirebildi. P. Aulagnier'in (1988) çelişkili gereklilikler için tanımladığı bu işlev, ilişkisel dünyadaki tüm konum değişikliklerinin reddini ve aynı zamanda yetişkinlerin dünyasında tüm haklara sahip bir vatandaş olmanın tanınması isteğini kapsar. Bu bakış açısına göre bir ergenin "benim"i, almaşık olarak geçmiş bir duruma - aynı kalmak - veya gelecekteki bir duruma- yetişkin olmak, öyle gibi kabul edinilmeyen bir şimdide gönderme yapar. Ortak bir diyalektikte bu süreç net olarak kimliği ve zamanı birleştirir.

Ergen için geçmiş, bitmiş ve belki de yitirilmiş ancak ruhsal olarak var olmaya devam edebilecek bir zamanı, belleğe yerleştirmek gerekliliği vardır. Bu zamanın ruhsal olarak var olmaya devam etmesi, duygulanımların ve anıların arasındaki ilişkilerin ve öykünün, geçmiştekilere ve özellikle gelecektekilere yaslanan, yeni biçimlerinin oluşturulması sayesinde olası olur.

Öyleyse, eğer Freud'e göre düşünürsek, ergenlikten geçişte, bu geçişi belirleyen dürtüsel devinimlerde olduğu gibi özdeşim süreçlerinde de nesne yitimini yani başka bir deyişle nesne sevgisinin yitimini özümleme uğraşı kaçınılmazdır. Jérôme için ise, annenin travmatik ölümü ve bir yas uğraşı başlatmanın olanaksızlığı ergenlik uğraşını frenliyor gibiydi. Başlangıçta, küçük bir çocuk olarak kalmak, gerçekliğin reddine yani annenin ortadan yok oluşunun reddine bir çözüm olarak ortaya çıkmıştı. Ancak erinlik zamanında bu çözüm, ruhsal özümlemenin dürtüsel ve düşlemsel dinamizmini tutukluğa uğratarak başıboş dolaşmalar, hatta sonradan öğrendiğim ve başlangıcı ile babayı harekete geçiren antisosyal tutumlar içinde sapmaya uğruyordu.

Jérôme'un öyküsü, dolayısıyla annenin ölümünün öyküsü kurulurken, hem annenin yitiminin hem de yaşamayı sürdürmenin getirdiği suçluluktan doğan, depresif devinimler de bununla aynı zamanda açılım sağlayabiliyordu. Çocukluktan ve onun kazançlarından vazgeçişi kabullenme zorunluluğunu kayda geçiren bu devinim şaşırtıcı gibi görünebilir; ancak bu vazgeçme, özellikle dürtüsel çifte değerlik ve genital cinselliğe girişle belirginleşen özdeşimsel ve ilişkisel konumların oluşması ve gelişmesi için gereklidir.

Jérôme'a işte böyle bir yolda eşlik ettim. Ve terapinin sonlanışından az önce bana getirdiği bir düş: Bana, bunun üzücü ve yineleyen bir düş olduğunu ancak her zaman sonuna gelemeden uyandığı için şimdiye kadar bu düşten bahsetmediğini söylüyordu. Bu gece, yani seansından önceki gece, nihayet düşün sonuna gelebildiğini sözlerine ekliyordu.

Düşün öyküsü şöyle: "*Annemin gömülüşü. Deniz kenarında, bir uçurumun tepesinde geçiyor. Annem her tarafı ipekle kaplanmış bir tabutun içinde. Tabut, uçurumun tepesinden denize atılacak; ben annemin tabutun içinde canlı olduğunu ve onu suyun dibine atmamaları için seslendiğini fark ediyorum. Ama kimse onu duymuyor. Düşün so-*

sında, nihayet sonunu bu gece görebildim, tabutun uçurumdan düştüğünü ve suyun içinde battığını görüyorum".

Winnicott, ergenlerin ebeveynlerinin temel görevinin, çift değerli birliktelikleri içselleştirmeyi olanaklı kılan ve koruyan nefret ve aşk devinimlerini karşılayabilmek için orada olmaya devam etmek ve yaşamayı sürdürmek olduğunu ileri sürerken haklı değil miydi? Bu görüş açısı, ergenlikten geçişin bir yas uğraşından çok esas olarak ilk aşk nesnelerinden, onların "kullanımı"ndan ve yer değiştirmelerinden vazgeçmeyi gerektirdiği düşüncesini destekleyebilir. Hatırlanacağı gibi bu, nesnelerin düşlemsel olarak yok edilmesini ancak onların bu yıkıma dayanmalarını öngörür. Winnicott'a (1951) göre, öznenin verileri değiştirme ve geçiş nesnesinde olduğu gibi yaşanmışı yaratılmışa dönüştürme becerisi olarak tanımlanan nesneyi kullanma kapasitesini koşullandıran, işte bu devinimdir.

Annenin ölümü ve bunun Jérôme üzerindeki travmatik etkileri ergenlik değişimlerine girişi zorlu kılmıştı: büyümek, değişmek, ödipal cinsellik ile aşırı bir yoğunlaştırmanın içinde, bir cinayete eş değer gibiydi. Bana öyle geliyor ki, eğer bu ölüm olmasaydı, Jérôme'un terapötik bir çalışmanın içine girmesine gerek kalmayacaktı. Oldukça sakin bir şekilde yoluna devam edebilecekti. Yine bana öyle geliyor ki, sıkıntıdan kurtulmasını sağlayan en önemli unsur, aktarımsal sürece çok bağlı olmakla da birlikte, Jérôme'un, analistinin varlığının sürekliliği içinde bir anne figürünü canlı olarak koruyabilmesiydi.

Kaynakça

Aulagnier P. (1988) "Se construire un passé", *Journal de la Psychanalyse de l'enfant*, n° 7 "Le narcissisme à l'adolescence", Colloque de Monaco (Septembre 1988), Le Centurion, Paris 1989.

Freud S. (1917) "Deuil et mélancolie", içinde *Métapsychologie, Ouvres complètes*, t. XIII, PUF, Paris 1988.

Freud S. (1923) "Le moi et le ça", içinde *Ouvres complètes*, t. XVI, PUF, Paris 1991.

Winnicott D.W. (1951) "Objets transitionnels et phénomènes transitionnels", içinde *Jeu et réalité*, Gallimard, Paris 1975.

Winnicott D.W. (1974) "La crainte de l'effondrement", *Nouvelle Revue de psychanalyse*, "Figures du vide", n° 11, 1975, s. 35-44. Nouvelle traduction, içinde *La crainte de l'effondrement et autres situations cliniques*, Gallimard, Paris 2000.

sıkıntı*

LEVENT KAYAALP

Sıkıntı, kavranması, kavramlaştırılması oldukça zor, ele avuca ve o ölçüde de dile gelmez bir yaşantı. Genellikle tekil olarak yaşanıyor. Ötekine aktırılmasının mümkün olduğu durumlarda da sıkıntı olmaktan çıkıp başka kategorilere dönüşmüş oluyor. Başka bir deyişle sıkıntının sözcüklere dökülmesi ve kavramlaştırılması uçan kuşu öldürmeden havada yakalamak gibi zor ve biraz da nafile bir uğraş. Belki de bu yüzden kuramlaştırma kaygısı gütmeyen sanatçılar sıkıntıyı en iyi aktardığı varsayılan kişiler. Bu durumda sıkıntıyı ruhsal terimlerle kavramlaştırmanın yollarından biri, onu dönüştüğü ya da birlikte olduğu kategorilerle birlikte ele almayı denemek olabilir.

Varoluş ve sıkıntı

Kundera, *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'nde, narsistik çatlaklardan sızan varoluş sıkıntısını (cinsel) nesnelere başvurarak geçiştirme yolunun çıkmazını sergilerken varolmanın hafifliğine değinir. Oysa söz konusu olan hafiflikten çok ağırlıktır. Varolmak tarif edilmez derecede ağırdır. Ağırlığın yaşanma biçimiyse sıkıntıdır. Hafiflik, olsa olsa romanın başkişisi Tomas'ın sıkıntıdan kurtulmak için başvurduğu yoldur.

Baudelaire Fransızca yazmasına karşılık varoluş sıkıntısını ifade etmek için İngilizce bir terim tercih etmiştir: "spleen". Dalağa denk düşen bu sözcük Hipokrat geleneğine uygun olarak kara safraya ve melankoliye gönderir. Uygun bir gönderme! Ne olduğu pek de açık bir biçimde dile getirilemeyen bir duyguyu bedene demirlemek için dalaktan daha uygun bir organ bulunamazdı. Zihinsel ve duygusal yetileri bedenin belirli bölgelerine yerleştirerek ruhsallık karşısında ayağını sağlam zemine basma eğiliminin oluşturduğu bu hayali topog-

* İstanbul Psikanaliz Derneği'nin Haziran 2002'de düzenlediği ve "Sıkıntı" konusunun ele alındığı "Gençlik Üzerine Tartışmalar-III" de yapılan konuşmanın metnidir.

rafya, daha önce de beyin, kalp ve karnı belirli işlevlerle donatmıştı. Bu topografya belirli bir simgeleştirmeyi öngörüyordu: beyin, mantık akıl ve tüm zihinsel süreçlerin yeriydi. Kalp, duyguların, başka bir deyişle aklın denetiminden kaçan enerjilerin yeri olarak tasarlanıyordu. Tabii burada her dilin kendine özgü anlamlandırmalarının daha küçük ölçekli haritalar verdiğini de unutmamak gerekir. Örneğin dilimizde aynı organı betimlemek içim kullanılan kalp ve yürek sözcükleri mecazi anlamlar yüklendiklerinde farklı göndermelerde bulunurlar; kalp duyguya, merhamete (*kalpsiz*) iyiliğe (*altın gibi kalp*) gönderirken, yürek doğrudan cesarete gönderir. Hatta tıbbın ciddi bir patoloji olarak değerlendirdiği organ büyümesi, cesaretin doruk noktası olur (*mangal gibi yürek*). Organlar hiyerarşisinde beyin ve kalbe göre daha az soylu addedilen iç organlar (*intralia= içeride olan*) yani karnın içindekilerse, ilk iki organa yerleştirilemeyen karanlık duyguların yeridir: tutku, öfke ve özellikle de cinsellik. Örneğin Hipokrat geleneğine göre, döllenmemeye (ve belki bu topografyada kendine uygun görülen yere ve çizilen sınırlara) isyan ederek sınırı aşan ve gelip gırtlağa oturan rahmin (*hustera=rahim*) neden olduğu varsayılan histeri, DSM-III soyadı kanununa göre adı değişmiş de olsa, cinselliği kimi bedensel tezahürlerle dile getirerek simgesel etkinliğini içten içe hâlâ sürdürmektedir.

Duyguların bedene dağılış topografyasında sıkıntıya denk düşen dalak aynı sıkıntı gibi, simgeleştirme güçlüklerinden muzdarip bir organdır. Öncelikle yeri belirsiz; çoğu insan dalağının yerini bilemez; içerilerde bir yerlerdedir. İşleviyse hiç bilinmez. Daha önce sözü edilen organlardan farklı olarak bedenden çıkarılması yaşamsal işlevleri kesintiye uğratmaz. Hatta bazı hastalıklarda dalağın çıkarılması yaşam kurtarır. Öte yandan dalak sözü edilen diğer organlardan farklı olarak, hiçbir mecaz üretimine izin vermez. Sıkıntı ile dalak arasındaki bağ mümkün olan tek mecazdır. Sanki sıkıntı, bir kez bağlandığı bu yeri daha iyisini bulamayacağını bilirmişçesine sımsıkı tutar ve bırakmaz. Dolayısıyla mecaz yolunu kullanarak sıkıntıdan yeni anlamlar çıkarma yolu tıkanır. Bir organa, mecaza yer vermeyecek şekilde bağlanan sıkıntı bir süre sonra anlamını yitirir ve yerini boşluk alır.

Boşluk, duygunun bağlanacağı tasarımların yokluğunun yarattığı boşluktur. Boşluk depresyonu çağırır/çağrıştırır.

Depresyon ve sıkıntı

Sıkıntı depresif söylemin olmazsa olmaz nakaratıdır. Boşluk ve anlamsızlık yüküyle varoluş sıkıntısına yaklaşır. Ancak depresif sıkıntı varoluşçu sıkıntıya göre daha militandır; boşluğu, boşluğun doğruluğunu savunur. Nesnesini kaybetmiştir, kaybın yasını tutmaya yanaşmaz. Savunduğu boşluk eksikliğin yarattığı boşluktur; ama eksikliği tanımlar; tasarımdan yana zengindir. Kendine göre, kaybettiğini zannettiği arzu nesnesiyle hesaplaşır; ancak umut yoktur. Kayıp arzu nesnesini yeniden bulma umudu olmadığı için de heyecan ve merak da yoktur; her tür arayış nafiledir. Depresif sıkıntı boşluk ve nafilelik anlamında varoluşçu sıkıntıya yaklaşıyor ise de arzu nesnesinin tanındığının varsayılması ve ona ulaşmanın olanaksızlığına ilişkin tasarımların zenginliği ile ondan ayrılır. Başka bir deyişle depresifin çizdiği boşluk kaybın, ya da kaybı kabul etmekteki güçlüğün reddinin boşluğudur. Bu anlamda depresifi baştan çıkarmak olanaksız değilse de çok zordur çünkü kayıp nesnenin bulunabileceği konusunda umut yoktur. Tomas ise çok kolay baştan çıkar çünkü arayışı bitmemiştir.

Anksiyete ve sıkıntı

Depresif söylem kadar olmasa da, anksiyete söylemine de sıkıntı öğeleri bulaşmış olabilir. Varoluş sıkıntısı ve depresif sıkıntının çoğunlukla "can sıkıntısı" kalıbını kullanmasına karşılık anksiyetenin eşlik ettiği sıkıntı daha çok daralma, bunalma sözcüklerine yakışan "iç sıkılması" ifadesine baş vurur. Anksiyeteli kişinin "içimde bir sıkıntı var" şikayetini hemen ardından bu duyguyu bağlama çabaları izler:"kötü bir şeyler olacak, başıma bir şey gelecek, v.b."Varoluş sıkıntısı ve depresif sıkıntıya göre çok daha fazla sözelleştirilen anksiyeteli sıkıntı ötekinin varlığına endekslidir. Doğrudan ötekine seslenir. Bu yönüyle sıkıntıyla baş etmede nesne kullanan varoluş anksiyetesine yaklaşır ancak eyleme geçme yerine zihinselleştirme süreçlerine baş vurması bakımından ondan ayrılır. Basmakalıp ve tek anlamlı dahi olsa yoğun bir zihinsel uğraş ve tasarımlandırma çabası mevcuttur.En küçük bir sıkıntı izi dahi anında semptoma dönüştürülür.

Sıkıntı ile baş etme yolları

Sıkıntıyı diğer duygulanımlarla olan ilişkisi içinde ele aldıktan sonra yetişkinin sıkıntıdan kurtulmak için neler yaptığına bir göz atalım. Bu stratejiler sıkıntı bir kez ortaya çıktıktan sonra işlemeye başlamaktadır.

Sıkıntıyı gidermenin en sık kullanılan yollarından biri "öteki"ne başvurudur. Tabii bu, birazdan değinilecek olan çocuk örneğinde olduğu gibi "canım sıkılıyor, sıkıntıma çare bul" gibi bir taleple dile gelmez. Kimi zaman yalnızca biriyle konuşma gereksinimidir. Kimi zaman çıkılır, biriyle dışarıda, bir yerde buluşulur, bir çay, bir kahve içilir, konuşulur. Ancak "gönül ne çay ister ne kahvehane, gönül muhabbet ister, çay kahve bahane". Bu anlamda sıkıntının bir tür eksiklik olarak yaşandığını, ancak neyin eksik olduğunun bilinmediğini söyleyebiliriz. Verdiğimiz örnekte de sanki eksik olan bulunmuştur; eksik olan bir kişidir, ona ulaşıldığında sıkıntı geçecektir. Ötekine kaçış olarak adlandırılabilecek değişik renkleri vardır bunun; önceden tasarlanmamış, hazırlığı yapılmamış, anlık kararlarla girilen cinsel ilişkiler de bu tür bir nitelik taşır.

Sıkıntıyı ötekine başvurmadan defetmenin yollarında bir nesne ötekinin yerini alır. Bu nesne herhangi bir madde olabileceği gibi bizzat kişinin kendi bedeni de olabilir. Birinci gurupta ne pahasına olursa olsun eğlenmeye çalışanlar (eğlence endüstrisi, tatil köylerindeki animasyon saplantısı, sıkıntıya geçit vermeme saplantısı), can sıkıntısında yiyenler, içenler ve madde kullananlar yer alır. Burada eksik olanın adı konulur ve eksiklik onunla kapatılmaya çalışılır. İkinci gurupta sıkıntıyı gidermek için kendi bedenini nesne olarak seçenler yer alır. Ergenlerin düşlemin eşlik etmediği, bir anlamda mekanik ve tekrarlayan mastürbasyonları, yine ergenlerin heyecan yaratmak için giriştikleri riskli davranışlar bu çerçevede değerlendirilebilir. Sıkıntıyı bedenle giderme girişimlerine sportif etkinlik çerçevesindeki aşırı fiziksel aktivite ve somatizasyon da eklenebilir.

Sıkıntıyı gidermek için başvurulan bu yöntemler, aynı bu yöntemleri kullanan kişiler gibi birbirlerinden çok farklı iseler de bazı ortak özellikler gözden kaçmamaktadır. Şöyle ki, yöntemlerin hemen hepsi eylem niteliğindedir ve nesnel gerçeklik alanında etkilidirler; zihnileş-

tirme olarak adlandırabileceğimiz zihnisel etkinlikler açısından son derece fakirdirler; nesnel gerçeklik üzerinde etkide bulunarak ruhsal gerçekliği değiştirmeyi hedeflemektedir ve bu anlamda eyleme geçme (acting-out) terimini hak etmektedirler. Hemen hepsinde varılan nokta sıkıntının giderilmesinden öte, biraz buruk, biraz eksik de olsa, bir tür doyumdur. Bu açıdan bakıldığında sıkıntı, semptomdan önceki gergin bekleyiş durumudur. Sıkıntının kendisi semptom değildir, belki de bu nedenle psikopatolojiden çok felsefe ve sanat söyleminde yerini bulur. Geçici bir durumdur, başka bir kategoriye evrilme potansiyeli taşır. Evrildiği durum çoğunlukla semptom niteliğinde olabileceği gibi, nadiren yaratıcılık da olabilir. Sıkıntı her ne kadar atıl bir durum olarak tarif edilirse de, eyleme geçmelere yol açabilmesi önemli miktarda enerji içerdiğini düşündürmektedir. Sıkılan kişiyi "patlatabilecek" denli güçlü bir enerji vardır. Enerjinin kaynağını araştırdığımızda gözlerimiz ister istemez dürtüye çevriliyor. Sıkıntının yetişkinde semptoma evrilmiş biçimlerini gördükten sonra dürtüyle olan ilişkisini aydınlatabilmek için şimdi çocuğa bir göz atalım.

Sıkılan çocuk

Çocukların sıkıntısı yetişkinlerinkinden farklıdır. Yetişkinlerin sıkıntılarını kendi başlarına geçirebilmeleri ve nesneye başvurduklarında da niyetlerini çok açıkça belli etmemelerine karşılık çocuk doğrudan nesneye, daha doğrusu ilk nesneye yönelir: "anne, canım sıkılıyor". Anneden gelen yanıtlar da çoğu zaman çocuğu kendine ya da başka nesnelere gönderir: sokağa çık, t.v. seyret, legolarınla oyna, resim yap v.b.. Bunlar temelde çocuğu oyun etkinliğine yönlendirici önerilerdir. Ancak zaten sorun da buradadır; çocuk o söylenenlerin hepsinin varlığından haberdardır fakat istediği onlar değildir. *Başka türlü bir şey* istemektedir, o yüzden anneye başvurmuştur. Anneyse başından savma yolunu seçmektedir. Kimi durumlarda annenin çocuğu savma manevrası çocuk tarafından sadist bir tutum gibi yaşanabilir; "sıkı can iyidir kolay çıkmaz" cevabı içerdiği ironi nedeniyle çoğu çocuğu çileden çıkarabilir: "annem sıkıntımı geçirecek şeyi biliyor ama söylemiyor". Başka bir deyişle "benim ne istediğimi biliyor, ama vermiyor". Bu aşamadan sonra çocuk sıkıntısını geçirmek için

yetişkinlerinkine benzer bir yol izleyerek eyleme geçiş yolunu kullanabilir.

Pekiyi, annenin önerilerini geri çeviren çocuğun beklediği *başka türlü bir şey* ne olabilir?

Çocuğun sıkıntı ifadesi yaşına ve içinde bulunduğu bağlama göre farklı anlamlar yüklenebilir. Ödipal dönem çocuğunun "sıkıldım" ifadesiyle, ergenin "daral geliyor ağbi" ifadesinin aynı anlamları taşımaması akla yakın görünmektedir. O zaman çocuk ve ergenlerin sıkıntılarının olası anlamlarını gözden geçirmek yararlı olabilir.

"Gözlerini gözlerimden ayırma hiç" - Annesini tekeline almış ödipal dönem çocuğu, psikiyatrik görüşme sırasında bu tekeli kaybettiğini düşündüğü an, "susadım", "çişim geldi" ifadelerinin ardından en etkili silahını kullanır: "sıkıldım". Bu silah da etkili olmadığında gerçek talebini dile getirir: "gidelim". Gidelim ve annem ile aramıza kimsenin giremediği, annemin bana baktığı, benim anneme baktığım ve başka kimseye bakmadığımız dünyaya geri dönelim. Benzer sahne, annenin bakışlarını çocuktan ayırıp bu iki kişilik dünyanın dışına yönelttiği diğer ortamlarda da tekrarlanır. Çocuğun istediği anneyle olan ilişkisinin yeniden eski biçimine, yani "ikimize bir dünya" tarzına dönmesidir. Yetişkinde düşünüldüğü şekliyle sıkıntıdan çok memnuniyetsizlik yükü taşıyan bu ifade, kendi de sıkıntıdan muzdarip olan annede karşılık bulduğu için çocuk tarafından işlevsel bir araç olarak kullanılmaktadır.

"Bir şey istiyorum ama ne istediğimi bilmiyorum"- Latans döneminde çocuğun cinsel ilgi ve merakının ve dolayısıyla anne babayla olan çatışmalı ilişkisinin öğrenmenin hizmetine girdiği varsayılır. Böylelikle cinselliğin çocuğun gündeminden çıktığı ve anne babayla olan ilişkilerin nispeten rahatladığı düşünülür. Oysa ilgi ve merak sadece yön değiştirir ve dış nesnelere yönelir. Bu yön değiştirmenin gerçekleşemediği durumlardaysa ketlenme yaşamın her alanına hakim olur. Öğrenme ile sonuçlanması beklenen merak bu amaca hizmet etmez, oyun keyif vermez. "Canım sıkılıyor, anne" başka türlü bir şey'in istendiği bu döneme özgü ifade kalıbıdır. İstenen sansüre uğrayıp arşivlere atılmış, geriye bir tek isteğin muhatabı kalmıştır. Muhatap da

isteğin zamansal uygunsuzluğunu hatırlatmak istercesine istek sahibini nesnelere ya da kendi kendine havale eder.

"Daral ağbi"- Ergenlikte önce muhatap değişir, sonra söylem. Kankalarla anne babayla konuşulduğu gibi konuşulmaz. Yeni bir dil yaratılır. Sıkıntı gider daral gelir. Daral sıkıntının yeni adıdır. Giderek yetişkinin varoluş ya da depresif sıkıntısına yaklaşan bu sıkıntıda çocukluk nesneleri tamamen sahneden çekilmiş, hatta kovulmuştur. Çekilen sıkıntıysa kovulan nesnelerle birlikte ve onlara rağmen kendi olma uğraşının sıkıntısıdır.

Sıkıntı her tür kavramlaştırma girişimine direnerek varlığını sürdürmekte. Bu yazıda dahi!

bir psikanalist didier anzieu*

Yaşamı

1923-1999 yılları arasında yaşamış olan Didier Anzieu, Maud Manoni, Piera Aulagnier, André Green gibi üçüncü kuşak Fransız psikanalistlerinin en önemlilerinden biridir. Didier Anzieu'nün kişisel öyküsü ve özellikle "psikanalitik öyküsü" oldukça dramatiktir. 8 Temmuz 1923'te Paris yakınlarında Melun'da doğan Didier Anzieu'nün babası Güney Fransa'nın Hérault bölgesi, annesi ise Orta Fransa'nın Cantal bölgesi kökenlidir. Her ikisi de posta memurları olan bu kadın ve erkek, Melun'da karşılaşır, birbirlerini sever ve evlenirler. Annesi Marguerite Anzieu (doğumu Pantaine) daha sonra psikanaliz tarihinin belki Freud'un Anna O'su (Bertha Pappenheim) kadar ünlü olgularından biri olacaktır. 1910'da René Anzieu ile evlenen ve kendi annesinin de "düşmanlık görme" (*perseküsyon*) sanrıları olduğu bilinen Marguerite Pantaine, Didier'nin doğumundan iki yıl öncesinden başlayarak tuhaf davranışlar sergilemeye başlar. Çünkü ilk çocuğunu yitirmiştir, kendisi de zaten ölen bir çocuğun peşinden, acıya merhem olması arzusuyla doğrulan bir "merhem çocuktur". Zaman zaman depresif ataklar yaşamakta, zaman zaman da düşmanlık görme korkularına kapılmaktadır. Giderek ikili bir yaşam sürmeye başlar. Bir yandan günlük yaşamını ve postacılık mesleğini sürdürürken, bir yandan da sanrılarla bezenmiş bir varoluşa sahiptir. Emma Bovary'vari bir düşle, içinde bulunduğu durumdan çıkmak ve gerçek bir entelektüel olmak isteyen Marguerite Anzieu 1930'da iki roman yazar, an-

* Bu yazının ilk bölümü Anzieu'nün *Freud'un Oto-analizi ve Psikanalizin Doğuşu* kitabının Türkçe çevirisini tanıtmak amacıyla *Virgül* dergisinin Mart 2004 tarihli 71 no'lu sayısında yayınlanmıştır.

cak bunlar yayınlanmaz. Kısa süre sonra o dönem Paris sahnelerinin ünlü aktristi Huguette Duflos'nun düşmanlığının kurbanı olduğunu düşünmeye başlar ve Nisan 1931'de aktristi bıçaklamaya kalkar. Aktrist bıçak darbelerinden kendini korumayı başarır ve Marguerite Anzieu Paris'in ünlü Saint Anne Akıl hastanesine yatırılır. Burada doktoru sonradan çok ünlenecek olan Jacques Lacan olacaktır. Lacan onu, elbette gerçek ismi ve kimliği gizli tutarak, "Aimée" (sevilen) adıyla, 1932 tarihli Kişilikle ilişkilerinde paranoyak psikoz hakkında" başlıklı doktora tezinde "bir erotomani ve kendini cezalandırma paranoyası olgusu" olarak sunar.

Bundan sonra gelişen olaylar bir kurmaca roman kadar olağanüstüdür. Didier Anzieu 1949'da psikanalist olmak istediğinde analizini, annesinin Lacan'ın ünlü Aimée olgusu olduğunu bilmeden Jacques Lacan'la yapar. Ancak gerçeği annesinden öğrendiğinde psikanalisti ile yani Lacan'la arasında büyük bir kavga kopar. Aynı kavga Aimée ve psikiyatrı arasında da ortaya çıkar. Bütün bunlara, Aimée'nin yaşamını uzun süre Jacques Lacan'ın babası Alfred Lacan'ın evinde kahya olarak sürdürdüğünü de eklersek ne denli ilginç bir olayla karşı karşıya olduğumuzu anlarız. En kapsamlı biyografilerinden birini yazan Elisabeth Roudinesco'ya göre Jacque Lacan, Didier Anzieu'nün "Aimée" adını verdiği Marguerite Anzieu'nün oğlu olduğunu mutlaka bilmektedir. Bu tuhaf öykünün bir diğer ilginç unsuru da Aimée'nin doktoru Jacques Lacan'ı el yazması günlüğünü geri vermemekle suçlamasıdır. İlginçtir çünkü, Didier Anzieu önce IV. Henri Lise'sinde ve daha sonra devam ettiği Ecole Normale Supérieure'de XVII.yy Fransız matematik ve fizik bilgini, filozof Blaise Pascal'ın el yazmalarından yola çıkarak felsefe uzmanlık diplomasını tamamlamıştır. Aynı yaklaşımı, daha sonra kuramı ile ilgilendiği Sigmund Freud için de gösterecek ve kuramın gelişimini Freud'un yaşamının ayrıntılarından başlayarak inceleyecektir. Didier Anzieu Lacan'la yaşadığı bu olaylı analizi sırasında, üniversite kariyerine devam etmekte ve doktora tezini Daniel Lagache'ın yönetiminde Freud'un oto-analizi üzerinde yapmaktadır. Burada Lagache ve Lacan'ın Paris Psikanaliz Kurumu içinde düşman kardeşler olduklarını da belirtmek gerek. Anzieu Lacan'la olan fırtınalı analizini 1953'te bitirir ve doktora tezini

1957'de savunur. Bu tez iki yıl sonra yayınlanacaktır. Metis yayınları tarafından 2003 yılının sonbaharında, Nesrin Tura'nın yetkin çevirisi ile Türkçe'ye kazandırılan Didier Anzieu'nün bu kitabı, *Freud'un Otoanalizi ve Psikanalizin keşfi* başlığını taşımaktadır.

Anzieu, bu arada ikinci analizini Georges Favez ile yapacak ve Paris Psikanaliz Kurumunda (Société Psychanalytique de Paris) psikanaliz formasyonunu tamamlayarak kuruma üye olacaktır. Bu kurumun yaşadığı bölünmede Lagache ve Lacan'la birlikte, Fransa Psikanaliz Kurumu'nun (Société Psychanalytique de France) kuruluşuna katılacak, daha sonraki ikinci bölünmede bu kez Lacan'a karşı Lagache'la birlikte hareket ederek 1964'de Fransa Psikanaliz Derneği'ni (Association Psychanalytique de France) kuracaktır.

O da tıpkı anne babası gibi Melun'da karşılaşacaktır aşkla. Jacques Amyot ortaokulunun son sınıfında sonradan karısı olacak olan Annie ile tanışır. Felsefe olgunluk sınavını birlikte verir ve Sorbonne Üniversitesine kaydolurlar. Önce felsefe sonra psikoloji okurlar. 1947'de evlenirler ve iki çocukları olur. Her ikisi de Fransa Psikanaliz Derneği'ne üye olmakla birlikte farklı alanlarda çalışmışlardır.

Anzieu yaşamı boyunca çeşitli konulara ilgi duymuş ve çocuklarla yapılan psikanalitik psikodrama, projektif testler ve Rorchach testi, grup psikanalizi ve sanatsal yaratıcılık alanlarında birçok yapıt ortaya koymuştur. Yazın dünyasının ünlülerinden olan Julien Cracq, Alain Robbe-Grillet, Samuel Beckett ve çağdaş resmin ünlü ismi Francis Bacon üzerine yazdığı yazılarda edebiyatta, tiyatroda ve resimde bedenin izlerini aramıştır.

Didier Anzieu üniversite kariyerine önce Strasburg'da, sonra da Paris'te devam eder. Didier Anzieu bir üniversite profesörü olarak psikolojinin ve psikanalizin kuramsal eğitimini geliştirmek için çoğu öğrencilere yönelik birçok kitap kaleme almıştır. Projektif test yöntemlerini geliştirmiş ve çalışmalarını özellikle Rorschach testinin psikanalitik yorumu üzerinde yoğunlaştırmıştır. 1961 Tarihli *Projektif Yöntemler* ilk kitaplarından biridir. Bu kitabı daha sonra birçok kez yeniden gözden geçirerek, yakın çalışma arkadaşlarından Catherine Chabert ile birlikte yeni basımlarını yayınlamıştır. Paris René Descartes Üniversitesinde bir "projektif testler üniversite diploması" veril-

mesi olanağını sağlamış ve böylece klinik psikolojinin bu çok önemli araştırma ve tanı yönteminin hem geliştirilmesini hem de yeni kuşaklara aktarılmasını garanti altına almıştır.

Tiyatroya olan ilgisi onu Moreno'nun geliştirdiği psikodramayı psikanaliz kuramıyla zenginleştirmeye yöneltmiştir. Bu konuyla ilgilenen birçok Fransız meslektaşı ile birlikte psikanalitik psikodramayı kavramlaştırmış ve uygulamıştır. *Çocukta ve Ergende Analitik Psikodrama* onun ilk kitaplarından biridir.

Psikanalitik çerçevede gerektiğinde değişiklikler yapılmasına, psikodrama gibi grup uygulamalarını da psikanalizin alanına katma düşüncesine yakın olan Didier Anzieu 1968'de yayınladığı *Kısıtlı Grupların Dinamiği* adlı yapıtında düşle grup arasında bir benzerlik oluşturur. Düş nasıl bireysel yanılsamaya verilebilecek mükemmel bir örnekse, grup oluşumu da "grupsal bir yanılsamanın" (*illusion groupale*) sonucu olarak ortaya çıkar. Anzieu'ye göre, grup deneyimi arzunun imgesel gerçekleştirilmesi ve aynı zamanda bir kaygı kaynağı olarak yaşanır.

Didier Anzieu, yayın dünyası ile de yakından ilgilenmiş ve Fransa'nın önde gelen yayınevlerinden Dunod'da iki psikanaliz dizisi kurmuş ve yönetmiştir. Bunlardan biri daha çok bireysel uygulamalara ağırlık veren "Ruhsallıklar" (Psychismes) dizisi, diğeri ise René Kaës ile birlikte yönettiği topluluğa yönelik çalışmaların yer aldığı "Bilinçdışı ve Kültür"dür (*Inconscient et culture*). Bu arada birçok psikanaliz dergisinin yayın kurulunda yer almış, birçok psikanalitik toplantının da düzenleyicisi olmuştur. 1983'te Üniversiteden ayrıldıktan sonra tüm zamanını ve enerjisini yapıtlarını yeniden gözden geçirmeye ve yayınlamaya ayırmıştır.

"Eğer bireyler ölüyorsa, bu üreyebilmeleri ve yaşamın sürekli canlı kalması içindir" diyen Didier Anzieu, 76 yıllık üretici ve canlı bir yaşamı arkasında bırakarak 1999'da ölür.

Didier Anzieu'nün kuramının temel kavramları

Didier Anzieu, psikanaliz kuramına "deri-benlik" (*moi-peau*), "aykırı aktarım" (*transfert paradoxal*), "geçişsel analiz" (*analyse transiti-*

onnel), "biçimsel gösterenler" (*signifiants formels*) gibi kavramları kazandırmıştır.

Didieu Anzieu'nün İngiliz psikanalistleri Klein, Bion, Bick ve Winnicott'tan oldukça etkilenmiş olduğunu ve kuramını geliştirdiği dönemde psikanaliz camiasını hâkimiyetine almış olan Lacancı görüşlerle de yoğun bir hesaplaşma içine girmiş olduğunu belirtmek gerek.

Yakın çalışma arkadaşı ve hakkında yetkin bir biyografi yazmış olan Catherine Chabert Didier Anzieu'nün kuramsal ve klinik sorgulamasında önemli bir yer tutarı "eskil"in (*archaique*) metapsikolojisini geliştirmeye Pascal'ın boşluk kavramından yola çıkarak başladığını vurgular. Pascal, Aristo'dan beri doğanın ana kanunlarından biri olarak kabul edilen boşluk korkusunu "horror vacui", kendi bireysel yaşantısında duymuş olduğu "bedeninden boşluk" duygusuna bağlayarak açıklar. Ona göre boşluktan korkan doğa değil düşüncedir. Anzieu, felsefe uzmanlık diplomasında düşüncelerinin gelişimini ele aldığı bu filozofun bu kez özel yaşamına ve sayısız ayrılık ve örselenmelerle geçmiş çocukluğuna eğilecek, "Pascal'da Boşluk Kavramının Doğuşu" başlıklı yazısında onun çocukken içine attığını delikanlılık döneminde dışarı yansıttığını belirtecektir. Boşluk, iç-dış, eksik ve olumsuz Didier Anzieu'nün tüm yapıtı boyunca sık, sık ele aldığı kavramlar olacaktır. Anzieu'nün geliştirdiği kavramların özellikle psikanalizin sınırlarını zorlayan olgularla yani narsistik patolojiler ve sınır durumlarla olan klinik çalışmalardan yola çıkarak oluşturulduğu unutulmamalıdır.

Aykırı aktarım kavramının, psikanalizin dışında geliştirilmiş ve Palo Alto grubu tarafından ortaya atılan aykırı iletişim kuramlarına yakınlığı ortadadır. Ancak bu kuramların en büyük eksiği, Amerikan psikanalizinin hâkim akımlarından olan Benlik ruhbiliminde de görüldüğü gibi, ruhsallığın temel unsurlarından olan dürtüye yer vermemeleridir. Bu kavramın psikanalizin içinden sağladığı dayanak da olumsuz terapötik tepkidir. Anzieu'yü aykırı aktarım kavramına götüren narsistik ve sınır patolojilerdir. "Nevrozun mantığı "zıtlıksa" (*contradiction*), narsistik ve sınır durumlarınki "aykırılıktır" (*paradoxe*)"der. Nevroz zıt isteklerin çatışmasından oluşur ve oluşan semptom bunlardan birini kısmi ve simgesel olarak tatmin eder. Zıtlıkta

söz konusu olan eşzamanlılık, aynı andalık ve bunun olanaksızlığıdır. Oysa aykırılıkta peşpeşelik vardır. Aykırılığın temelindeki "karışıklık" (*confusion*) ve "anlaşılmazlık" (*ambiguité*) yalnızca arzuları değil, giderek duygulanım, algı, bellek, yargı ve genelde tüm düşünceyi de etkiler. Böylece doğru ve yanlış, iyi ve kötü, aşk ve nefret, birbirine zıt kavramlar olmaktan çıkar, sonsuz bir döngü boyunca birbiriyle değişebilen kavramlar haline gelirler.

Anzieu'ye göre aykırı aktarım ölüm dürtüsünün varlığının kanıtıdır. İki biçimi vardır, hastanın analisti değersizleştirmesi veya "aykırı buyruk" (*injonction paradoxale*). Başarı nedeniyle benlik ideali aykırı olarak kötü bir muameleye tabii tutulur. Aynı şekilde analizin olumlu sonuçları ve bunların aktarımda kabul edilmesi de dayanılmaz olarak yaşanır.

Geçişsel analiz kavramını René Kaes grup analizi, Didier Anzieu de bireysel analiz için geliştirmişlerdir. Onlara göre, bazı hastalarla olan tedavide çerçevede de değişiklikler yapılması gereklidir. Analitik konumun yeniden belirlenmesi, kendiliğin sürekliliğinde ve sınırlarında oluşmuş olan bozuklukların sonucunda eğreti hale gelen "yanılsama alanının" (*aire d'illusion*) tamir edilmesini sağlar. Anzieu analitik çerçevenin sabitliğini elbette tartışma konusu yapmaz. Hasta klasik çerçeveye katlanamıyorsa, daha sonra klasik bir analiz anlaşmasına olanak sağlayacak şekilde geçişsel analiz belirli kurallar ve ilkelere uyularak gerçekleştirilebilir. Burada analist sözel olmayan materyali de kabul edebilir ve yorumlayabilir. Yineleyen travmalar karşısında yorumlarını yineleyebilir. Divan-koltuk yerine yüz yüze, seyrek de olsa telefonda ya da kapı aralığında görüşme yapılabilir. Geçiş alanı somutlaştırılabilir, hastaya bir koridor, bir bekleme odası bir ara alan sunulabilmelidir. Bireyselliklerinde güçlükleri olan hastalara kimi kez birinci tekil şahısta yorumlar yapılabilir. Tedavinin olumlu etkilerine karşı ortaya çıkan saldırılara karşı uyanık olunarak olumsuz terapötik tepki yorumlanır.

Yaşamlarının ilk dönemlerinde yaşadıkları çevresel yoksunluğu dile getiremeyen çünkü bunu kendilerinden farklı bir çevreye bağlayabilecek bir düşünce aygıtına sahip olamayan bireylerle yapılan geçişsel analiz çalışması Anzieu'yü giderek "deri-benlik" (*Moi-peau*) kav-

ramını geliştirmeye itmiştir. Bu yoksunlukları simgeleştiremedikleri duyusal, duruşsal ve hareketsel bedenleri seans için gerekli materyali sağlayacaktır. Burada analist klasik tutumunu terk ederek bu bedensel işaretleri yorumlar, yani simgeleştirir. Böylece analist Bion'un tanımıyla annenin kapsayan ve düşlemleyen işlevlerini hastası için yerine getirmiş olur.

1974'te ortaya attığı deri-benlik kavramı Anzieu'ye uluslararası bir ün kazandırmıştır. İki saptamadan yola çıkar bu kavramı geliştirmek için: Ruhsallık hem biyolojik beden, hem de toplumsal beden üzerine yaslanmaktadır. Aslında bu karşılıklı bir yaslanmadır. Beden de ruhsallığa yaslanır. Benlik, ruhsal aygıtı, derinin bedeni kapladığı gibi kaplar. İç ve dış arasında bir ara yüzeydir. Deribenlik çeşitli duyusal-motor kılıfların iç içeliği ile gelişir. Çift kılıftan oluşan bir yapısı vardır: biri iç ya da dış kökenli uyarılmaya yönelmiştir, diğeri dışla olan iletişime yönelmiştir. "Ruhsal kılıfları" (*enveloppes psychiques*) Anzieu, Freud'den yola çıkarak ama özellikle Bion, Bick ve Tustin'in çalışmalarından hareketle tanımlamıştır. Burada ruhsal kılıfların filtre eden işlevi dışında iletişim izlerinin kaydını tutan işlevinin de altı çizilmektedir. Bu kılıflardan oluşan deribenlik ruhsal aygıta, temel iyilik durumu sağlayan narsistik bir kılıftır aslında. Çocuk beden yüzeyinin deneyimi ile kendini ruhsal içeriklerini kapsayan benlik olarak tasarımlamaya başlar. Deri-benlik derinin birçok işlevi üzerine dayanır: içerdekini tutar ve kapsar; dışla sınır oluşturur dıştakini dışarıda tutar; ötekiyle iletişimi sağlar; iletişim izlerini kaydeder. Deri-benlik düşlemsel bir gerçekliktir; bir yandan düşlerde, düşlemlerde, güncel dilde, bedensel davranışlarda, düşünce bozukluklarında betimlenir, ama aynı zamanda da düşlem, düş, her türlü psikopatolojik oluşum için bir imgesel alan kaynağını oluşturur. Anzieu burada psikanalitik düşüncenin içindeki deneysel psikogenetik akım ile yapının deneyimin ürünü olmadığını öne süren yapısal akım arasında bir seçim yapmaz. Ona göre her ikisi birbirini tamamlar, karşıt olmaları psikanaliz kuramı için verimlilik sağlamaktadır.

Biçimsel gösterenler kavramı ise uzamsal görünüşlerin ön-bilinçsel tasarımlarını betimler. Bunlar dokunsal, hareketsel ve duruşsal imgelerdir, görsel ve işitsel değillerdir. Tekdüze ve yineleyicidirler. Bir

açıdan şey tasarımları olarak ele alınabilirler ama özellikle uzam ve beden durumuyla ilgili tasarımlarla ilgilidirler. Oysa uzam bir şey değildir, tüm şeyleri kapsayandır daha çok. Öyleyse biçimsel gösterenler daha çok, değişime açık olsalar da ruhsal kapların tasarımıdırlar. Özne onlarda oluşan değişim-bozulma-yıkılmayı kaygı ve tekinsizlik duygusu ile yaşar. Biçimsel gösterenlere olan yatırım bağlanma dürtüsü ve kendini yıkma dürtülerinden kaynağını alırlar. Biçimsel gösterenler psikanaliste ruhsal kılıfların ve dolayısıyla kendiliğin ve benliğin oluşumundaki çatlakların saptanmasında yardımcı olur.

Son söz

Didier Anzieu, Gilbert Tarrab ile Eylül 1983'te Montreal'de yaptığı on uzun görüşmeden oluşan ve 1986'da yayınlanan "Düşünceler için bir deri" (*Une peau pour les pensées*) kitabında kendisini şöyle tanımlar: "*Kamusal yaşamında üç şeyi sever: düşündürmeyi, güldürmeyi, hayal kurdurmayı. Özel yaşamında ise bir tek şeyde doyum bulur: sevilmek.*" (Burada Lacan'ın annesi için kullandığı takma adın 'Aimée' 'sevilen' demek olduğunu anımsatırım.) Ve uzun söyleşiyi şöyle bitirir: "*Aşk, çocukta dostta ve sevgilide yeterince sağlam ve esnek bir kılıf oluşturuyorsa akılla birlikte hareket ediyor demektir. Bu kılıf hem sınırlandırır, hem de birleştirir, gövde için bir kabuk, yapraklar için oksijen ve düşünceler için canlı bir deri oluşturacaktır. Benim son sözüm, isterseniz, bu olsun.*"

TALAT PARMAN

Başlıca kitapları

1. *Le Psychodrame Analytique Chez l'Enfant* (Çocukta Analitik Psikodram) PUF, Paris 1956. [Aynı kitap gözden geçirilmiş ve genişletilmiş olarak Le Psychodrame Analytique Chez l'Enfant et l'Adolescent (Çocukta ve Ergende Analitik Psikodram) adıyla 1979'da yeniden yayınlanmıştır, PUF, Paris.]
2. *L'Auto-analyse, Son rôle dans la Découverte de la Psychanalyse par Freud sa Fonction en Psychanalyse* (Oto-analiz, Freud tarafından Psikanalizin Keşfindeki Rolü, Psikanalizdeki İşlevi), PUF, Paris, 1959.

[Aynı kitap 1975'te iki cilt olarak, ve 1988'de de son biçimiyle yeniden yayınlanmıştır. *L'auto-analyse de Freud et la Découverte de la Psychanalyse*, PUF, Paris. "Freud'un Oto-analizi ve Psikanalizin keşfi" Türk. Çev. Nesrin Tura, Metis, İstanbul 2003.]

3. *Edition Critique et İntégrale des Pensées de Pascal* (Pascal'ın Düşüncelerinin Bütününün ve Eleştirisinin Yayını), Z. Tourneur ile birlikte, İki cilt, A. Colin, Paris 1960.
4. *Les méthodes Projectifs* (Projektif Yöntemler), PUF, Paris 1961. [Aynı kitap gözden geçirilerek ve genişletilerek C. Chabert ile birlikte aynı adla yeniden yayınlanmıştır, 9. basım 1992, PUF, Paris.]
5. *La Dynamique des Groupes Restreints* (Küçük Grupların Dinamiği), (J.Y. Martin ile birlikte), PUF, Paris 1968. [Yeniden düzenlenmiş 9. basım 1990].
6. *Psychanalyse du Génie Créateur* (Yaratıcı Dehanın Psikanalizi) (D. Anzieu ve ark.), Dunod, Paris 1974.
7. *Le Groupe et l'Inconscient* (Grup ve Bilinçdışı), Dunod, Paris 1975.
8. *Psychanalyse et Langage* (Psikanaliz ve Dilyetisi) (D. Anzieu ve ark.), Dunod, Paris 1977.
9. *Le corps de l'Oeuvre; Essais Psychanalytiques sur le Travail du Créateur* (Yapıtın Gövdesi; Yaratıcının Uğraşı Üzerine Psikanalitik Denemeler), Gallimard, Paris 1981.
10. *Le Moi-peau* (Deri-benlik), Dunod, Paris 1985.
11. *Une Peau pour les Pensées* (Düşünceler İçin bir Deri), Clancier Guénaud, Paris 1986.
12. *Les Enveloppes Psychiques* (Ruhsal Kılıflar) (D. Anzieu ve ark.), Dunod, Paris 1987.
13. *L'épiderme Nomade et Peau Psychique* (Göçmen Epidermis ve Ruhsal Deri), Apsygée, Paris 1990.
14. *Beckett et Psychanalyse* (Beckett ve Psikanaliz), MenthaArchimbaud, Paris 1992.
15. *Les Contenants de Pensée* (Düşüncenin Kapları), Dunod, Paris 1993.
16. *Le Penser, du Moi-peau au Moi-pensant* (Düşünme, Deri-benden Düşünen-bene", Dunod, Paris 1994.

Kaynakça

Roudinesco Elisabeth, Plon Michel *Dictionnaire de la Psychanalyse* 2. basım, Fayard, Paris 2000.

Chabert Catherine, *Didier Anzieu*, 2. basım, PUF, Paris 1996.

Anzieu Didieu, *Une peau Pour les Pensées*, 3. basım, edit. Apsygée, Paris1991.

Mijolla Alain de (ed.), *Dictionnaire Internationale de Psychanalyse*, Calmann-Lévy, Paris 2002.

Caillot Jean-Pierre, Decobert Simone, Pigott Claude (ed.), *Vocabulaire de Psychanalyse Groupale et Familiale*, Tome 1, CPCF, Paris 1998.

haberler - duyurular

IPA Türkiye komitesi çalışmalarına başladı

İstanbul Psikanaliz Derneği'nin Ocak 2003'te Uluslararası Psikanaliz Birliği'ne (IPA) yaptığı başvuruyu ve bu konuda yapılan diğer girişimleri değerlendiren IPA Türkiye'deki psikanalizin gelişimini doğrudan destekleme kararı almıştır. Bu kararın alınmasında, İstanbul Psikanaliz Derneği'nin teşvikiyle harekete geçen Avrupalı psikanalistlerin büyük katkısı olmuştur. 2003 yılı ilkbaharında IPA başkanı Daniel Widlöcher'nin görevlendirmesi ile İstanbul'u iki kez ziyaret eden Abigail Golomb (İsrail) ve Marie France Dispaux (Belçika) çeşitli kişi ve kuruluşlarla görüşmüşler ve hazırladıkları raporu IPA'ya sunmuşlardır. Kasım 2003'te de IPA yönetim kurulu tümü Avrupalı üyelerden oluşan altı kişilik bir komiteyi ülkemiz psikanalizinin gelişimini desteklemek üzere atamıştır. Öte yandan, kuruluşundan beri ülkemiz ve bölgemiz psikanalizinin gelişimine katkısı olmamış olan Orta Doğu komitesinin etkinliğine de, yine IPA tarafından son verilmiştir.

Şubat 2004'te çalışmaya başlayan IPA Türkiye komitesi, Golomb ve Dispaux'nun yanı sıra Betty Denzler (İsviçre), Emma Piccioli (İtalya), Nicolas Kouretas (Yunanistan) ve Milagros Cid-Sanz'dan (İspanya) oluşmaktadır. Komite bugüne kadar birçok kez İstanbul'a gelmiş ve ülkemiz için geçerli olacak bir psikanaliz formasyonun koşullarını saptamak için gerekli çalışmaları yapmıştır. Bu çalışmaların sonucunda da 2004 sonbaharında bir yönerge hazırlanmıştır. Böylece psikanalitik formasyonun kuralları ve sürecin çerçevesi belirlenmiş olmaktadır. Bu yönerge tüm adaylar için adil, eşit ve açık bir psikanaliz formasyonunu garanti etmektedir. IPA Türkiye komitesi Türkiye'de IPA'ya bağlı bir "eğitim grubu" (study group) oluşuncaya kadar çalışmalarını sürdürecektir.

İstanbul Psikanaliz Derneği 2004 yılı "psikanaliz yazıları" ödülü verildi

İstanbul Psikanaliz Derneği'nin bu yıl ilk kez düzenlediği ve psikanaliz yazınına destek olmayı amaçlayan "psikanaliz yazıları" ödülü Didier Anzieu'nun *Freud'un Oto-analizi ve Psikanalizin Keşfi* adlı kitabının çevirmeni Nesrin Tura'ya verildi. Vehbi Keser, Elda Abrevaya, Halûk Sunat, Raşit Tükel ve Talat Parman'dan oluşan ödül kurulu 2003 yılında yayınlanan özgün ve çeviri psikanaliz kitapları arasından yaptığı değerlendirmede, Didier Anzieu'nun bu çok önemli yapıtını yetkin bir çeviriyle dilimize kazandıran Nesrin Tura'yı ödüle layık görmüştür. Derneğin kuruluş yıldönümü olan 30 Ekim'de açıklanan bu ödülün, Tura'ya 5-6 Kasım'da yapılacak olan 6. Uluslararası İstanbul Psikanaliz Buluşmalarında verilmesi kararlaştırılmıştır. Ödül kurulu, psikiyatri ve psikoloji dergilerinde 2003 yılında yayınlanan yazıları da değerlendirmiş, ödüle değer yazı saptanmadığından bu kategoride ödül verilmemesini kararlaştırmıştır.

Yansıtma dergisi yayınlandı

Yeni bir dergi, *Yansıtma*, yayın yaşamına başladı. Yayın kurulu başkanlığını Tevfika Tunaboylu-İkiz'in yaptığı *Yansıtma* projektif testler alanındaki kapsamlı çalışmaları içeren ve ülkemizde bu alanda yayınlanan ilk dergidir. Psikiyatri, psikoloji ve psikanaliz disiplinlerinin kesiştiği önemli bir alan olan projektif testlerin tanıtımını, kullanımını ve bu alanda yapılan özgün çalışmaları yayınlamayı hedeflemektedir. Kaynağını psikanaliz kuramından alan projektif testler ile ilgili yazıların yanı sıra psikopatoloji metinleri ve çeviri yazınlar da derginin kapsamı içinde yer alacaktır. Yılda bir kez iki sayı olarak çıkarılması düşünülen *Yansıtma* dergisinin ilk sayısı 'nevrozlar' üzerinedir ve Eylül 2004'te yayınlanmıştır. Bu sayıda nevroz kuramına ait yazılar, projektif testlerde nevrozun yansımalarını kapsayan çalışmalar ve çeviri psikanalitik metinler yer almaktadır. Bir sonraki sayının dosya konusu 'psikosomatik' olarak belirlenmiştir. Yazılarınızı tevfikaikizäsuperonline.com adresine yollayabilirsiniz. Derginin içeriğine de www.rorschachturk.org/ror kitap.asp adresinden ulaşılabilir.

İSTANBUL PSİKANALİZ DERNEĞİ
2004 YILI ETKİNLİKLERİ

6. Uluslararası İstanbul Psikanaliz Buluşmaları

5-6 KASIM 2004

Fransız Kültür Merkezi İstanbul

PSİKOZ

Program

Koferanslar:

Psikotik durumlarda sahneye koyma **Nicole Minazio**
Bir çocukluk çağı psikozunun psikanalitik tedavisi **Catherine Mathelin**
Aimée olgusu veya anne kız arasındaki delilik **Elda Abrevaya**
Lacancı görüşe göre psikoz ve tedavisi **Alain Vanier**

Psikoz: gerçekliğin öteki yüzü **Vehbi Keser**
Genç öznenin psikotik dağılması:çoğul bir psikanalitik çalışma **Bernard Penot**
Divanda bir psikotik **Isabel Usoblaga**
Psikotik durumlar ve beden **Zehra Karaburçak**
Beyaz psikoz kavramı üzerine **Panos Aloupis**
Nevrozun ötesinde **Talat Parman**

Panel:

Fikret Ürgüp: hep eksilmişim **Nihal Elvan**
Antonin Artaud: şizofreni ve sanat **Ahmet Soysal**
Psikoz ve yaratıcılık **Talat Parman**

Atölyeler:

Catherine Mathelin, Isabel Usoblaga, Panos Aloupis, Alain Vanier, Bernard Penot, Nicole Minazio

Etkinlik dili: Türkçe ve Fransızca'dır. Konferanslarda ve panelde eşzamanlı çeviri yapılacaktır.
Etkinlik yeri: Fransız Kültür Merkezi İstiklal cad. No: 8 Taksim - İstanbul

İstanbul Psikanaliz Derneği
Yazışma adresi: PK 31 Çapa 34272 İstanbul Tel/Fax:0212 247 75 05
e-mail: turkpsikanaliz@yahoo.com

İSTANBUL PSİKANALİZ DERNEĞİ
2005 YILI ETKİNLİK TAKVİMİ

Kliniği düşünmek-Kliniği tartışmak

2. ÇOCUK PSİKANALİZİ GÜNLERİ

18-19 ŞUBAT 2005

ANNE-BABAYLA İLİŞKİSİNDE ÇOCUĞUN BEDENİ

GENÇLİK ÜZERİNE TARTIŞMALAR - 6

3-4 HAZİRAN 2005

GENÇLİK AŞKLARI

7. ULUSLARARASI İSTANBUL PSİKANALİZ BULUŞMALARI

11-12 KASIM 2005

KADINLIK

ÇOCUK VE ERGEN PSİKİYATRİSİNDE AİLELERLE ÇALIŞMAK

İ.Ü. CERRAHPAŞA TIP FAK. ÇOCUK VE ERGEN RUH SAĞLIĞI ABD İLE ORTAK ETKİNLİK
HER AYIN İKİNCİ PERŞEMBE GÜNÜ SAAT 9.30

İstanbul Psikanaliz Derneği
Yazışma adresi: PK 31 Çapa 34272 İstanbul Tel/Fax:0212 247 75 05
e-mail: turkpsikanaliz@yahoo.com

İSTANBUL PSİKANALİZ DERNEĞİ
2005 YILI ETKİNLİKLERİ

II. ÇOCUK PSİKANALİZİ GÜNLERİ

ANNE - BABAYLA İLİŞKİSİNDE ÇOCUĞUN BEDENİ

18-19 Şubat 2005

HOTEL DEDEMAN
ESENTEPE İSTANBUL

(ilk duyuru)

Konuşmacılar

Rosine Debray,
Elda Abrevaya, Levent Kayaalp,
Tevfika Tunaboylu-İkiz, Talat Parman

İlgili tüm meslektaşların katılımına açık olan "Çocuk Psikanalizi Günleri", 18 Şubat Cuma günü öğleden sonra ve 19 Şubat Cumartesi günü tam gün olarak gerçekleştirilecektir. Bilimsel program konferanslar, klinik tartışmalar ve atölyeleri kapsayacaktır. Etkinlik dili: Fransızca ve Türkçe'dir. Çeviri yapılacaktır.

İstanbul Psikanaliz Derneği
Yazışma adresi: PK 31 Çapa 34272 İstanbul Tel/Fax:0212 247 75 05
e-mail: turkpsikanaliz@yahoo.com

RORSCHACH VE PROJEKTİF TESTLER DERNEĞİ
2004 YILI ETKİNLİĞİ

11-12 ARALIK 2004

TAT TESTİNİN PSİKANALİTİK YORUMU

Konuşmacılar
Marianne Baudin, Tevfika Tunaboylu-İkiz

Rorschach ve Projektif Testler Derneği
Yazışma Adresi: Mühürdar cad 77/6 Kadıköy İstanbul
E Mail; rorschachturk@org
Tel; (+90) 216 337 92 61 Fax; (+90) 212 249 88 82

ISBN: 978-975-8803-26-2

ISBN: 975-6947-36-5 [TK.No.]
ISBN: 978-975-8803-26-2 [9. Cilt]